

Lista kontrolna obalania tyranii

***JAK DYSYDENCI POPROWADZĄ
ZWYCIĘSKIE KAMPANIE OPORU
OBYWATELSKIEGO W XXI WIEKU***

PETER ACKERMAN

Inne publikacje Petera Ackermana

*Strategic Nonviolent Conflict:
The Dynamics of People Power
in the Twentieth Century*

(with Chris Kruegler)

PRAEGER – 1994

*A Force More Powerful:
A Century of Nonviolent Conflict*

(with Jack DuVall)

ST. MARTIN'S GRIFFIN – 2000

*How Freedom is Won: From Civic
Resistance to Durable Democracy*

(with Adrian Karatnycky)

FREEDOM HOUSE – 2005

*Preventing Mass Atrocities:
From a Responsibility to Protect (RtoP)
to a Right to Assist (RtoA)
Campaigns of Civil Resistance*

(with Hardy Merriman)

ICNC PRESS – 2019

NA OKŁADCE: zdjęcie przedstawione na okładce zostało zrobione w czasie konfliktu niestosującego przemocy, który zakończył w Sudanie 30 lat rządów terroru Omara al-Baszira oraz jego wojskowych popleczników. Przy zaskoczeniu ekspertów z całego świata, dysydenci sudańscy zręcznie opracowali plan i wdrożyli zwycięską strategię na podstawie wiedzy o wcześniej przeprowadzonych skutecznych kampaniach oporu obywatelskiego.

Autorka zdjęcia: Lana Haroun

Lista kontrolna obalania tyranii

***JAK DYSYDENCI
POPROWADZĄ ZWYCIĘSKIE
KAMPANIE OPORU
OBYWATELSKIEGO
W XXI WIEKU***

P E T E R A C K E R M A N

ICNC
PRESS

*Lista kontrolna obalania tyranii:
Jak dysydenci poprowadzą zwycięskie kampanie oporu obywatelskiego w XXI wieku*

Peter Ackerman

Pierwsze wydanie: wrzesień 2021 roku

Opublikowane przez ICNC Press

International Center on Nonviolent Conflict

600 New Hampshire Ave NW, Suite 710
Washington, D.C. 20037 USA

www.nonviolent-conflict.org

KONTAKT: icnc@nonviolent-conflict.org

© 2021 Peter Ackerman
All rights reserved.

ISBN: 978-1-943271-50-4

Lista kontrolna obalania tyranii

Podziękowania / 1

1

Wprowadzenie / 3

Zmieniająca się rola oporu obywatelskiego w walce z tyranią

2

Przewycięzanie strachu i konfuzji / 21

Pięć idei, o których dysydenci powinni wiedzieć

3

Jak dysydenci budują potencjał umiejętności / 49

Lista kontrolna z pytaniami od 1 do 4

4

Jak dysydenci nawigują w ramach konfliktu / 89

Lista kontrolna z pytaniami od 5 do 8

5

Jak dysydenci zwiększają poczucie pewności siebie / 131

Lista kontrolna ćwiczenia dla wolności

6

Historyczny wybór / 145

Godzenie się z tyranią lub wzbudzenie Czwartej Fali Demokratyzacji

Aneks / 159

Warsztat i ewaluacja kursów prowadzonych w trybie on-line

Lista tablic / 166

Lista rysunków / 167

Źródła fotografii / 168

Zdjęcie: Wczesne stadia jaśminowej rewolucji, która doprowadziła do ustąpienia prezydenta ibn Alego w Tunezji w roku 2011.

Podziękowania

PO ODEJŚCIU DO WIECZNOŚCI GENE SHARPA w 2018, jest tylko jedna osoba, która odbyła ze mną tę podróż od początku. Tą osobą jest Joanna Leedom-Ackerman, moja żona od 49 lat. Przez cały ten czas z empatią towarzyszyła rozważaniom, dlaczego lepsze rozumienie konfliktu niestosującego przemocy ma kluczowe znaczenie dla zachowania praw człowieka i demokratycznego sposobu sprawowania władzy – były to wartości, w które zawsze wspólnie wierzyliśmy.

Oprócz żywotnego wsparcia ze strony Joanny, ta książka nie powstałaby bez Hardy’ego Merrimana, prezesa i dyrektora zarządzającego Międzynarodowego Centrum Rozwiązywania Konfliktów Bez Przemocy (International Center on Nonviolent Conflict). Wcześniejszą wersję Listy Kontrolnej można znaleźć w rozdziale I, który był owocem wspólnej pracy z Hardym dla zredagowanego opracowania opublikowanego przez Atlantic Council, pt. *Czy autorytaryzm powraca?*. Jego partnerstwo w myśleniu oraz jego wkład znalazły swoje odzwierciedlenie w wielu miejscach niniejszej książki, wykazał się on także starannością w doprowadzeniu do opublikowania Listy Kontrolnej przez wydawnictwo ICNC Press. Szczególne podziękowania należą się także takim osobom, jak Maciej Bartkowski, Bruce Pearson, Alice Wren i Lillian Hathaway, za korektę kolejnych wersji niniejszej publikacji. Czuję się dłużny wobec wielu uczonych, do prac których nawiązywałem w niniejszej książce i którzy udzielili mi wielu krytycznych porad. Ich lista obejmuje Marię Stephan, Ericę Chenoweth, Stephena Zunes, Jonathana Pinckneya oraz Ivana Marovica. Inni, którzy przejrzyli tekst to Aaron Lobel, Reuben Brigety i Hans Binnendijk.

Ogólnie rzecz biorąc zawdzięczam im wyostrzenie idei oraz zidentyfikowanie sprzeczności oraz ważnych niedostatków. Niniejsze opracowanie znacznie zyskało na jakości dzięki wkładowi, który wnieśli w jego powstawanie.

*Generalnie przyjmuje się,
że tyranie trwają ponieważ
dysponują monopolem
stosowania siły. Ale
uciskane społeczeństwa
stosując taktyki niestosujące
przemocy – takie jak
strajki, bojkoty i masowe
protesty – okazują się
często najmocniejszymi
czynnikami swego własnego
wyzwolenia.*

WPROWADZENIE:

Zmieniająca się rola oporu obywatelskiego w walce z tyranią

Ogólnie przyjmuje się, że tyranie trwają, ponieważ dysponują monopolem na stosowanie siły. Podczas gdy przemoc stosowana wobec własnych obywateli może grać decydującą rolę przez jakiś czas, jest też lepsze wyjaśnienie ich trwania: trwają one dopóty, dopóki obywatele nie wiedzą jak – bez potrzeby uciekania się do przemocy – mogą podkopać wsparcie tyrana i odsunąć go od władzy. Uciskane społeczeństwa stosujące taktyki niestosujące przemocy – takie jak strajki, bojkoty, masowe protesty i inne formy zakłócania porządku społecznego – okazują się często najważniejszymi sprawcami swego wyzwolenia.

Te dobre wiadomości były w coraz większym stopniu akceptowane przez dysydentów i inne osoby dążące do poprawy dbałości o prawa człowieka i demokratyczne sposoby rządzenia wolne od korupcji. Jednak potencjał oporu obywatelskiego pozostaje w dużym stopniu niedoszacowany, ponieważ jego założenia wyraźnie podważają konwencjonalne założenia dotyczące natury władzy. Decydenci polityczni, uczeni, dziennikarze i inni zainteresowani obserwatorzy stale przeceniają stopień możliwości polegania tyranów na przemocy przy manipulowaniu ludnością, którą uważają za poddaną swojej kontroli. Jednocześnie niedoszacowują zdolność zwykłych ludzi do podkopywania tyranii i uzyskiwania praw przy pomocy strategicznego wykorzystania taktyk niestosujących przemocy.

Te sformułowania trafiły do mojej świadomości pół wieku temu. Od tego czasu próbowałem przekazać tę wiedzę dysydemtom

i pro demokratycznym aktywistom tak, by mogli cieszyć się życiem w bardziej wolnych społeczeństwach.

Od wczesnych lat 1970-tych, do ich połowy, byłem doktorantem Studiów Strategicznych na Fletcher School of Law and Diplomacy na Tufts University. Porażka sił zbrojnych USA w Wietnamie skłoniła mnie do zainteresowania się problematyką asymetrycznych działań wojennych. Obejmowało to badanie, jak przeciwnicy dysponujący znacznie mniejszym potencjałem militarnym mogą prowadzić konflikt przy użyciu bardzo zróżnicowanych strategii i taktyk obejmujących czynniki gospodarcze, kulturowe i psychologiczne. Jeden z kursów teorii strategii, w którym uczestniczyłem, prowadził profesor uniwersytetu Harvarda Thomas Schelling, który następnie, w roku 2005, uzyskał nagrodę Nobla z nauk ekonomicznych. Schelling był uważany za wybitnego uczonego w kwestiach sposobów komunikowania intencji między Stanami Zjednoczonymi a Związkiem Sowieckim w celu zredukowania groźby wywołania przypadkowej wojny nuklearnej. Podszedłem do profesora Schellinga po wykładzie w celu przedyskutowania tego, jak protagoniści dysponujący mniejszym potencjałem militarnym mogą zdobywać przewagę w konflikcie z adwersarzami dysponującymi większymi możliwościami prowadzenia wojny. Odpowiedział wyzwaniem – Jeśli jesteś zainteresowany badaniem, dlaczego protagoniści dysponujący mniejszymi zasobami militarnymi mogą zwyciężać, dlaczego nie zainteresowałeś się kwestią tego, jak protagoniści nie dysponujący żadnymi możliwościami prowadzenia wojny mogliby osiągnąć sukces?

Profesor Schelling przedstawił mnie Gene'owi Sharpowi, który miał właśnie opublikować swoje pomnikowe, trzytomowe studium, *Polityka działania bez przemocy (The Politics of Nonviolent Action)*. W centrum myślenia Sharpa znajdowała się teza o władzy, która znalazła się w wiekopomnym dziele Étienne'a de La Boétiego *Rozprawa o dobrowolnym zniewoleniu*, opublikowanym w roku 1576. De la Boétie napisał:

Zdecyduj się nie służyć więcej i od razu stajesz się wolny. Nie proponuję ci, byś położył swoje ręce na tyranie, by go obalić, ale po prostu zdecyduj się nie wspierać go dłużej, wówczas zobaczysz, że on – jak wielki Kolos, którego postument został spod niego usunięty, pada pod

*swoim własnym ciężarem i rozpada się na kawałki.*¹

Tutaj podaję współczesną wersję tego sformułowania w opracowaniu Sharpa:

*W kategoriach politycznych, działania niestosujące przemoc są oparte na bardzo prostym stwierdzeniu: ludzie nie zawsze robią to, co się im nakazuje, a czasami działają w sposób, który im zakazano. Poddani mogą nie stosować się do przepisów, które odrzucają. Pracownicy mogą zaprzestać pracy, co może sparaliżować gospodarkę. Biurokraci mogą odmówić postępowania zgodnie z instrukcjami. Wojsko i policja mogą wykazać się ślamazarnością w stosowaniu represji, mogą się nawet zbuntować. Gdy wszystkie takie wydarzenia zdarzają się jednocześnie, osoby, które wchodziły w skład „grupy trzymającej władzę” stają się zwykłymi ludźmi. Takie rozprzężenie władzy może nastąpić w formie bardzo różnorodnych konfliktów społecznych i politycznych. Gdy ludzie odmawiają współpracy, powstrzymują się od wspierania jej, i trwają w swoim nieposłuszeństwie i gotowości stawiania czoła wyzwaniom, pozbawiają swoich przeciwników podstawowej ludzkiej pomocy i kooperacji, której wymaga każdy rząd lub system hierarchiczny. Jeśli ludzie czynią to w wystarczająco dużej liczbie przez wystarczająco długi okres, taki rząd lub system hierarchiczny nie będzie mógł sprawować władzy. To jest podstawowe polityczne założenie działań niestosujących przemoc.*²

Poznanie pracy Sharpa było dla mnie chwilą intelektualnego ocknienia; podczas mojego stałego zaangażowania się w badanie akcji niestosującej przemoc w ciągu kolejnych czterech (i pół) dekad, nigdy nie miałem powodu do podważania jej prawdziwości ani jej rewolucyjnego znaczenia.

„Nonviolence” odnosi się do postawy moralnej, podczas gdy „opór obywatelski” do strategii, która wykorzystuje niestosujące przemoc działania w celu objęcia władzy.

1 Etienne de La Boétie, *Rozprawa o dobrowolnym zniewoleniu*, Oeuvres Complètes d'Etienne de La Boétie (Paris: J. Rouam & Cie, 1892): ss. 12-14, cyt. w: Gene Sharp, *The Politics of Nonviolent Action, part one: Power and Struggle* (Boston, MA: Porter Sargent Publishers, 1973), s. 34

2 Gene Sharp, *The Politics of Nonviolent Action, Part One: Power and Struggle* (Boston, MA: Porter Sargent Publishers, 1973), 63.

WYJAŚNIENIE POJĘĆ ZWIĄZANYCH Z DZIAŁANAMI NIESTOSUJĄCYMI PRZEMOCY

Najczęściej stosowanymi pojęciami, synonimicznymi z działaniami nie stosującymi przemocy, są **opór obywatelski** i **konflikt nie-stosujący przemocy**. Synonimami stosowanymi rządu są takie określenia jak **władza ludu**, **walka niestosująca przemocy** oraz **opór niestosujący przemocy**.

Określenie „konflikt niestosujący przemocy” podkreśla sprzeczny z intuicją pogląd, że niestosujące przemocy strategie i taktyki mogą być skutecznie zastosowane w konfliktach z przeciwnikami dysponującymi dobrze wyposażonymi policją i wojskiem. Od ponad dekady, gdy zostało zastosowane po raz pierwszy, pojęcie „opór obywatelski” było stosowane coraz częściej jako synonim konfliktu nie wiążącego się ze stosowaniem przemocy.

Inne pojęcia, które uważa się za synonimiczne z kampaniami oporu obywatelskiego, są raczej źródłami zamieszania. Wśród nich można wymienić:

Pokojowy sprzeciw, który sugeruje ideę spokoju, podczas gdy taktyki nie stosowania przemocy z założenia przyjmują zakłócenie status quo w celu delegitymizacji tyranów.

Ruchy protestu, które kojarzą się z dramatycznymi obrazami milionów ludzi na ulicach,

podczas gdy żadna kampania oporu obywatelskiego nie osiąga sukcesu wyłącznie w wyniku protestów. Konieczne jest zastosowanie szerokiego wachlarza taktyk stanowiących elementy starannie opracowanej strategii.

Strategiczne niestosowanie przemocy, jest etyczną, moralną lub religijną przesłanką odrzucającą przemoc i może przypominać nam wielkich moralnych liderów takich jak Mohandas Gandhi czy Martin Luther King, Jr. Jednak wielu liderów kampanii oporu obywatelskiego może być skłonnych do angażowania się w stosowanie przemocowych taktyk, jeśli wierzą, że to przyczyni się do sukcesu sprawy, o którą walczą. Jednakże po zbadaniu okoliczności decydują się na zachowanie dyscypliny w niestosowaniu przemocy, uznając ją za kluczowy składnik zwycięskiej strategii.

Ruchy sprawiedliwości społecznej, które mogą stosować wiele tych samych taktyk ale z założenia mają dzięki akcjom wspierania prowadzić do zmiany opinii publicznej w obszarze takich kwestii jak zmiana klimatu, reforma systemu prawa karnego, antyrasizm lub małżeństwa osób tej samej płci. Zwycięstwo niekoniecznie musi prowadzić do trwałego przekształcenia stosunków władzy. W przeciwieństwie do tego, celem wszystkich

kampanii oporu obywatelskiego jest pokonanie konkretnych przeciwników przez podkopanie podstawy ich władzy, szczególnie takiej, która prowadzi do kontrolowania całej ludności kraju.

W tym opracowaniu, pojęcie **ruch oporu obywatelskiego** jest stosowane wymiennie z pojęciem **kampania oporu obywatelskiego**, ponieważ oba te określenia dotyczą ludzkiego działania na rzecz realizacji wspólnego celu odbywającego się w wielu etapach w ciągu dłuższego okresu czasu. Termin **dysydent** jest stosowany w odniesieniu do obywateli walczących przeciwko zgubnym skutkom autorytarnego ucisku. Te skutki obejmują perwersyjne stosowanie rządów prawa, korupcję, ograniczanie praw człowieka, a także wszelkie inne formy systemowej niesprawiedliwości które zagrażają życiu i wolności. Tacy ludzie określane są także mianem **aktywistów prodemokratycznych**, toteż te określenia będą stosowane zamiennie.

Termin **tyrania** i jest używany zamiennie z określeniami takimi jak **dyktatura**, **autokracja** i **despotyzm**. Przywódcy takich systemów politycznych określane są mianem **tyranów**, **dyktatorów**, **autokratów** i **despo-**

tów. Wspólną cechą tych reżimów jest kontrola dźwigni władzy w społeczeństwie, prowadząca do systemowego nadużywania praw człowieka obywateli ich krajów.

Użyteczne jest odróżnienie **kampanii oporu obywatelskiego**, **taktyk**, i **strategii**.

Kampania oporu obywatelskiego opisuje całą historię konfliktu niestosującego przemocy z punktu widzenia dysydenta. **Taktyki** to akcje podejmowane przez stosujących i niestosujących przemocy protagonistów w konkretnym czasie i miejscu. **Strategia** to ciąg taktyk prowadzący do wywarcia maksymalnego skumulowanego wpływu na przeciwnika.

W celu uzyskania wyjaśnień terminów stosowanych do opisywania działań niestosujących przemocy, patrz opracowany przez Hardy'ego Merrimana i Nicolę Barrachayousefiego *Glosariusz Oporu Obywatelskiego (Glossary of Civil Resistance)* do ściągnięcia ze strony internetowej ICNC.

W tym samym okresie doszedłem do uznania potrzeby doceniania ważności stosowania dokładnej terminologii do komunikowania o tym zjawisku. Sharp stosował określenie „akcja bez przemocy”, lecz ja stosuję określenie „opór obywatelski”. Mamy na myśli to samo, ale częścią powodu, dla którego wolę stosować określenie „opór obywatelski”, jest to, że zmniejsza się w ten sposób ryzyko utożsamienia tego pojęcia z pojęciem „nonviolence”. „Nonviolence” odnosi się do postawy moralnej, podczas gdy „opór obywatelski” dotyczy strategii rozgrywania konfliktu polegającej na stosowaniu metod „nieprzemocowych”. Innym przykładem pomieszania pojęć w tym obszarze jest stosowanie określenia „ruchy protestu” jako synonimu oporu obywatelskiego. To ignoruje fakt, że opór obywatelski obejmuje wiele taktyk innych niż masowe protesty – jak strajki czy bojkoty – które grały decydującą rolę w historii działań niestosujących przemocy. (ich próbkę pokazuje Tablica 1. WYJAŚNIENIE POJĘĆ ZWIĄZANYCH Z DZIAŁANAMI NIESTOSUJĄCYMI PRZEMOCY).

Sharp wprowadził innowację, która może bardzo istotnie przyczynić się do poprawy naszego rozumienia oporu obywatelskiego. Całość jego Metod akcji niestosujących przemocy (*The Methods of Nonviolent Action*) – drugi tom jego pomnikowej pracy, *The Politics of Nonviolent Action* – obejmuje prezentację 198 metod (lub taktyk).³ Bez tej listy (i innych, które poprzedzały ją) akcje niestosujące przemocy pozostałyby abstrakcją nie oferującą jakichkolwiek elementów wspomagających prodemokratycznych aktywistów w konfliktach przebiegających w czasie rzeczywistym.⁴

W dzisiejszym świecie, jedenaście taktyk, które najprawdopodobniej w największym stopniu niweczą możliwość zachowania kontroli przez tyrana, to:

- Grupowe lub masowe petycje
- Wiece protestacyjne lub zgromadzenia wsparcia
- Wycofanie się z instytucji życia społecznego
- Bojkoty konsumenckie pewnych dóbr i usług

3 Gene Sharp, *The Politics of Nonviolent Action, Part Two: The Methods of Nonviolent Action* (Boston, MA: Porter Sargent Publishers, 1973).

4 Patrz Krishnalal Shridharani, *War Without Violence: A Study of Gandhi's Method and Its Accomplishments* (New York: Harcourt, Brace and Co., 1939); oraz Martin Oppenheimer and George Lakey, *A Manual for Direct Action: Strategy and Tactics for Civil Rights and all other Nonviolent Protest Movements* (Chicago, IL: Quadrangle Books, 1965).

- Celowa nieefektywność i selektywna odmowa współpracy przez komórki organizacyjne władzy państwowej
- Bojkot podejmowany przez producentów (odmowa sprzedaży lub dostarczania przez producentów ich własnych produktów)
- Odmowa uiszczania opłat, danin i szacunkowych obciążeń
- Szczegółowy strajk (pracownik po pracowniku, lub w kolejnych rejonach kraju; odosobnione formy przerywania pracy)
- Zamknięcie gospodarki (gdy pracownicy strajkują a pracodawcy jednocześnie zawieszają prowadzenie działalności gospodarczej)
- Strajki okupacyjne (okupowanie miejsc pracy)
- Przeciążanie systemów administracyjnych

Pod kierownictwem Sharpa, napisałem swoją pracę doktorską zatytułowaną "Strategiczne aspekty ruchów oporu niestosujących przemocy" (Strategic Aspects of Nonviolent Resistance Movements), którą pomyślnie obroniłem w roku 1976.

Chciałem pełniej zrozumieć, kto wygrywa kampanie oporu obywatelskiego i dlaczego.

Źródłem inspiracji mojej pracy doktorskiej był esej napisany przez Profesora Schellinga ponad 60 lat temu w książce *Opór obywatelski jako obrona narodowa: działania niestosujące przemoc przeciwko agresji* (Civilian Resistance as a National Defence: Non-violent Action Against Aggression). Schelling zaobserwował:

Tyran i jego poddani zajmują w pewnym sensie symetryczne pozycje. Mogą odmówić mu większości zasobów, na których mu zależy – to znaczy mogą mu, jeśli mają zdyscyplinowaną organizację, odmówić współpracy. On sam z kolei, może odmówić im prawie wszystkiego, na czym im zależy – może im tego odmówić stosując przemoc, która mu podlega... Jest to sytuacja przetargu, w ramach którego każda ze stron, jeśli jest odpowiednio zdyscyplinowana i zorganizowana, może odmówić większości tego, na czym zależy drugiej stronie; to, kto odniesie zwycięstwo w tej sytuacji, pozostaje do ustalenia.⁵

5 Thomas C. Schelling, *Pewne kwestie obrony obywatelskiej (Some Questions on Civilian Defence)*, w: *Civilian Resistance as a National Defence: Non-violent Action Against Aggression*, ed. Adam Roberts (Harrisburg, PA: Stackpole Books, 1968), s. 304.

Według Schellinga taktyki, które wybiorą stawiający opór obywatele, cechują koszty i korzyści, tak jak i taktyki stosowane przez ich autorytarnych oponentów. Zwycięzcą jest protagonista, który dzieli te koszty i korzyści najbardziej efektywnie dla siebie. Zręczni obywatele stawiający opór chcą spowodować zakłócenia w celu maksymalizowania dezercji w szeregach swojego przeciwnika, a optymalnie chcą zastosować taktyki, dzięki którym względnie niewielkie zakłócenia prowadzą do możliwie licznych przypadków dezercji. Zręczny autokrata dąży do wymuszenia posłuszeństwa, często odwołując się do przemocy; optymalnie chciałby stosować przemoc w minimalnym stopniu by osiągnąć maksymalne posłuszeństwo. Skumulowane zagregowanie dezercji w stosunku do posłuszeństwa określa, kto wygrywa.

Opierając się na sformułowaniu Schellinga, miałem nadzieję rozbudowania mojego obszaru badań na temat oporu obywatelskiego odchodząc od studiowania władzy (tzn. od ustalania, która strona ma jej najwięcej), w kierunku studiowania strategii (tzn. do ustalania, która strona zyskuje najwięcej). Chciałem pełniej zrozumieć, kto wygrywa kampanie oporu obywatelskiego i dlaczego. Celem nie było tworzenie modelu predykcji, ale zidentyfikowanie tych cech, które mogą sprzyjać tej lub innej stronie konfliktu. Moja praca doktorska porównywała dwa przypadki działań nie stosują-

W walkach między dysydentami a tyranami, pierwszą determinantą tego, kto zwycięża w konfliktach niestosującym przemoc, są umiejętności.

cych przemocy, które nie mogły bardziej różnić się od siebie: pierwsza rewolucja rosyjska z lat 1905-1907 oraz indyjski ruch niepodległościowy, ze szczególnym naciskiem na okres 1929-1931.

Pierwsza rewolucja rosyjska była spontanicznym, masowym, niestosującym przemocy powstaniem bez przywództwa, ale osiągnęła w swej początkowej fazie walki z caratem sukcesy w postaci utworzenia Pierwszej Dumy (parlamentu). Niestety, ruch został zdominowany przez mienszewików i bolszewików. Następnie przekształcił się w sporadyczne akty przemocy w Moskwie i Sankt Petersburgu, które zostały łatwo stłumione przez carat, a Duma została rozwiązana.

Indyjski ruch niepodległościowy był prowadzony przez Mohandasa Gandhiego, charyzmatyczną postać zdolną do wyjątkowego zjednoczenia wysiłków wyznawców hinduizmu i muzułmanów

na rzecz usunięcia Brytyjczyków z Indii. Pod jego kreatywnym przywództwem, marsz solny z roku 1930 zmobilizował ponad 250 milionów Hindusów. Wiążące się z nim zamieszki, takie, jak niestosujący przemocy rajd na dharasańskie kopalnie soli zmusiły wicekróla do podjęcia bezpośrednich negocjacji z Gandhim.

Olbrzymia różnica między tymi dwoma wynikami działań zależała od trzech wyrazistych decyzji do podjęcia przez każdą grupę dysydentów: czy się jednoczyć, czy planować i realizować szeroki wachlarz taktyk oraz czy utrzymać dyscyplinę niestosowania przemocy.

W przypadku rewolucji rosyjskiej odpowiedź dotycząca wszystkich trzech powyższych kwestii brzmiała „nie”, podczas gdy w przypadku indyjskiego ruchu niepodległościowego we wszystkich trzech kwestiach odpowiedź brzmiała „tak”. Były to decyzje podjęte swobodnie przez dysydentów, a nie przez ich autorytarnych adwersarzy. Ponadto nie było możliwości ustalenia, którzy z autokratów – rosyjski car czy wicekról Indii – był zręczniejszy w chronieniu swojego statusu, ponieważ obaj byli skrajnie zdezorientowani rozwojem wydarzeń. Dlatego jest podstawa do sformułowania następującego wniosku: po pierwsze, zdolności Hindusów do prowadzenia niestosującego przemocy konfliktu były lepsze od zdolności Rosjan, po drugie, prof. Schelling miał rację twierdząc, że dysydent, który jest w największym stopniu „odpowiednio zdyscyplinowany i zorganizowany” w stosunku do swojego autorytarnego adwersarza, ma najlepsze możliwe szanse wygranej.

To daje nam pewien wgląd w obecnie trwającą w naukach społecznych debatę na temat tego, co powoduje, że wydarzenia się zdarzają: czy to jest struktura (tj. warunki), czy sprawczość (tj. umiejętności).

Uważam, że powstał przekonujący zestaw argumentów na rzecz tezy, że w walkach między dysydentami a tyranami, umiejętności są pierwszą determinantą tego, kto zwycięża w konflikcie niestosującym przemocy. Przytłaczająca większość tak zwanych realistów politycznych taki wniosek uznaje za śmieszny, biorąc pod uwagę monopol stosowania broni pozostający w rękach każdego tyrana. Zastanówmy się jednak nad jego implikacją: jeśli panujące w punkcie wyjścia warunkowe przewagi w niewielkim stopniu przyczyniają się do trafności predykcji sukcesu lub porażki dysydentów, wówczas ich umiejętności prowadzenia kampanii oporu obywatelskiego

Od lewej do prawej: Peter Ackerman, Gene Sharp i litewski minister obrony Audrius Butkevičius w Wilnie, 1991

nabierają krytycznego znaczenia. Mogą one faktycznie nakreślić na nowo ograniczenia pozornie narzucone im w okresie poprzedzającym początek bezprzemocowego konfliktu, aż do chwili jego zakończenia. Dlatego komunikowanie tego pełnego nadziei przekazu do aktywistów prodemokratycznych i innych istotnych społeczności stało się dla mnie kluczowym zobowiązaniem na drodze mojego zawodowego rozwoju.

Istnieją liczne dowody zasadności takiego podejścia. Od czasów Mohandasa Gandhiego przez amerykański ruch praw obywatelskich, od walk o demokrację w Europie Wschodniej w okresie zimnej wojny do walki z apartheidem w Afryce Południowej, historia społeczeństw była kształtowana przez kampanie oporu obywatelskiego. W ostatnich dziesięcioleciach byliśmy świadkami przyspieszenia nowej generacji ruchów i przywództwa w takich miejscach jak Algieria, Armenia, Bahrajn, Burkina Faso, Egipt, Gruzja, Gwatemala, Hong Kong, Iran, Liban, Myanmar, Nepal, Nikaragua, Pakistan, Polska, Rosja, Serbia, Słowacja, Sudan, Togo, Tunezja, Ukraina, Wenezuela i Zimbabwe.

Mobilizacja ludności nie stosującej przemocy w wielu tych

krajach doprowadziła do erozji siły tyranów, odwróciła bieg procesów podkopujących demokrację, ograniczyła korupcję, zwiększyła odporność społeczeństw na wstrząsy, a także przyczyniła się do postępu praw kobiet, mniejszości i innych grup zagrożonych dyskryminacją. Podczas gdy nie wszystkim tym ruchom udało się skonsolidować uzyskane sukcesy (dotyczy to np. Bahrajnu lub Egiptu), a niektóre z nich trwają nadal (np. w Iranie, Myanmarze, Wenezueli i Zimbabwie), mocne zasoby dowodów historycznych pokazują, że ruchy oporu obywatelskiego są samoistnie najsilniejszym czynnikiem demokratycznych transformacji rządów autorytarnych. Tyrani nie mówią tego publicznie, ale to jest scenariusz, którego się najbardziej obawiają. Ich pięta achillesowa to strategicznie mocny, popularny i trwały opór obywatelski prowadzony przez społeczeństwa, którymi próbują rządzić i represjonować.

Gene Sharp uważał – a ja uważam nadal – że opór obywatelski był i będzie nadal istotnym czynnikiem wpływu na przebieg sprzeciwu wobec władzy tyranów w każdym zakątku świata. W roku 1983 stworzyliśmy Instytut Alberta Einsteina (Albert Einstein Institute – AEI) w celu upowszechniania wiedzy dotyczącej tego obszaru z dysydentami, którzy narażali się na ryzyko represji w gorących chwilach trwającej walki.

Uznając, że naszą najlepszą opcją było promowanie ogólnej wiedzy i wyników analiz dotyczących tego jak skutecznie prowadzić kampanie oporu obywatelskiego, nie zaoferowaliśmy konkretnych porad taktycznych. Mówienie dysydentom by „najpierw zastrajkowali tutaj, a następnie protestowali tam” było zbyt niebezpieczne. Strategia i taktyki każdego niestosującego przemocy konfliktu jest unikatowo kształtowana przez kulturę, religię, gospodarkę danego kraju i inne czynniki, które mogą być odpowiednio rozpracowane jedynie przez przywódców działających na miejscu. Zamiast oferowania porad, uznaliśmy ograniczoność naszej wiedzy o sytuacji panującej na polu walki, w tym także intencji i możliwości gotowych do stosowania przemocy adwersarzy, z którymi mieli do czynienia.

Tym niemniej, w rzadkich przypadkach faktycznie wkroczyliśmy w strefy konfliktu, by oferować wsparcie protagonistom nie stosującym przemocy. Jednym z pamiętnych doświadczeń była nasza wizyta na Litwie w roku 1991, w ramach której spotkaliśmy się z premierem oraz ministrem obrony tego kraju. Niedługo przed-

tem do kraju weszły rosyjskie wojska, w czasie jednej z konfrontacji przy głównej stacji telewizyjnej w Wilnie ponad 150 osób zostało zabitych. Opozycja chciała zastosować strategię alternatywną wobec zbrojnej obrony w celu przeciwstawienia się inwazji wojskowej na pełną skalę, co do której byli przekonani, że mogłaby nastąpić w każdej chwili.

Obecnie rząd Litwy ma opracowany dobrze rozwinięty plan masowego oporu obywatelskiego wobec możliwej okupacji sił zagranicznych.

W czasie tego spotkania i wielu innych, które miały miejsce w późniejszym okresie, spotykałem dysydentów, którzy uważali, że mają do czynienia z wielkimi przeciwnościami w walce przeciwko swoim dyktatorskim przeciwnikom. Tym niemniej poszukiwali porad, jak mogliby sami wypracować swoje optymalne bezprzemocowe strategie.

Wychodząc poza prace prowadzone w Instytucie Alberta Einsteina, wspierałem tworzenie kilku filmów na temat oporu obywatelskiego. Jednym z nich był nominowany do nagrody Emmy film dokumentalny *Siła mocniejsza od przemocy* (A Force More Powerful), w czasie produkcji którego byłem głównym doradcą scenarzysty. Został on pokazany w programie ogóln amerykańskiej telewizji publicznej (PBS) we wrześniu 2000 roku, prezentując sześć historii oporu niestosującego przemocy:

- Indyjski ruch oporu przeciwko rządowi brytyjskim w latach 1930-tych
- Amerykański ruch praw obywatelskich w latach 1960-tych
- Walka o zniesienie apartheidu w Południowej Afryce w połowie lat 1980-tych
- Duński ruch oporu przeciwko okupacji nazistowskiej na początku lat 1940-tych
- Opozycja robotników chilijskich wobec rządów generała Augusto Pinocheta w latach 1980-tych
- Polski ruch Solidarność na rzecz niezależnych związków zawodowych i praw demokratycznych w latach 1980-tych

Przekaz leżący u podstaw "Siły mocniejszej od przemocy" twierdzi, że mimo tych konfliktów, pojawiających się na różnych kontynentach i w różnych dziesięcioleciach, wszystkie one zawierają tę samą opowieść. Pokazują one, jak taktyki niestosujące przemocy

mogą być zastosowane sekwencyjnie tak, by stworzyć spójną strategię prowadzącą do rozpadu władzy nawet najbardziej represyjnego autokratycznego adwersarza.

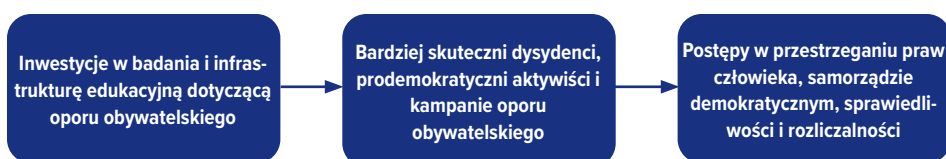
Drugi film, który współtworzyłem, *Obalenie dyktatora (Bringing Down a Dictator)*, został pokazany w sieci telewizji PBS w 2002 roku. Przedstawiał on historię tego, jak Slobodan Milošević, „Rzeźnik Bałkanów,” został usunięty z urzędu przez ludowy, zorganizowany opór obywatelski. Wbrew powszechnej opinii, całkowita utrata jego władzy odbyła się bez jednego wystrzału.

Film „Obalenie dyktatora” uzyskał nagrodę (Peabody Award) za doskonałość dokumentacyjną w roku 2002 i w tym samym roku został nominowany przez Międzynarodowe Stowarzyszenie Dokumentalistów (International Documentary Association) jako najlepszy film dokumentalny tego roku. Wraz z innymi nagrodzonymi filmami dokumentalnymi na temat oporu obywatelskiego filmy te zostały przetłumaczone na ponad 20 języków i dialektów.⁶ Zostały obejrzone przez miliony ludzi w ponad 100 krajach świata.

Sukces tych filmów potwierdził, że jest dużo większy popyt na wiedzę o oporze obywatelskim niż ten, który byłby w stanie zaspokoić Instytut Alberta Einsteina. Sharp chciał, aby AEI skupił się przede wszystkim na jego pracy, podczas gdy ja chciałem być bardziej agresywny w dziele tworzenia i upowszechniania wiedzy w środowisku aktywistów prodemokratycznych. W roku 2002 założyłem Międzynarodowe Centrum Konfliktów Niestosujących Przemocy (International Center on Nonviolent Conflict – ICNC), aby wspierać oryginalne badania, oraz dzielić się wiedzą w tym obszarze w celu wspierania postępu demokratycznego systemu rządów spójnego z Powszechną Deklaracją Praw Człowieka.

Teoria zmiany ICNC jest oparta o następujący model składający się z trzech części:

ILUSTRACJA 1: Teoria zmiany według ICNC

6 Film „Pomarańczowa rewolucja” (*Orange Revolution*) dokumentuje wydarzenia 2004 roku na Ukrainie, a „Egipt: przerwana rewolucja?” (*Egypt: Revolution Interrupted?*) dokumentuje wydarzenia mające miejsce w Egipcie w latach poprzedzających i następujących po rewolucji egipskiej w roku 2011. Wszystkie filmy można ściągnąć za darmo ze strony: <https://www.nonviolent-conflict.org/icncfilms/>.

Ten model kładzie nacisk na fakt, że lepsze przygotowanie merytoryczne dysydentów i aktywistów pro-demokratycznych ma kluczowe znaczenie dla postępu ludzkości. Uznaje również, że tyranii, jeśli ma ona ulec transformacji, trzeba stawić czoła i rzucić jej wyzwanie. Tyrania tworzy najbardziej możliwe do wyobrażenia nieludzkie warunki prowadzące do szeroko zakrojonej przemocy, śmierci, nieszczęść, niekontrolowanych epidemii, ubóstwa, ignorancji i korupcji. Dążenie do sprostania tym wyzwaniom może pojawić się jedynie w wyniku zmiany układu stosunków władzy między dyktatorami a obywatelami ich krajów.

Opór obywatelski umożliwił społeczeństwom walkę przeciwko tyranii w sposób, który maksymalizuje prawdopodobieństwo sukcesu przy zminimalizowaniu liczby potencjalnych ofiar śmiertelnych. Badania oparte o analizy zbiorów danych pokazują, że opór obywatelski prowadzi z największym potencjalnym prawdopodobieństwem do stabilnych transformacji demokratycznych, które prowadzą do politycznego, społecznego i gospodarczego rozwoju.

Ponadto kampanie oporu obywatelskiego mają miejsce dużo częściej, niż trafia to do ogólnej świadomości społecznej; w obecnym stuleciu jak dotąd przeprowadzono 150 nowych kampanii, w tym 95 rozpoczęto w latach 2010-2019. W tym samym okresie liczba nowych kampanii oporu obywatelskiego okazała się znacznie większa niż liczba nowych powstań wiążących się z użyciem przemocy. (por. tab. 2).

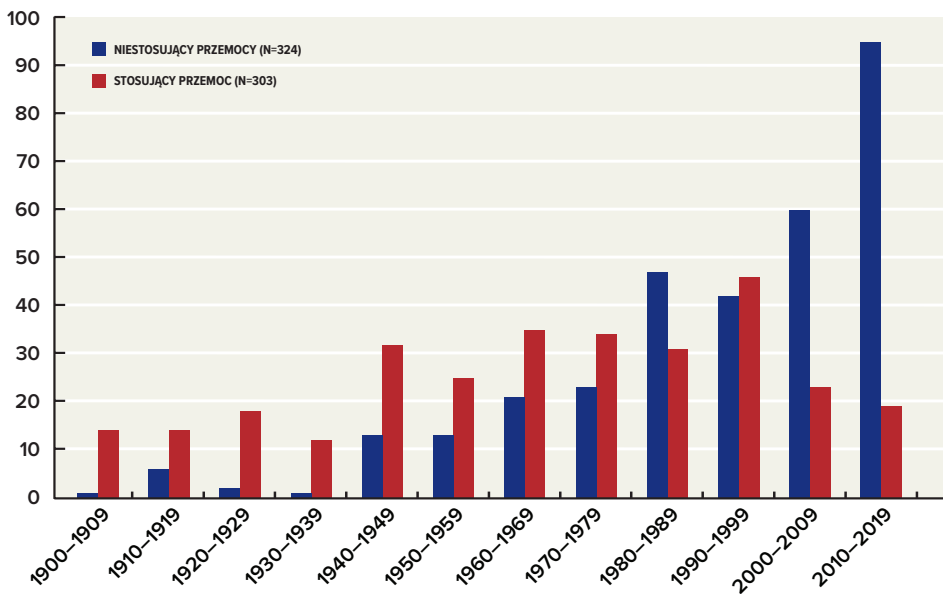
Jednakże mamy tutaj do czynienia z paradoksem. Nawet jeśli opór obywatelski stał się preferowaną strategią wyzwolenia na całym świecie, wskaźniki sukcesu uległy znacznemu obniżeniu (por. il. 3).

Jedną z przyczyn tego spadku jest to, że dyktatorzy zwiększyli swoje umiejętności stawiania czoła i przeciwstawiania się wyzwaniom rzucanym ich władzy przez prodemokratycznych aktywistów. Na przykład tyrani stali się sprawniejsi w podkopywaniu jedności wśród dysydentów i skłanianiu do stosowania przemocy w ich szeregach, w ten sposób ograniczając udział społeczeństwa w konflikcie niestosującym przemocy. Stali się także sprawniejsi w stosowaniu najnowszych technologii w naruszaniu granic prywatności i ograniczaniu indywidualnych wolności.

Drugą przyczyną spadku wskaźników sukcesu jest to, że edukacja i możliwość szkolenia dostępna osób zaangażowanych w opór

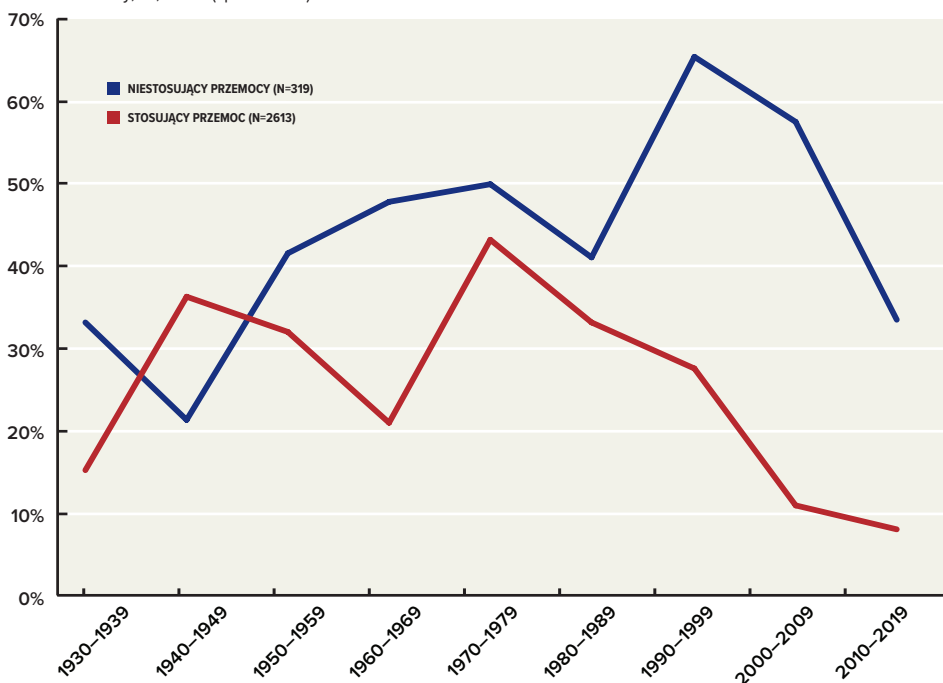
ILUSTRACJA 2: Wybuchy niestosujących przemocy i stosujących przemoc masowych kampanii w kolejnych dekadach (1900–2019)

Źródło: Erica Chenoweth, *Przyszłość oporu niestosującego przemocy (The Future of Nonviolent Resistance)*, Journal of Democracy, 31, No. 3 (lipiec 2020): ss. 69-84.

ILUSTRACJA 3: Wskaźniki sukcesu masowych kampanii niestosujących przemocy i stosujących przemoc w kolejnych dziesięcioleciach (1930–2019)

Źródło: Erica Chenoweth, *Przyszłość oporu niestosującego przemocy (The Future of Nonviolent Resistance)*, Journal of Democracy, 31, No. 3 (lipiec 2020): ss. 69-84.

obywatelski nie dotrzymywała kroku częstotliwości tych kampanii. Informacja na temat kampanii oporu obywatelskiego okazuje się nadal bardzo wartościowa dla dysydentów, dla których największą przeszkodą konfrontowania się z tyranem jest konfuzja i brak pewności dotyczący sposobów planowania i wdrażania zwycięskiej strategii.

Niestety liczba dysydentów mających dostęp do użytecznej wiedzy o oporze społecznym zaspokaja drobny ułamek istniejącego popytu.

Profesjonaliści korzystający z jasnych dróg rozwoju zawodowego – tacy jak lekarze lub żołnierze, uczestniczą w szeroko zakrojonych programach edukacji i szkoleń szlifujących ich umiejętności i wiedzę ekspercką. To umożliwia im osiągnięcie dobrych wyników i sukcesów, mimo działania w bardzo stresujących i nieprzyjaznych warunkach. W przeciwieństwie do tego, dysydenci i prodemokratyczni aktywiści nie należą do uznanych stowarzyszeń profesjonalistów, i przez to otrzymują niewielkie wsparcie (lub nie otrzymują jakiegokolwiek wsparcia) w samokształceniu lub w postaci wsparcia zawodowego.

Dlatego bardzo ważne jest odkrywanie nowych sposobów podnoszenia umiejętności dzisiejszych dysydentów, jeśli mają oni konkurować na równym polu ze swoimi autorytarnymi opresorami. Niniejsza książka ma na celu wzmocnienie istotnej roli dysydentów w rzucaniu wyzwania władzy tyranom i ich sojusznikom. Mam nadzieję, że niniejsza *Lista kontrolna obalania tyranii* zaoferuje nowe, innowacyjne sposoby znacznego zwiększenia liczby prodemokratycznych aktywistów zdolnych do prowadzenia i wygrywania kampanii oporu obywatelskiego. Osiągnięcie tego celu doprowadzi do zmiany położenia stanu równowagi między dysydentami i tyranami, i będzie kluczowym czynnikiem inicjującym falę skutecznych ruchów prodemokratycznych na całym świecie.

Po prawej: demonstranci uczestniczący w Pomarańczowej Rewolucji w stolicy Ukrainy, Kijowie w roku 2004.

*Konflikty niestosujące
przemocy można najlepiej
pojmować jako przejawy
konkurowania o władzę
między dysydentami a
tyranami. Gdy skończy
się kampania oporu
obywatelskiego, będzie jeden
zwycięzca i jeden przegrany
w zależności od tego, która
ze stron wykaże się wyższym
poziomem umiejętności.*

Rozdział drugi

PRZEWYCIĘŻANIE STRACHU I KONFUZJI:

Pięć idei, których dysydenci powinni być świadomi

W ciągu ostatnich osiemnastu lat, Międzynarodowe Centrum Konfliktów Niestosujących Przemocy (The International Center on Nonviolent Conflict – ICNC) przyspieszyło upowszechnianie wiedzy na temat oporu obywatelskiego w skali globalnej. Wchodziliśmy w interakcje z dysydentami, uczonymi, pracownikami środków masowego przekazu, osobami zajmującymi się profesjonalnie polityką zagraniczną, urzędnikami oraz członkami międzynarodowej społeczności aktywistów organizacji pozarządowych przy pomocy filmów, warsztatów, wykładów oraz promowania wyników badań. Nasza strona internetowa (www.nonviolent-conflict.org) jest swoistą globalną giełdą informacji dotyczących oporu obywatelskiego, zawierającą zasoby przetłumaczone na ponad 70 różnych języków i dialektów – których lista stale się rozszerza. (por. tabl. 2).

Co najważniejsze, byliśmy w znaczącym stopniu zaangażowani we współpracę z tysiącami dysydentów oraz aktywistów prodemokratycznych z ponad 100 krajów wszystkich kontynentów (por. rys. 4) Intencją naszych działań jest pokazanie, jak szerokie upowszechnianie wiedzy na temat oporu obywatelskiego obniża poziom śmiercionośnej przemocy w konfliktach oraz przybliży perspektywę demokratycznych rządów wolnych od korupcji i wspiera przestrzeganie podstawowych praw człowieka.

Ta działalność została zauważona, gdy ICNC uzyskał w 2014 roku nominację do Pokojowej Nagrody Nobla. Wśród sygnatariuszy wnio-

TABLICA 2: 74 języki w bibliotece zasobów ICNC

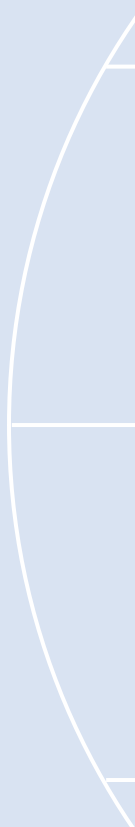
Oromo	Krymsko-tatarski	Haitański	Koreański	Nepalski	Tagalski
Amharski	Chorwacki	Hebrajski	Kurdyjski	Norweski	Tamilijski
Arabski	Dari	Hindi	Kirgiski	Paszo	Telugu
Ormiański	Niderlandzki	Węgierski	Łotewski	Polski	Tajski
Azerski	Angielski	Indonezyjski	Lingala	Portugalski (brazylijski)	Tybetański
Beludzi	Estoński	Włoski	Litewski	Portugalski (europejski)	Tigrinia
Bengalski	Perski	Japoński	Luganda	Rosyjski	Turecki
Białoruski	Francuski	Jingpo	Macedoński	Serbski	Ukraiński
Bośniacki	Gruziński	Kannada	Malgaski	Sindhi	Urdu
Birmański	Niemiecki	Kareński	Malajalam	Słowacki	Uzbecki
Kataloński	Gudżarati	Khmerski	Maya	Hiszpański	Wietnamski
Czin	Kreolski	Rundi	Mon	Suahili	Xhosa
Chiński		Kituba	Mongolski		

sku był Lech Wałęsa, przywódca ruchu społecznego Solidarność w Polsce, sam będący laureatem tej nagrody, Thomas Schelling, laureat nagrody Nobla z ekonomii z roku 2005; Larry Diamond, wybitny uczony zajmujący się problematyką stanu demokracji na świecie; James Stavridis, pierwszy oficer marynarki wojennej, który stał się naczelnym dowódcą połączonych sił zbrojnych NATO, oraz pastor James Lawson, wiodący strateg amerykańskiego ruchu praw obywatelskich (civil rights movement) oraz organizator demonstracji typu sit-in w czasie obiadów w Nashville w roku 1960 (por. tabl. 3).

W świetle naszych doświadczeń, bez względu na swoje pochodzenie, dysydenci żyjący w warunkach tyranii mają do czynienia z podobnymi wyzwaniem. Jako aktywiści prodemokratyczni mają do rozstrzygnięcia jedynie trzy dylematy, dwa z nich są albo nie do zniesienia albo wiążą się z ponoszeniem nieznanego ryzyka. Typowy dysydent już odrzucił opcję bierności lub pogodzenia się z istniejącym status quo: utratą wolności. Z małymi wyjątkami mają niewielkie zaufanie do sensu wszczynania gwałtownego powstania. Niektórzy z nich byli już zaangażowani w stłumione powstanie i chcą rozważyć stosowanie alternatywnych strategii.

To sugeruje rozważenie trzeciej opcji oporu obywatelskiego, w stosunku do którego dysydenci zajmują przeciwstawne postawy. Po pierwsze, uważają, że kampania niestosującego przemocy oporu obywatelskiego może być dla nich podstawą do najlepszej nadziei na uzyskanie wolności i odzyskanie praw. Po drugie, zastanawiają się czy wyjątkowe okoliczności, z którymi mają do czynienia nie

spowodują, że ich kampania oporu obywatelskiego nie okaże się daremna. Prodemokratyczni aktywiści ponad wszystko desperacko szukają idei, którym mogą uwierzyć. Tak jak w przypadku wszelkich form konkurencji, pewność przekonań ma krytyczne znaczenie dla jasności myślenia, zdecydowanego działania i odporności na zakłócenia. Bez względu na to, czy mamy na myśli dysydenta czy tyrana – ten, kto ma największe zaufanie do swojej strategii, zakładając że jego strategia jest wykonalna, najprawdopodobniej zwycięży w konflikcie nie stosującym przemocy. Dlatego krytyczne znaczenie ma to, by w pierwszym kontakcie, dysydemtom zostało przekazanych pięć wyraźnych idei prowadzących do zmniejszenia obaw, oraz stworzenia pozytywnych oczekiwań zwycięstwa nad ich tyrańskimi adwersarzami.

My, niżej podpisani ... nominujemy do **Pokojowej Nagrody Nobla za rok 2014**

pierwszą organizację dzielącą się wiedzą na temat tego, jak dążyć do sprawiedliwości bez stosowania przemocy – grupę złożoną z uczonych-aktywistów, którzy w ciągu ubiegłych jedenastu lat wzmacniali, pogłębiali i poszerzali upowszechnienie wiarygodnej, praktycznej informacji opartej o konkretne rezultaty, staranne prace badawcze i wiarygodne dane historyczne. W prostszych słowach, nominujemy grupę, która przyczyniała się do uznania działań niestosujących przemocy za możliwe do ogarnięcia wyobraźnią przez ludzi na całym świecie...

Idee nie uczą się same przez się, ludzie poznają idee i uczą się najefektywniej, jeśli mają dostęp do doświadczonych praktyków, myślicieli oraz najlepszych dostępnych materiałów.

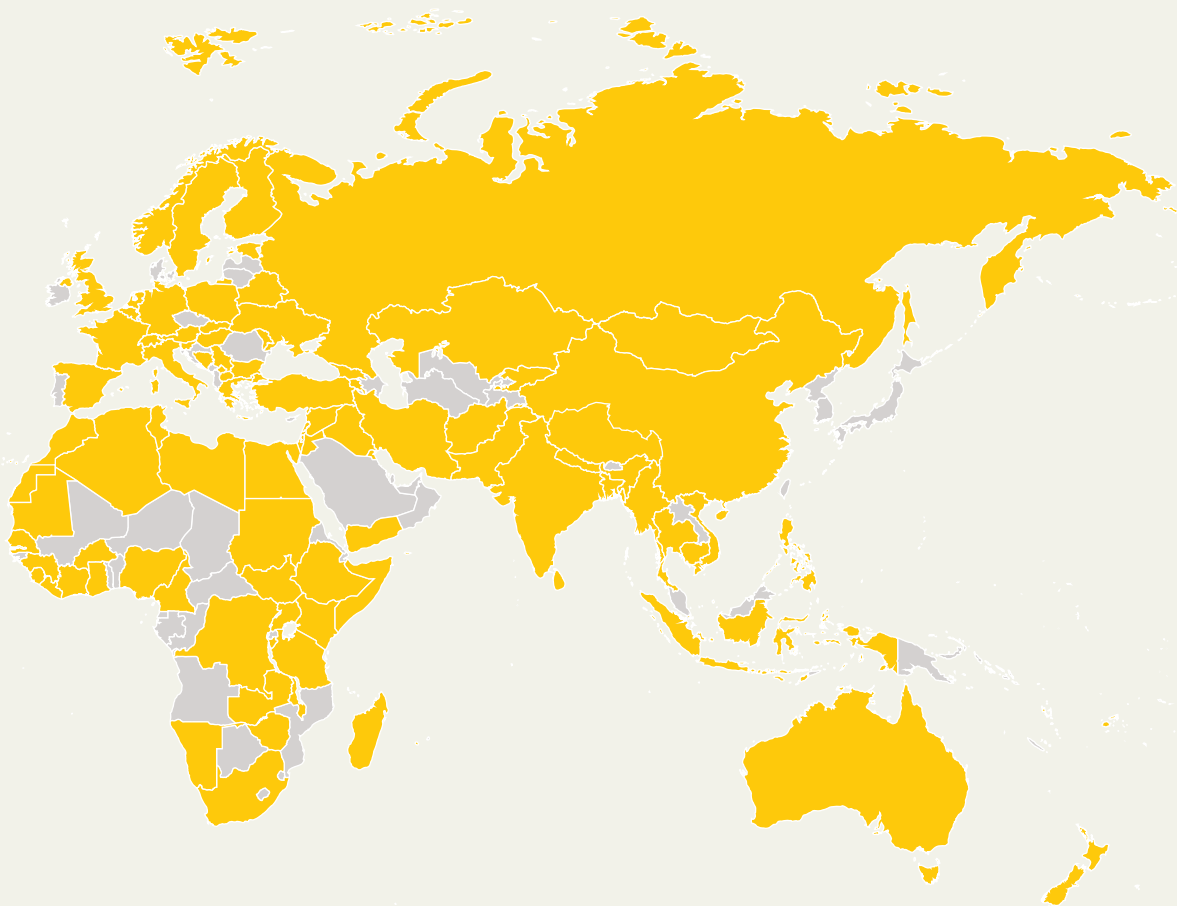
ICNC stanowił w skali globalnej w XXI wieku wiodący ośrodek systematycznych badań i upowszechniania wiedzy na temat dynamiki, skutecznych strategii i najlepszych praktyk ruchów oporu obywatelskiego. Wierzymy, że prędkość, z którą wiedza o oporze obywatelskim okrążyła świat w ciągu ostatniego dziesięciolecia była w dużej mierze wynikiem ich oryginalnej pracy. Bez ich wysiłków, ten istotny globalny front ekspansji pokoju, nie tylko między narodami, ale i wewnątrz poszczególnych krajów, nie zaistniałby w tak zorganizowany i trwały sposób.

Podpisano: Lech Wałęsa, Thomas Schelling, Larry Diamond, James Stavridis, James Lawson, oraz inne osoby

ILUSTRACJA 4: Globalny zasięg ICNC angażujący aktywistów prodemokratycznych, uczonych, decydentów politycznych oraz dziennikarzy, w podziale na kraje

Afganistan	Boliwia	Kamerun	Demokratyczna	Etiopia	Gwinea	Irak
Algieria	Bośnia i	Kanada	Republika	Fidzi	(Konakry)	Izrael
Argentyna	Hercegowina	Chile	Kongo	Finlandia	Grecja	Włochy
Armenia	Brazylia	Chiny	Republika	Francja	Gwatemala	Jordania
Australia	Bułgaria	Kolumbia	Dominikana	Gambia	Haiti	Kazachstan
Austria	Burkina Faso	Wybrzeże Kości	Ekwador	Gruzja	Honduras	Kenia
Bangladesz	Burma	Stoniowej	Egipt	Niemcy	Hongkong	Kosowo
Białoruś	Burundi		Salwador	Ghana	Węgry	Kuwejt
Belgia	Kambodża		Estonia		Indie	Kirgistan
					Indonezja	Liban
					Iran	Liberia

Libia
Macedonia
Madagaskar
Malawi
Malediwy

Mauretania
Meksyk
Moldowa
Mongolia
Maroko
Namibia
Nepal
Holandia
Nowa Zelandia

Nikaragua
Nigeria
Norwegia
Pakistan
Palestyna
Paragwaj
Peru
Filipiny
Polska

Rosja
Senegal
Serbia
Sierra Leone
Singapur
Słowacja
Słowenia
Somalia
Afryka
Południowa

Sudan
Południowy
Hiszpania
Sri Lanka
Sudan
Szwecja
Szwajcaria
Syria
Tanzania
Tajlandia
Tybet

Tonga
Tunezja
Turcja
Uganda
Ukraina
Wielka Brytania
Stany
Zjednoczone

Urugwaj
Vanuatu
Wenezuela
Wietnam
Papua
Zachodnia
Sahara
Zachodnia
Jemen
Zambia
Zimbabwe

5 IDEI, KTÓRE DYSYDENCI POWINNI ZNAĆ:

1

Dysydenci powinni mieć pocieszającą świadomość historycznego faktu, że poruszają się drogą, którą przebyło przed nimi wielu poprzedników, a ich śladami podążać będzie w przyszłości wielu następców.

2

Dysydenci muszą mieć świadomość, że żadne okoliczności przebiegu ich konkretnego konfliktu nie wykluczają odniesienia przez nich sukcesu.

3

Strategie oparte o stosowanie taktyk wiążących się z użyciem przemocy mają niewielkie prawdopodobieństwo zwycięstwa, ponieważ korzystają z ograniczonych ścieżek. W przeciwieństwie do nich odrzucanie stosowania taktyk stosujących przemoc i utrzymywanie dyscypliny niestosowania przemocy tworzy większą liczbę możliwych dróg prowadzących do zwycięstwa.

4

Kampania oporu obywatelskiego jest najpewniejszym sposobem przyczyniania się do demokratycznych transformacji.

5

Najważniejszą rzeczą, którą dysydenci mogą zrobić w celu podniesienia szans swojego sukcesu, jest rozwijanie swoich umiejętności organizowania, mobilizowania i stawiania oporu, tak, by były one lepsze od tych, które stosuje ich autorytarny przeciwnik.

IDEA #1

Dysydenci powinni mieć pocieszającą świadomość historycznego faktu, że poruszają się drogą, którą przebyło przed nimi wielu poprzedników, a ich śladami podążać będzie w przyszłości wielu następców.

W przeszłości studia przypadków oporu obywatelskiego nie zawsze były łatwo dostępne. Na przykład w roku 1976 moja dysertacja była studium porównawczym dwóch przypadków. Szesnaście lat później moja pierwsza książka *Strategiczny konflikt niestosujący przemocy: dynamika siły ludu w dwudziestym wieku* zawierała porównanie sześciu przypadków. W roku 2000 moja kolejna książka, *Siła większa od przemocy: wiek konfliktu niestosującego przemocy*, zawierała wyniki analiz jedynie trzynastu przypadków.

W roku 2007 ICNC rozpoczął finansowanie przygotowania projektu pn. *Dane na temat niestosujących i stosujących przemoc kampanii i ich wyniki (Nonviolent and Violent Campaigns and Outcomes (NAVCO) Data Project)*, który doprowadził do publikacji uwieńczonej nagrodą książki *Dlaczego opór obywatelski działa: strategiczna logika konfliktu niestosującego przemocy (Why Civil Resistance Works: The Strategic Logic of Nonviolent Conflict)* napisanej przez Ericę Chenoweth i Marię Stephan.⁷ Książka ta analizowała 106 przypadków kampanii niestosujących przemocy, prowadzonych w latach 1900 – 2006 i potwierdziła skwantyfikowane potwierdzenie wyższej efektywności oporu obywatelskiego w stosunku do wiążących się ze stosowaniem przemocy powstań rzucających wyzwanie brutalnym reżimom.

Od roku 2011 projekt NAVCO nadal dodawał przypadki konfliktów niestosujących przemocy, tworząc pod koniec 2019 roku listę liczącą ogółem 325 takich przypadków. Baza danych ma charakter otwartego źródła wiedzy, a prodemokratyczni aktywiści mogą łatwo znaleźć podobne przypadki, które mogą być analogiczne do ich własnych sytuacji.⁸ Ten projekt został także rozszerzony, by obejmować codzienne obserwacje prowadzone od wewnątrz kampanii, toteż możemy dzięki niemu lepiej rozumieć sposoby, w jaki krótko-

7 Książka *Dlaczego opór obywatelski działa: strategiczna logika konfliktu niestosującego przemocy* została uhonorowana nagrodą Fundacji Woodrowa Wilsona w roku 2012 przyznawaną przez Amerykańskie Stowarzyszenie Nauk Politycznych (American Political Science Association) w wyniku uznania jej za najlepszą książkę na temat rządu, polityki lub spraw międzynarodowych.

8 Projekt NAVCO jest obecnie prowadzony przez Uniwersytet Harvarda w internecie na stronie: <https://dataverse.harvard.edu/dataverse/navco>

terminowe interakcje mogą wpływać na kierunki, które kampanie przybierają. Skumulowana, ogólna liczba wprowadzanych danych sięga milionów.

Opublikowanie książki *Dlaczego opór obywatelski działa* przyczyniło się do olbrzymiego wzrostu wiarygodności i zainteresowania w świecie konfliktem niestosującym przemocy jako przedmiotem badań. Ponadto dane na których jest oparta potwierdzają mądrość, ale nie wyjątkowość, decyzji o rozpoczęciu kampanii oporu obywatelskiego.

IDEA #2

Dysydenci muszą mieć świadomość, że żadne okoliczności przebiegu ich konkretnego konfliktu nie wykluczają odniesienia przez nich sukcesu.

Często formułowana teza, szczególnie popularna w środowisku profesjonalistów zajmujących się polityką zagraniczną mówi, że opór niestosujący przemocy może osiągnąć sukces jedynie w konfrontacji z łagodnym lub umiarkowanie represyjnym adwersarzem i nie odniesie sukcesu w społeczeństwach, które albo żyją w nędzy, ani tam, gdzie występuje duża liczba podziałów etnicznych. W ten sposób konsekwentnie pomija się przypadki obalenia rządów stosujących apartheid w Południowej Afryce, dyktatury Pinocheta w Chile, dyktatury Marcosa na Filipinach oraz komunistycznego reżimu w Polsce. Bardziej świeże przykłady obejmują upadek Hosniego Mubaraka w Egipcie, Zajna al-Abidina ibn Alego w Tunezji i Omara al-Baszira w Sudanie, który był jednym z najbardziej brutalnych dyktatorów dwudziestego pierwszego wieku. Żaden z tych tyrańskich reżimów nie mógłby zostać uznany za miękki, łagodny lub nieskłonny do stosowania surowych represji, nawet masowych morderstw. Żaden z wymienionych krajów nie wykazywał cech wzrostu gospodarczego. Te przykłady obejmują również społeczeństwa o wysokim stopniu różnorodności etnicznej lub kulturowej.

Niektórzy sceptycy odpowiadają mówiąc: „Na pewno nie myślicie, że reżimy totalitarne takie jak reżim Korei Północnej lub Chin mogą upaść z taką samą łatwością?”. Po pierwsze, upadek jakiegokolwiek tyranii nie przychodzi z łatwością. Po drugie, warto pamiętać, że tyranie nie zawsze są takie silne jak się wydają, a ich władza może ulegać erozji, nawet, jeśli dla zewnętrznych obserwatorów potrafi sprawować kontrolę. Jak mówi pewne przysłowie, gdy tyranie trwają, wydają się niezwyciężone, gdy padają, ich upadek zostaje nagle

uznany za nieuchronny. Po trzecie, długowieczność autokratycznego reżimu zależy od zdolności tyraństwa do stosowania strategii pozostawania przy władzy. Jeśli chodzi o Koreę Północną i Chiny, społeczeństwa obu tych krajów raczej nie są statyczne ani wycofane – w innym przypadku dla czego te reżimy muszą stosować tak rozbudowany system represji, aby utrzymywać ludność w posłuszeństwie? W tak dynamicznych społeczeństwach wczesne fazy oporu obywatelskiego mogą rozluźniać przejawy ucisku ludności stosowane przez tyraństwa. Kolejne fale konfliktu niestosującego przemocy mogą wówczas zwiększać prawdopodobieństwo zwycięstwa.

Powyższe jakościowe przykłady można wesprzeć przy pomocy analizy danych liczbowych. W roku 2008 fundacja Freedom House opublikowała wyniki badań pt. *Środowiska ułatwiające funkcjonowanie ruchów społecznych a dynamika transformacji demokratycznych (Enabling Environments for Civic Movements and the Dynamics of Democratic Transition)*, przedmiotem badań których były różne czynniki strukturalne oraz ich wpływ na opór obywatelski w 67 przypadkach transformacji od rządów autorytarnych do demokratycznych w latach 1975-2006.

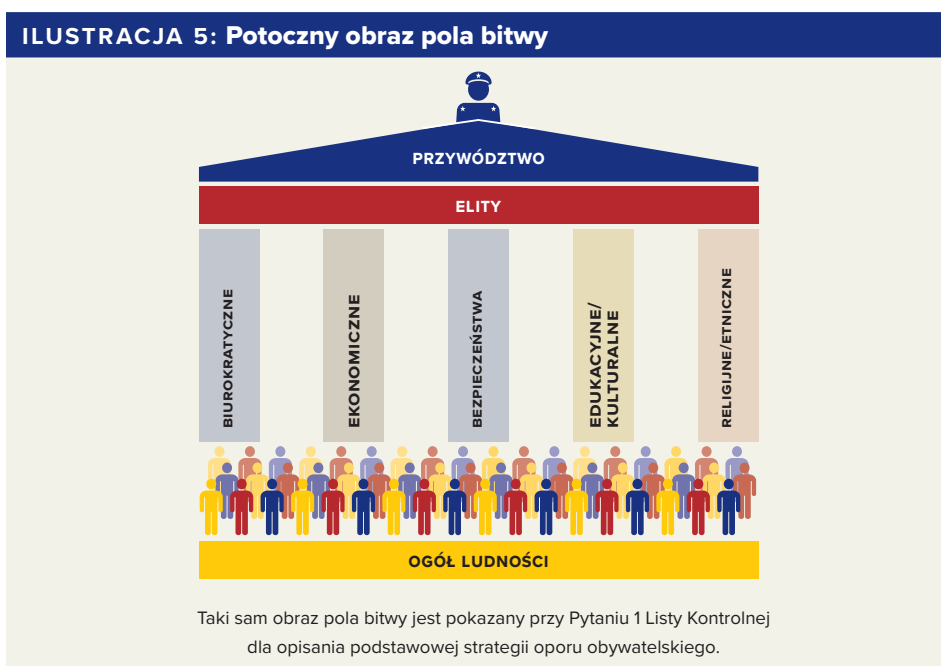
Ani polityczne, ani środowiskowe czynniki badane w tym studium nie miały statystycznie znaczącego wpływu na sukces lub porażkę ruchów oporu obywatelskiego... Ruchy obywatelskie z takim samym prawdopodobieństwem odnoszą sukces w mniej rozwiniętych, gospodarczo ubogich krajach, jak w rozwiniętych, zamożnych społeczeństwach. Studium również nie znalazło żadnych znaczących dowodów, że etniczna lub religijna polaryzacja ma znaczący wpływ na możliwość pojawienia się spójnej opozycji obywatelskiej. Również typ reżimu nie wydaje się mieć ważnego wpływu na zdolność ruchów obywatelskich na osiągnięcie szerokiego wsparcia społecznego.⁹

9 Eleanor Marchant and Arch Puddington, *Enabling Environments for Civic Movements and the Dynamics of Democratic Transition* (Washington, DC: Freedom House, lipiec 2008), 1.

IDEA #3

Strategie oparte o stosowanie taktyk wiążących się z użyciem przemocy mają niewielkie prawdopodobieństwo zwycięstwa, ponieważ mają ograniczone ścieżki prowadzące do zwycięstwa. W przeciwieństwie do nich, odrzucanie stosowania taktyk stosujących przemoc i utrzymywanie dyscypliny niestosowania przemocy tworzy większą liczbę możliwych dróg prowadzących do zwycięstwa.

Są dwa powody na przyjęcie tego wniosku. Jeden ma charakter strukturalny, a drugi jest oparty o badania ilościowe. Jeśli chodzi o powód strukturalny, proszę spojrzeć na rys. 5, na którym ludność jest podzielona na cztery części. Pierwsza to najwyższa warstwa przywództwa, składająca się z osób będących największymi beneficjentami tyrańskiego reżimu. W skład drugiej części wchodzi elity wywodzące się z każdej części społeczeństwa, które dają przywódcz-

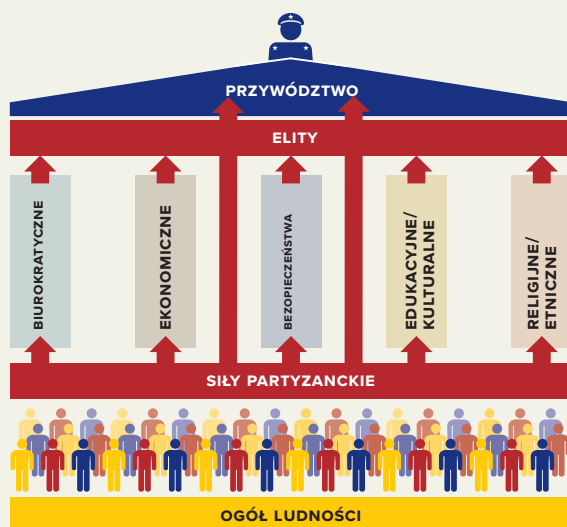
twu wsparcie umożliwiające sprawowanie jego opresywnego mandatu. Trzecia część to pracownicy i menedżerowie z każdego filara wsparcia wymaganego do tego, by społeczeństwo mogło funkcjonować. Filary różnią się w zależności od kraju i kultury, jedynym stałym elementem jest filar reprezentujący siły bezpieczeństwa. Czwarta część to ogół społeczeństwa. Niektórzy obywatele wchodzący w skład ogółu społeczeństwa są odpowiedzialni za utrzymywanie i służenie filarom. Inni pracują w mniej formalnych obszarach życia społecz-

nego, które są trudniejsze do zidentyfikowania i kontrolowania.

W teorii gwałtownego powstania (tak jak przedstawiono to na rys. 6), siły partyzanckie są aktywowane, by zgładzić kluczowych członków społeczeństwa utrzymujących filary wsparcia. Następnie przechodzą wyżej by zgładzić członków elity tak, by siły bezpieczeństwa nie mogły dłużej wspierać przywództwa.

W typowej sytuacji, w takim scenariuszu wypełnionym przemocą, nie pozostaje jakakolwiek realna grupa, z którą można negocjować

ILUSTRACJA 6: Powstanie stosujące przemoc: Teoria

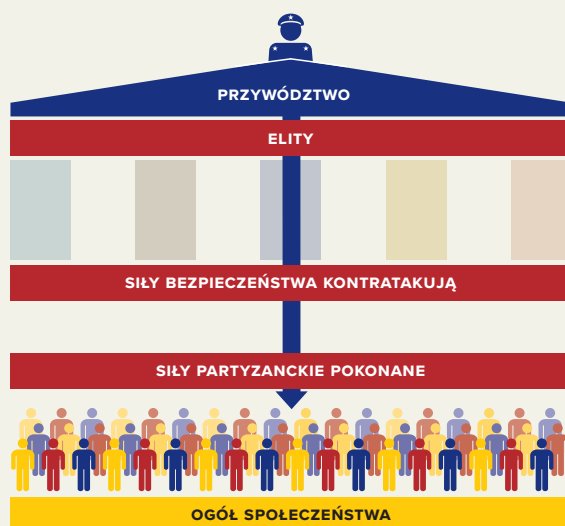
przekazanie władzy. Jeśli powstanie okazuje się zwycięskie, tyran i jego akolici muszą uciekać, by zachować swoje życie a powstańcy przejmują władzę.

Rys. 7 pokazuje, dlaczego strategia powstania zbrojnego wiąże się z ryzykiem. Stosujący przemoc powstańcy zwykle rozpoczynają swoje działanie w warunkach znacznej wojskowej przewagi ze strony sił bezpieczeństwa służących tyranowi. Jeśli stosujący przemoc powstańcy nie osiągną wczesnych i znaczących zwycięstw, ich możliwości prowadzenia walk szybko ulegają pogorszeniu. Mając dość czasu, siły bezpieczeństwa wspierające tyrana otoczą wyspy oporu tak, by ochronić swoich kluczowych zwolenników i kontratakować w celu unicestwienia powstańców stosujących przemoc.

Oczywiście, szkody będą odczuwane głównie przez ogół ludności, która doświadczy wielu uciążliwości walki zbrojnej. Ponadto, stłumione powstanie może doprowadzić do upowszechnienia się wśród ludności nastrojów uległości na wiele lat, zmniejszając skłonność do podejmowania jakichkolwiek form oporu, w tym jakichkolwiek form stosowania taktyk niestosujących przemocy w opozycji do rządów tyrańca. Względna daremność powstania stosującego przemoc jest potwierdzona przez dane dotyczące wielu przypadków. Kilka kwestii wartych jest naszego rozważenia:

- W ciągu ostatnich 120 lat, konflikty niestosujące przemoc wykazały się wskaźnikiem sukcesu co najmniej dwukrotnie wyższym niż powstania stosujące przemoc.

ILUSTRACJA 7: Powstanie stosujące przemoc: ryzyko

- Przeciętny okres trwania zwycięskiego powstania niestosującego przemocy wynosi trzy lata, wobec dziewięciu lat zwycięskiego powstania stosującego przemoc.
- Zabójstwo tysiąca osób stawiających opór jest w czasie powstania stosującego przemoc około trzykrotnie bardziej prawdopodobne niż w czasie kampanii oporu obywatelskiego niestosującego przemocy.

- Zwycięska kampania oporu obywatelskiego może prowadzić z prawdopodobieństwem co najmniej dziewięciokrotnie większym do transformacji w kierunku demokratycznej formy rządów, niż w przypadku tyranii obalonej w wyniku powstania stosującego przemoc.
- Nawet jeśli kampania oporu obywatelskiego kończy się porażką, występuje nadal 35% szansa, że osiągnie ona sukces w postaci transformacji w kierunku demokratycznej formy rządów w ciągu kolejnych pięciu lat. Ta odporność wyraźnie kontrastuje z powstaniem stosującym przemoc, które kończy się porażką, i które potem praktycznie nie ma szansy odniesienia sukcesu w ciągu kolejnych pięciu lat.¹⁰

Te dane wyraźnie wskazują, że irracjonalne jest wprowadzanie przemocy do powstania przeciwko tyranowi, a także że kampania oporu obywatelskiego cechuje się dużo lepszym wskaźnikiem stosunku ryzyka do korzyści.

IDEA #4

Kampania oporu obywatelskiego jest najpewniejszym sposobem przyczyniania się do demokratycznych transformacji.

Uczony Jonathan Pinckney bada stan demokracji przed i po zakończeniu konfliktu niestosującego przemocy. W swoim studium pt. *Kiedy opór obywatelski osiąga sukces: budowanie demokracji po niestosujących przemocy powstaniach ludowych* ustalił, że polityczne transformacje wynikające z kampanii oporu obywatelskiego z największym prawdopodobieństwem prowadziły do demokratycznych wyników, bez względu na poziom demokratyczności rządów poprzedzających transformację. (por. rys. 8) Pinckney konkluduje:

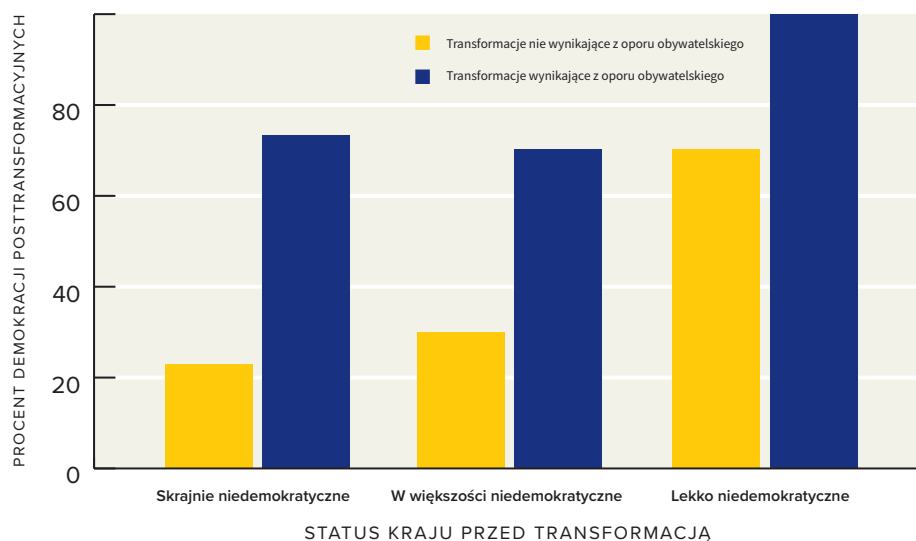
¹⁰ Porównaj publikację Petera Ackermanna i Hardy'ego Merrimana pt. *Zapobieganie masowym mordom: od kampanii oporu obywatelskiego na rzecz odpowiedzialności za chronienie do kampanii prawa do asystowania* (Preventing Mass Atrocities: From a Responsibility to Protect (RtoP) to a Right to Assist (RtoA) Campaigns of Civil Resistance) w celu poznania dyskusji na temat tych wniosków z analizy danych, dostępnej jako opracowanie możliwe do darmowego ściągnięcia ze strony www.nonviolent-conflict.org.

Analizy statystyk wyraźnie wspierają tezę, że opór niestosujący przemocy odgrywa silną rolę w sprzyjaniu demokratyzacji. Ta rola nie daje się wyjaśnić sprzyjającymi warunkami. Opór obywatelski pojawia się i odnosi sukcesy w niektórych z najgorszych i najbardziej represyjnych reżimach. To nie jest panaceum odporne na działanie dewiantów, czynniki takie jak regionalny polityczny kontekst danego kraju lub poziom rozwoju społeczno-gospodarczego grają ważną rolę w kształtowaniu prawdopodobieństwa demokratyzacji. Jednakże, nawet w skrajnie niedemokratycznych krajach, opór obywatelski dramatycznie wpływa na kształt politycznej transformacji kraju, prowadząc do dużo wyższego prawdopodobieństwa demokratyzacji.¹¹

To ustalenie zawiera bardzo ważną informację dla dysydentów. Jest ono istotne także dla założeń przyjmowanych w świecie na temat tego, jak demokracja jest promowana i chroniona.

ILUSTRACJA 8: Poziomy demokracji przed transformacją oraz demokracje po transformacji

Źródło: Jonathan Pinckney, *When Civil Resistance Succeeds: Building Democracy After Popular Nonviolent Uprisings* (Washington, DC: ICNC Press, 2018), 40.

11 Jonathan Pinckney, *Kiedy opór obywatelski osiąga sukces: budowanie demokracji po niestosujących przemocy powstaniach ludowych* (*When Civil Resistance Succeeds: Building Democracy After Popular Nonviolent Uprisings*) (Washington, DC: ICNC Press, 2018), s. 40.

IDEA #5

Najważniejszą rzeczą, którą dysydenci mogą zrobić w celu podniesienia szans swojego sukcesu jest rozwijanie swoich umiejętności organizowania, mobilizowania i stawiania oporu, tak, by były one lepsze od tych, które stosuje ich autorytarny przeciwnik.

Kampanie oporu obywatelskiego dają się najlepiej zrozumieć jako zawody (mecz) o władzę między dysydentami (i społecznościami, które reprezentują), a tyranami. Gdy skończy się konflikt niestosujący przemocy, będziemy mieli do czynienia z jednym wygranym oraz jednym przegranym, w zależności od tego, która strona wykaże się wyższym poziomem umiejętności.

Stosując analogię, wyobraź sobie jakiegokolwiek wydarzenie sportowe, bez względu na to, czy to będzie tenis, zapasy, koszykówka, czy piłka nożna. Jeśli dążenie do wygranej po obu stronach jest mocno odczuwane, wówczas obaj zawodnicy lub obie drużyny będą próbować wygrać spotkanie lepiej przygotowując się do zawodów. W każdym liczącym się sporcie miliardy dolarów zostały wydane na stworzenie zawodnikom i ich trenerom możliwie dobrych warunków treningu.

Weźmy pod uwagę przykładową karierę wybitnego oficera sił zbrojnych, takiego jak emerytowany, czterogwiazdkowy admirał James Stavridis. Jako poprzedni naczelny dowódca połączonych sił zbrojnych NATO był dowódcą niszczyciela, eskadry niszczycieli oraz grupy bojowej lotniskowców. Gdy spytałem admirała, ile godzin spędził na szkoleniu w stosunku do liczby godzin spędzonych na dowodzeniu, jego odpowiedź brzmiała: „6 do 1”. Tak więc proporcja godzin spędzonych na ćwiczeniach i treningu jest prawie całkowicie skupiona na wczesnej i środkowej części jego kariery. Adm. Stavridis jest absolwentem Akademii Marynarki Wojennej USA oraz innych prestiżowych uczelni wojskowych. W ramach procesu swojego szkolenia uzyskał stopień doktora filozofii w dziedzinie spraw międzynarodowych w Szkole Prawa i Demokracji Fletchera (Fletcher School of Law and Diplomacy).

Czy ktokolwiek pomyślał, że dysydenci mają choć w niewielkim stopniu porównywalny wskaźnik szkoleń do działań podejmowanych w czasie ich osobistych karier? Czy istnieją jakiegokolwiek godne uwagi instytucje konkretnie wyspecjalizowane w podnoszeniu umiejętności dysydenta w ramach ustrukturyzowanej, przewidywalnej ścieżki kariery? Większość obywateli podejmuje pełnić

rolę dysydenta po porzuceniu lub w czasie pełnienia jakiejś roli zawodowej. Gdzie jest wiedza ekspercka dotycząca pełnienia roli przywódców pozyskana przed podjęciem oporu obywatelskiego przeciwko tyranowi? Największym atutem tyrana nie jest jego siła zbrojna; jest nią natomiast jego zdolność rozsiewania strachu i zamieszania w kręgach aktywistów prodemokratycznych. Rezultatem może być bierność wtedy, gdy kampania oporu obywatelskiego jest nieodzownie potrzebna.

Dzięki zaakceptowaniu pięciu idei zawartych w niniejszym rozdziale, dysydenci mogą położyć fundamenty pod ich własny pogłębiony proces pozyskiwania wiedzy na temat oporu obywatelskiego.

ICNC był liderem tworzenia możliwości edukowania dysydentów i aktywistów prodemokratycznych tak, by mogli rozwijać swoje pojmowanie oporu obywatelskiego. Pięciodniowe warsztaty i siedmiodniowy kurs prowadzony w trybie on-line były kluczowymi formatami programów edukacyjnych ICNC dla zaawansowanych interdyscyplinarnych studiów oporu obywatelskiego. Od roku 2006 skorzystało z nich wielu uczestników z ponad 130 krajów i terytoriów (por. rys. 9, na sąsiedniej stronie).

W czasie tych sesji edukacyjnych, aktywiści, uczeni, dziennikarze i członkowie organizacji pozarządowych oraz środowisk politycznych z każdego kontynentu z wyjątkiem Antarktydy bardzo ściśle współpracowali ze sobą. Wszyscy oni dążą wspólnie do pogłębionego rozumienia tego, w jaki sposób ruchy oporu obywatelskiego tworzą i organizują się, jak opracowują strategie, jak mobilizują się i tworzą koalicje, komunikują się, wybierają taktyki, negocjują i kreują zmiany. Dzięki prowadzeniu przez wiodących uczonych o międzynarodowej renomie oraz przez weteranów poprzednich kampanii oporu obywatelskiego, te programy obejmują szeroki wachlarz różnorodnych kwestii, w tym rolę zewnętrznych podmiotów we wspieraniu lub tłumieniu oporu obywatelskiego, wyzwania demokratycznych transformacji i strategie, które ruchy stosują, by reagować na represje polegające na stosowaniu przemocy i powstańcze działania wiążące się z użyciem broni.

Mamy do czynienia z grą o wysoką stawkę wtedy, gdy chodzi o jakość tych warsztatów. Po latach interakcji z tak wielką liczbą dysydentów mieliśmy stale do czynienia z obserwowaniem tego, że największym atutem znajdującym się w zasięgu tyrana nie są jego zasoby militarne. Przeciwnie, problemem jest liczba społecznych,

gospodarczych i politycznych zmiennych, z którymi prodemokratyczni aktywiści muszą się zmierzyć – to one mogą łatwo spowodować zamieszanie, apatię i podziały, ku znacznemu zadowoleniu tyrana. Środowiska, w których przebiegają konflikty nie stosujące przemocy są skomplikowane – wymagają koordynacji u podstaw i tworzenia koalicji by wypracować i stosować sekwencję szerokiego wachlarza taktyk tworzących zwycięską strategię. Osoby stawiające opór obywatelski często doświadczają w związku z tym poczucia dezorientacji. Ich naturalna obawa podejmowania niewłaściwych decyzji dotyczących życia i wolności ludzi znajdujących się na linii może indukować bierność, której tyran oczekuje, a także przyczynić się do wzrostu iluzji niezwyciężoności tyrana.

Dlatego też informacje zwrotne miały kluczowe znaczenie w lepszym rozumieniu przez ICNC tego jak absolwenci odpowiadali na wiedzę i wsparcie które otrzymywali. W tym celu ICNC zebrał setki pisanych i ustnych ocen formułowanych przez uczestników programu, osób korzystających z grantów i współpracowników, którzy oceniają osiągnane efekty. Tutaj podane są niektóre z kluczowych ustaleń:

TABLICA 5: Kluczowe ustalenia sformułowane na podstawie ocen ewaluacyjnych uczestników

- **Programy edukacyjne i materiały szkoleniowe oferowane przez ICNC mają w sektorze organizacji pozarządowych unikatowy charakter, są one wysoce użyteczne i niepodobne do jakichkolwiek innych szkoleń lub warsztatów, których większość uczestników miała okazję kiedykolwiek uczestniczyć**
- **W rezultacie programów i grantów ICNC uczestnicy stwierdzają, że:**
 - a. **są bardziej zaangażowani i bardziej skuteczni w organizowaniu oporu obywatelskiego ruchów obywatelskich;**
 - b. **stosują to, czego się nauczyli na obszarach swojej działalności praktycznej; a także**
 - c. **przekazują tę wiedzę innym.**
- **Między uczestnikami, którzy spotkali się i uczyli razem w ramach programów organizowanych przez ICNC powstały sieci długookresowej współpracy i solidarności.**
- **W niektórych przypadkach, w wyniku wsparcia oferowanego w postaci grantów i programów ICNC, zostały zainicjowane kampanie oporu obywatelskiego na rzecz praw człowieka.**

Aneks zawiera dodatkowe dane o wynikach ewaluacji oraz typowy harmonogram pięciodniowego kursu.

Pochlebne wyrazy uznania wyrazili także kluczowi eksperci, w

tym lider amerykańskiego ruchu praw obywatelskich, dr James Lawson, który zorganizował w latach '60 demonstracje typu sit-in przy ladach dystrybucji posiłków w Nashville. Dr Lawson przeszkolił tysiące ludzi w ciągu ostatnich sześćdziesięciu lat, prowadził zajęcia na kilku uniwersytetach i ostatnio otrzymał Złoty Medal Kongresu USA

Jest to działanie, które, tak jak sobie często życzyłem w wyobraźni, miało się wydarzyć. Przyczyniło się to w większym stopniu do upowszechnienia i rozpropagowania wiedzy na temat pojawienia się walki bez użycia przemocy, działań niestosujących przemocy, oporu obywatelskiego i temu podobnych zdarzeń niż cokolwiek innego w ciągu ostatnich 100 lat... Przyczyniło się w większym stopniu do przekonania ludzi do tego, by zidentyfikowali ich własne dylematy do rozstrzygnięcia we współczesnym świecie, że są różne opcje sposobu prowadzenia walki, a także do pokazania faktu, że te opcje nie są zapisane w postaci pustych mrzonek, lecz wcielone w życie w postaci konkretnej pracy milionów, jeśli nie miliardów ludzi w ciągu ostatnich 120 lat...

Pastor Lawson brał udział w roku 2016 w warsztacie i stwierdził, że działalność ICNC była „najistotniejszą pracą realizowaną w moim własnym kraju oraz w cywilizacji zachodniej, kropka.”

Na pewno jednym z powodów, dla których te warsztaty przyniosły tak wielki sukces była atmosfera nieformalnej bliskości panująca w miejscach, w których były prowadzone (lub, w przypadku kursów prowadzonych w trybie on-line – głębia zaangażowania), oraz wszechstronność programu. Studenci otrzymują bardzo silne wzmocnienie wynikające z faktu przebywania z innymi osobami z wielu różnych krajów regionu, mającymi do czynienia z tymi samymi nadziejami i obawami.

Ale co się dzieje po zakończeniu warsztatu lub kursu prowadzonego w trybie on-line, gdy dysydenci wracają w ogień pola walki prowadzonej w ich własnym kraju? Mogą odczuwać znaczną satysfakcję z przeżytego doświadczenia, ale nie przyjechali na warsztaty, by pozyskać wiedzę wyłącznie dla nich samych. W zależności od swoich działań, setki, jeśli nie tysiące ich współobywateli mogą polegać na informacjach uzyskanych na warsztatach. Dlatego formułowane przekazy muszą być jasne i proste tak, by mogły być dokładnie i łatwo przekazywane dalej, by mogły być skutecznie

Afghanistan American Samoa Argentina Armenia
 Australia BANGLADESH Belarus Belgium Benin
 Azerbaijan Burkina Faso Bolivia
 Bosnia Brazil Bulgaria Burma Burundi
 Cambodia Cameroon CANADA Chile China Colombia
 Cuba Czech Republic Democratic Republic of Congo
 DENMARK Djibouti East Timor East Turkestan ECUADOR
 Egypt El Salvador Eritrea Estonia Ethiopia Fiji
 Finland France Gambia Georgia Ghana Greece
 Guatemala Guinea Haiti Honduras Hong Kong
 Hungary India Indonesia Iran Ireland ISRAEL
 Italy Japan Jordan Kashmir Iraq Kazakhstan

UCZESTNICY KURSÓW ICNC PROWADZONYCH W TRYBIE ON-LINE
 WEDŁUG MIEJSCA POCHODZENIA

Kenya Kosovo Kuwait Kyrgyzstan Liberia
 Laos Lebanon MALAYSIA Maldives
 MACEDONIA Madagascar MALAYSIA Maldives
 Marshall Islands Mauritania Mexico Moldova Morocco Nepal
 Netherlands New Zealand Nigeria NORWAY Pakistan
 Palestine Papua New Guinea Paraguay Peru
 Philippines Poland PORTUGAL Qatar Romania
 Russia Rwanda SAUDI ARABIA Serbia Sierra Leone
 Singapore Slovakia Solomon Islands South Africa
 South Sudan Spain Sri Lanka Sudan SWEDEN
 Switzerland Syria Taiwan Tanzania Thailand Tibet Togo
 Tonga TUNISIA Turkey Uganda Ukraine United Kingdom
 United States Uzbekistan Vanuatu VENEZUELA Vietnam
 WEST PAPUA Western Sahara Yemen Zambia Zimbabwe

wykorzystywane przez osoby nieuczestniczące w tych szkoleniach.

Ważność tego i innych pytań odnoszących się do dzielenia się wiedzą i stosowania jej – jest nie do przecenienia. Znajdujemy się w przełomowym momencie historii, gdy autorytaryzm w skali globalnej narasta, a liczba prodemokratycznych ruchów niestosujących przemocy wzrasta dramatycznie. Jednoczesne występowanie obu tych trendów wyjaśnia dynamiczny wzrost popytu dysydentów na wsparcie edukacyjne prowadzące do wzmocnienia ruchów, którym przewodzą.

Stworzyło to potrzebę przekazywania informacji bez bezpośredniego zaangażowania się ICNC oraz doprowadzenie do tego, by informacja była użyteczna w życiu codziennym. Aby to osiągnąć, dysydentów należy wyposażać w dodatkowe narzędzia by wesprzeć ich tak, by stali się swoimi własnymi edukatorami i trenerami. „Lista kontrolna ćwiczenia wolności” opisana w Rozdziale 5 może być pionierskim sposobem osiągnięcia tego celu. Podstawą tego ćwiczenia jest Lista Kontrolna składająca się z ośmiu pytań przedstawionych w Rozdziałach 3 i 4.

Pytania Listy Kontrolnej oferują dysydentom wyrazistą podstawę oceny bieżącego stanu konkurencyjności ich kampanii. Mogą one pomóc w precyzyjnym określeniu silnych stron, słabości oraz kluczowych obszarów, w których potrzebne jest skupienie uwagi i dokonanie modyfikacji. W otoczeniu, które stawia prodemokratycznym aktywistom wiele różnorodnych wyzwań taka analiza może znacząco zmniejszyć margines porażki. Lista Kontrolna może pomóc dysydentom przezwyciężenie poczucia dezorientacji oraz opracowanie sposobów nawigowania po ścieżce prowadzącej do sukcesu z dużą dozą pewności i zaufania.

Osiem pytań Listy Kontrolnej zostało zgrupowanych w dwie kategorie: „Budowanie umiejętności” oraz „Nawigowanie w czasie konfliktu”. Są one opracowane tak, by skłaniać do udzielenia subiektywnej odpowiedzi, która w mniejszym stopniu dotyczy obecnego stanu, a bardziej refleksji skierowanej w przyszłość.

Odpowiedzi na każde pytanie Listy Kontrolnej będą brzmieć „tak” lub „nie”, ale z różnymi i zmieniającymi się stopniami intensywności w zależności od przebiegu konfliktu niestosującego przemocy. Odpowiedzi na proponowane pytania powinny skłaniać poszczególnych dysydentów, jak i zorganizowane grupy aktywistów

prodemokratycznych, do starannego namysłu.

Niektórzy mogą twierdzić, że w warunkach tak dużej liczby zmiennych, które wchodzi w grę, Lista Kontrolna obalania tyranii jest nadmiernie ograniczona. Mogą argumentować, że podejmowanie krytycznych decyzji w czasie przyszłych konfliktów niestosujących przemoc wymaga przede wszystkim skupienia uwagi na czynnikach, które są specyficzne dla danego czasu i miejsca.

Lista Kontrolna nie namawia do ignorowania specyficznych czynników wpływających na konflikt. Zamiast tego Lista Kontrolna promuje postrzeganie tych czynników w kontekście szerszych ram refleksji strategicznej. Lista Kontrolna powinna pomóc dysydentom w zidentyfikowaniu ich, jak również przyczyn, dla których ich kampania oporu obywatelskiego może ponieść porażkę, lub doprowadzić do zwycięstwa, a także jak identyfikować odmienne ścieżki stosowanych taktyk.

Opracowanie Listy Kontrolnej mającej na celu wsparcie kampanii oporu obywatelskiego w walce z tyranią nie jest łatwym zadaniem. Gdyby została źle opracowana, może nieść ze sobą rzeczywiste konsekwencje w postaci rozstrzygnięcia o życiu lub śmierci.

Jednakże w wielu innych obszarach działalności, gdzie występuje wysoki stopień skomplikowania – takie, jak budowa nieruchomości o wielu zastosowaniach, lub też kwestie zagrożenia życia występujące w lotnictwie lub medycynie ratunkowej – listy kontrolne udowodniły swoją nieocenioną wartość.

Podobnie jak w innych dyscyplinach, w których stosowane są listy kontrolne, stawki, o które toczy się gra w konfliktach niestosujących przemoc, są wysokie. Osoby zaangażowane w opór obywatelski działają w warunkach dużego stresu, ponieważ ryzykują życie, majątek, a także wszelkie skrawki wolności, które są im teraz dostępne. Informacja, która musi zostać przetworzona, by móc podejmować skuteczne decyzje, może być uznana za niezmiernie skomplikowaną. Lista kontrolna kieruje uwagę na krytyczne, długookresowe zmienne mające znaczenie w konflikcie i redukuje tendencję do polegania na mniej istotnych, ale często wyraźnie dostrzegalnych, wpływających na emocje krótkoterminowych kwestiach.

Odnosząc się do tego, chirurg i publicysta Atul Gawande, który badał ważność list kontrolnych w wielu różnych kontekstach, pisze, że:

*Listy kontrolne wydają się bronić każdego, również doświadczonego, przed porażką przy wykonywaniu dużo większej liczby zadań, niż zdawaliśmy sobie sprawę. Tworzą one rodzaj poznawczej siatki bezpieczeństwa. Pozwalają na wyłapanie błędów w myśleniu, które zdarza się nam wszystkim popełniać – niedostatków pamięci, uwagi i staranności...*¹²

*W warunkach prawdziwej złożoności – gdzie wymagana wiedza przekracza możliwości jakiegokolwiek jednostki i nieprzewidywalność panuje (...) [skuteczne listy kontrolne] zapewniają, że głupie, ale mające krytyczne znaczenie kwestie nie są pomijane i (...) zapewniają, że ludzie rozmawiają i koordynują (...) tak, aby dawać sobie radę z niuansami i kwestiami niedającymi się przewidzieć zgodnie z ich najlepszą wiedzą i wolą.*¹³

Lista Kontrolna pokazuje jak i dlaczego kampanie oporu obywatelskiego ponoszą porażki lub zwyciężają, oraz to, jak zidentyfikować odmiennie zestawy taktyk.

Osiem pytań Listy Kontrolnej ma charakter ogólny, a odpowiedź na nie powinna mieć istotne znaczenie dla każdego konfliktu niestosującego przemocy. Ale nigdy nie powinny one być rozumiane lub błędnie uznawane za receptę na

sukces. Podobnie, Lista Kontrolna nie może określić kto zwycięży, dysydent, czy tyran. Jednakże mogą one zaoferować istotny, ciągły zestaw wskaźników umożliwiający zrozumienie tego, jak dążenia obywateli do wolności przewyciężają (lub nie przewyciężają) zakorzenioną władzę tyrańskich reżimów.

Ogólne pytania Listy Kontrolnej doprowadzą do sformułowania bardzo konkretnych odpowiedzi opartych o najlepsze dostępne informacje, którymi mogą dysponować jedynie lokalni opozycjoniści, a których outsiderzy naturalnie nie mogą zgłębić. Ponadto w zależności od szczegółów przebiegu konfliktu nie wszystkie z ośmiu pytań Listy Kontrolnej będą równie znaczące w danym, konkretnym momencie, a ważność zmiany odpowiedzi z Listy z „nie” na „tak” może wzrastać lub spadać w zależności od specyficznych wyzwań stworzonych przez tyrana.

Pytania pomagają w maksymalizowaniu prawdopodobieństwa

¹² Atul Gawande, *The Checklist Manifesto: How to Get Things Right* (New York: Picador, 2009), ss. 47.

¹³ Gawande, 79.

LISTA KONTROLNA OBALANIA TYRANII:

BUDOWANIE UMIEJĘTNOŚCI

- 1 Czy kampania oporu obywatelskiego przyczynia się do jednoczenia się wokół aspiracji, przywódców i strategii prowadzącej do zwycięstwa?
- 2 Czy kampania oporu obywatelskiego dywersyfikuje swoje taktyczne opcje przy jednoczesnym utrzymywaniu dyscypliny niestosowania przemocy?
- 3 Czy kampania oporu obywatelskiego stosuje taktyki w ramach przemyślanej kolejności, tak, by wywołać maksymalne zakłócenie przy minimalnym ryzyku?
- 4 Czy kampania oporu obywatelskiego odkrywa sposoby zwiększenia wartości zewnętrznego wsparcia?

NAWIGOWANIE W CZASIE KONFLIKTU

- 5 Czy liczba i różnorodność obywateli walczących z tyranią wykazuje tendencję do wzrostu?
- 6 Czy wiara tyrana w skuteczność represji stosujących przemoc wykazuje tendencję do spadku?
- 7 Czy liczba potencjalnych dezercji w środowisku kluczowych zwolenników tyrana wykazuje tendencję wzrostową?
- 8 Czy system polityczny, który prawdopodobnie może wytworzyć się po zakończeniu konfliktu, będzie spójny z demokratycznymi wartościami?

zwycięstwa kampanii oporu obywatelskiego. Powinny one skłaniać do starannego namysłu zarówno indywidualnych dysydentów, jak i zorganizowane grupy aktywistów prodemokratycznych. Odpowiedzi mogą pomóc w formułowaniu haseł prowadzących do mobilizacji społecznej liczonej w milionach ludzi. Maksymalizowanie prawdopodobieństwa takich zdarzeń opisane jest w Rozdziale 5, *Lista kontrolna ćwiczenia na rzecz wolności* (The Checklist Exercise for Freedom). Największą wartością tego ćwiczenia jest kreowanie konsensusu ludzi na temat struktury priorytetów podejmowanych działań. To redukuje marnotrawstwo energii oraz utrzymuje oczekiwania na wysokim poziomie. Jednocześnie nadzieja tyrańca, że zapanuje apatia i desperacja, ulegnie zniszczeniu przez ludność przepełnioną pewnością zwycięstwa.

Studenci prowadzący demonstrację typu sit-in przy ladach stołówki wydającej lunch stosujących segregację rasową w Nashville, Stany Zjednoczone, rok 1960.

*Strategie oporu
obywatelskiego osiągają
sukces w wielu różnych
konfliktach, ponieważ
tyrani, chcąc pozostać przy
władzy, zależą od szeroko
zakrojonego posłuszeństwa.
Jednakże w miarę upływu
czasu wielu ludzi żyjących
w warunkach dyktatury
decyduje się na odmowę
wiecznego pozostawania w
apatii.*

Jak dysydenci rozbudowują potencjał umiejętności

LISTA KONTROLNA PYTANIE #1

Czy kampania oporu obywatelskiego przyczynia się do jednoczenia się wokół aspiracji, przywódców i strategii prowadzącej do zwycięstwa?

Podstawowym atrybutem zwycięskich kampanii oporu społecznego jest jedność. „Dziel i rządź” – było maksymą tyranów wszędzie i przez całą historię. Jedność tych, którzy cierpieli w takich warunkach, będzie w pewnym stopniu pofragmentowana. Dla wielu ruchów wewnętrznym wyzwaniem będzie odkrycie sposobu jednoczenia się, co określi moment, w którym kampania oporu obywatelskiego zacznie sprowadzać tyrana do defensywy.

Jedność w kampanii oporu obywatelskiego ma trzy wymiary:

- Aspiracje
- Przywództwo
- Strategię

■ ASPIRACJE

Ludzie żyjący w warunkach dyktatury mają do wyboru dwie opcje: mogą albo pasywnie czekać z nadzieją, że reżim sam z siebie ulegnie ewolucji tak, by ulec złagodzeniu, a w międzyczasie przywiązywać się do wszystkiego, co zachowuje ludzką wartość w życiu w warunkach opresji, lub też mogą spowodować wybuch insurekcji, by rozbić dyktaturę stosując taktyki stosujące lub niestosujące przemocy.

Dla tych, którzy decydują się na powstanie, zestaw aspiracji prowadzących do lepszego życia musi być wart ryzyka angażowania się w konflikt. Te aspiracje mogą być określone albo jako „wolności od”, albo jako „wolności do”.

„Wolności od” to zabezpieczenia przed najbardziej niebezpiecznymi cechami tyranii, takimi jak przypadki stosowania przemocy, arbitralne zatrzymania, przejmowanie aktywów majątkowych oraz

groźby, które tym przejawom tyranii towarzyszą. „Wolności do” to różnorodne możliwości rozwoju człowieczeństwa, takie jak odkrywanie i osiągnięcia w różnych dziedzinach życia, w tym wolność niecenzurowanego wypowiedzania się, swoboda podróżowania, prywatna przedsiębiorczość i wolność ekspresji religijnej.

Wśród wachlarza grup ludności w społeczeństwie, będzie przypuszczalnie występowało wspólne zainteresowanie „wolnościami od”. Jednakże jest również prawdopodobne, że wystąpią rozbieżności między rodzajami i intensywnością odczuwania potrzeb zaliczanych do kategorii „wolności do”, jako że każdy człowiek, czy też każda grupa kulturowa czy religijna ma swoje własne aspiracje – wizje lepszego życia. Znajdowanie harmonii między tymi aspiracjami jest ważnym warunkiem wstępnym osiągnięcia wyższych wskaźników uczestnictwa wśród osób różnej płci, wieku, przynależności etnicznej, statusu ekonomicznego czy geografii.

Postulat jedności aspiracji aktywistów prodemokratycznych nie zakłada, by aspiracje były dokładnie zidentyfikowane, lub też by poglądy ludzi były jednolite. Różnorodne grupy mogą być nierówno zaangażowane w kampanii oporu obywatelskiego, ale na tyle, na ile one wszystkie wspierają i uczestniczą w kampanii w co najmniej niewielkim stopniu, tym większej mocy kampania nabiera. Kluczowe jest to, by marzenia każdego dysydenta w społeczeństwie, które się wyłoni po obaleniu tyranii, nie pozostawały w sprzeczności z tym, czego pragną jego koledzy. Wymogiem jest tolerancja wzajemnych aspiracji, a nie jednakowość tych aspiracji.

W ogniu kampanii oporu obywatelskiego oczekuje się, że ludzie będą pracować z innymi, których dobrze nie znają. Jeśli jest podejrzenie, że niektórzy dysydenci żywią ukryte aspiracje, które zagrażają innym, wówczas kampania ucierpi. Jednakże pomyślne prowadzenie taktyki niestosującej przemocy – wymagające dzielenia się ryzykiem oraz polegania na skoordynowanej działalności – zwiększy zasoby zaufania i pomoże w oddaleniu wszelkich podejrzeń.

■ PRZYWÓDZTWO

W długim okresie nie można osiągnąć respektowania różnorodności aspiracji bez przywództwa, które potrafi budzić zaufanie każdego kolejnego dnia. Podstawowym zadaniem przywódców dysydentów jest motywowanie różnorodnych grup do wspierania

wspólnego, zbiorowego przedsięwzięcia oporu obywatelskiego. Aby to osiągnąć, liderzy muszą sprostać oczekiwaniom ludności dotyczącym posiadania przez lidera strategii, która może zwyciężyć i uzasadniać ryzyko prowadzenia konfliktu niestosującego przemocy.

To, co ułatwia jednoczenie wynika z faktu, że z czasem coraz mniejsza liczba obywateli może pozostawać wyłączona z oddziaływania okrucieństw i korupcji tyрана, a więc coraz większa liczba ludzi zaczyna odczuwać konieczność znacznej przebudowy układu władzy wymagającej monumentalnej walki z nim, ponieważ żaden tyran nie oddaje władzy dobrowolnie.

Podczas gdy tyrani są zręcznymi adeptami stosowania zasady „dziel i rządź”, ci, którzy rzucają im wyzwanie, muszą mieć liderów posiadających zaawansowane umiejętności promowania jedności. To wymaga, by liderzy ruchu posiadali pogłębioną wiedzę o troskach i wartościach różnorodnych ludzi, których chcieliby zmobilizować. Skuteczne komunikowanie się przez liderów musi wywoływać poczucie dobrego zrozumienia osobistych doświadczeń i odczuć zwykłych ludzi oraz motywować ich do długotrwałego uczestnictwa w oporze niestosującym przemocy nawet wtedy, gdy perspektywy sukcesu wyglądają blado.

Decyzje taktyczne muszą być zorganizowane i wdrożone w życie tak, by obywatele czuli, że są one porównywalne z ryzykami, które są skłonni przyjąć na siebie.

W przeciwieństwie do armii w czasie wojny, kampanie oporu obywatelskiego nie mają formalnego dowództwa i władzy kontrolującej funkcjonowanie mobilizującej się ludności. Dlatego też decyzje taktyczne muszą być zorganizowane i wdrożone w życie tak, by obywatele czuli, że są one porównywalne z ryzykami, które są skłonni przyjąć na siebie. Kolejnym komplikującym czynnikiem jest to, że obywatele z identycznymi aspiracjami mogą mieć bardzo różną tolerancję ryzyka. Liderzy powinni mieć świadomość również tej dychotomii.

Kierownictwo każdej kampanii oporu obywatelskiego musi wypracować swój własny sposób działania. Niektóre style przywództwa będą miały bardziej hierarchiczny charakter, inne będą bardziej zdecentralizowane. Większość będzie miała cechy obu tych stylów, odzwierciedlając różne cechy charakterologiczne przywódców każ-

dej kampanii oporu obywatelskiego. Obok każdego tytularnego lub charyzmatycznego lidera krajowego będzie funkcjonować wielu lokalnych liderów, którzy muszą być zdolni do tworzenia koalicji, negocjowania, oraz zbierania interesów różnych grup w imieniu całości. To od zdolności różnych liderów, działających na różnych poziomach (lokalnym lub krajowym), z różnych geograficznych części kraju, reprezentujących różne grupy, do wspólnego działania, zależy zachowanie jedności przez wystarczająco długi okres.

Każdy styl przywództwa ma swoje pozytywne i negatywne aspekty.

Charyzmatyczne przywództwo Gandhiego było jedynym sposobem jednoczenia muzułmanów i hinduistów przeciwko brytyjskiemu radży. Pozwoliło ono Gandhiewi do jednostronnego zawieszenia kampanii solnej roku 1930, gdy Brytyjczycy zażądali – uznając to za warunek wszczęcia negocjacji – by opór obywatelski został zatrzymany. Gandhi wówczas udał się do Lancaster w Anglii, aby negocjować z Brytyjczykami samemu. Lider hinduskiego Kongresu Narodowego Jawaharlal Nehru wyrażał wobec tego mocny sprzeciw i prawidłowo przewidywał, że zawieszenie działań przez Gandhiego doprowadzi do osłabienia dynamiki i zniweczy perspektywę dezercji z szeregów lokalnej policji.

W odróżnieniu od Gandhiego, Zielony Ruch w Iranie oraz pro-demokratyczny ruch w Hongkongu charakteryzowały się tym samym amorficznym stylem przywództwa i poruszały się wzdłuż tych samych trajektorii w ciągu pierwszych kilku miesięcy. W obu przypadkach początkowa dynamika miała swoje źródło w protestach ulicznych, które w dużej mierze miały charakter spontaniczny. Dysydenci w Hongkongu radzili uczestnikom protestów „Bądź wodą! Nie mamy ustalonej formy. Jesteśmy bezkształtni. Możemy płynąć. Możemy łamać. Jesteśmy jak woda!”¹⁴

Ten rodzaj amorficznego przywództwa ma dwie oczywiste zalety. Po pierwsze, tyran nie może odciąć głowy (przywódcy) kampanii, ponieważ nie ma możliwości ustalenia, kto nim jest. Po drugie, spontaniczność tej formy przywództwa pozyskuje energię emanującą z nieoczekiwanej iskry, która może zapłonąć i wzbudzić oburzenie całej ludności.

Z drugiej strony, problemem amorficznego przywództwa jest to,

14 Mary Hui, wpis na Twitterze, 25 czerwca 2019 roku, godz. 23:07.
<https://twitter.com/maryhui/status/1143717367521824768>.

że taki styl utrudnia dywersyfikację i stosowanie elastycznego sekwencjonowania różnych taktyk. Ponieważ efektywność pojedynczej taktyki takiej jak kolejne dni masowych protestów stopniowo maleje (i nieuchronnie spada w miarę, jak tyrani doskonaliły sposoby obrony), tak samo spada poczucie pewności. Co gorsza, trudno będzie oczekiwać formułowania jednolitego przekazu przeciw stosowaniu taktyk wiążących się z użyciem przemocy, w miarę, jak osoby uczestniczące w protestach będą stawać się coraz bardziej sfrustrowane i przestraszone.

Im dłużej rozwija się konflikt niestosujący przemocy, tym większa jest potrzeba ustrukturyzowanego przywództwa. W innym przypadku kampanie oporu obywatelskiego będą ulegać degradacji zamieniając się w nieskoordynowane, losowe działania o coraz niższej skuteczności.

Prodemokratyczni aktywiści są skłonni z dużo większym prawdopodobieństwem wspierać skoordynowane przywództwo jeśli czują, że liderzy są gotowi wysłuchać propozycji ich najlepszych pomysłów. Pomyślnie prowadzone kampanie będą miały otwarte pętle komunikowania się, przy pomocy których ludzie będą mogli, ponad granicami regionów, dostarczać stale nowych pomysłów osobom decyzyjnym w kierownictwie. Trwała ciągłość wysiłków i zaufania każdej grupy aktywistów wzajemnie do siebie ma bardzo duże znaczenie.

Na poziomie krajowym nie jest możliwe, ani szczególnie zalecane, by wszystkie osoby wspierające ruch próbowały decydować o jego podstawowym kierunku strategicznym. I odwrotnie, nie ma większego sensu, by osoby zajmujące najwyższe stanowiska w zarządzie ruchu decydowały o doborze konkretnych taktyk w poszczególnych miejscowościach.

Kampania oporu społecznego powinna być zaprojektowana tak, by brać pod uwagę otoczenie, zagrożenia, szanse oraz umiejętności różnych uczestników konfliktu. Na poziomie lokalnym nikt nie zna tych czynników lepiej niż opozycjoniści, którzy mieszkają i organizują się sami w tych społecznościach.

Ten najbardziej podstawowy poziom wpływu określa szanse i wyzwania kampanii. Stwarza możliwość, by kampania działała w oparciu o najdokładniejszą informację dotyczącą danego terenu. Nie ma jednak żadnej gwarancji, że lokalni aktywiści podejmą taktyczne decyzje zgodne z ogólnymi celami strategicznymi kampanii.

Jest to problem, który występuje we wszystkich dużych organizacjach – bez względu na to, czy chodzi o rządy, wojsko lub przedsiębiorstwa.

Jednakże w odróżnieniu od takich podmiotów organizacyjnych, kampanie oporu obywatelskiego nie mogą oferować podwyżek płac i promocji za posłuszeństwo, ani też zwolnień czy sankcji za jego brak. Opór obywatelski jest w ostatecznym rachunku dobrowolnym przedsięwzięciem, którego wynik może pozostawać niepewny i niebezpieczny przez nie wiadomo jak długi okres czasu. W związku z tym, kampanie oporu społecznego zależą od nieuchwytnych bodźców powodujących, że ludzie są zjednoczeni i działają w ramach pewnego wachlarza dostępnych opcji, mieszczących się w szerokim planie ostatecznego zwycięstwa ruchu.

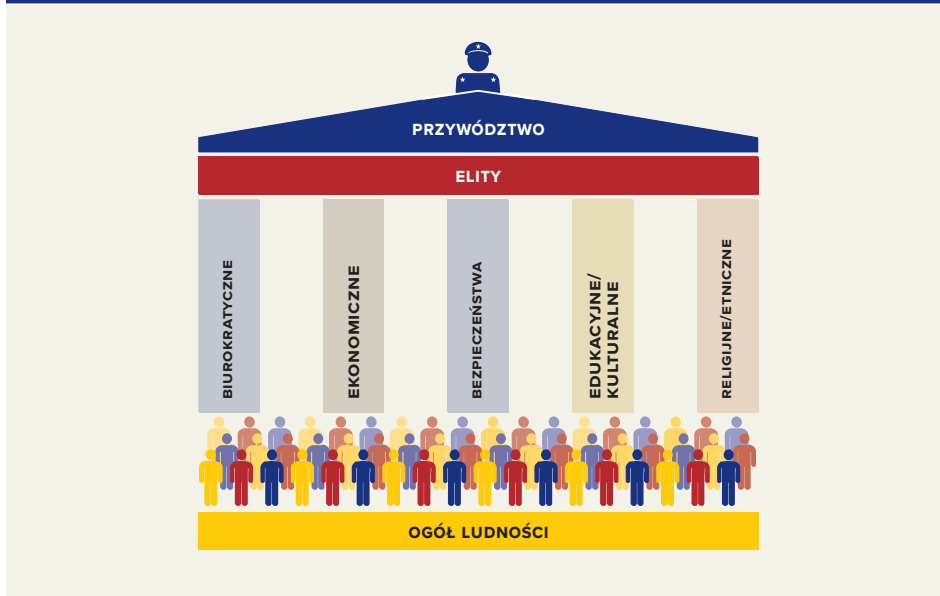
Co najważniejsze, każdy ruch społeczny pozostaje pod wpływem kultury swoich obywateli, w tym także ich preferencji i norm z obszaru sztuki, religii, zwyczajów ludowych oraz instytucji społecznych. Kultura ruchu jest niewiarygodnie ważna, wpływając na to, jak kampania oporu obywatelskiego może wywierać presję na tyrana. Kultura może skłaniać do działań zespołowych, inkluzywności, rozliczalności i dyscypliny, torując drogę do strategicznej refleksji wyższej jakości raczej niż do bezrefleksyjnego działania. Kultura ruchu jest jak DNA. Zapewnia ona powstanie pewnego wzorca działania, który powoduje, że kampania niestosująca oporu może być prowadzona dużo łatwiej bez wysoko scentralizowanego kierownictwa i kontroli. Liderzy muszą wiedzieć, jak wykorzystać jej przejawy dla osiągnięcia maksymalnego poziomu zaangażowania uczestników.

■ STRATEGIA

Jeśli jedność wymaga, by inspirujący liderzy byli zdolni odnosić się do aspiracji ludzi w celu obalenia tyranii, wymaga również kleju w postaci szeroko rozumianej i akceptowanej teorii tego, jak zwyciężyć.

W warunkach coraz większej liczby konfliktów niestosujących przemocy w tym stuleciu, jest nawet ważniejsze, by prodemokratyczni aktywiści rozumieli, dlaczego (spontaniczne) ruchy społeczne osiągają sukces lub doznają porażki. Konflikt niestosujący przemocy funkcjonuje w wielu różnych formach, ponieważ wykorzystuje dwa fundamentalne przejawy rzeczywistości: po pierwsze

ILUSTRACJA 10: Potoczny obraz pola bitwy

to, że autorytarne reżimy zależą od szeroko zakrojonego posłuszeństwa wykazywanego przez ludność, która jest uciskana w celu utrzymania kontroli, po drugie, że nie każdy w dyktaturze z jednakową determinacją zachowuje lojalność bez względu na rozwój sytuacji. Obraz pola bitwy przedstawiony na rys. 10 jest identyczny z obrazem zamieszczonym w rozdz. 2 mającym przedstawiać ryzyka wiążące się z realizacją strategii walki stosującej przemoc.

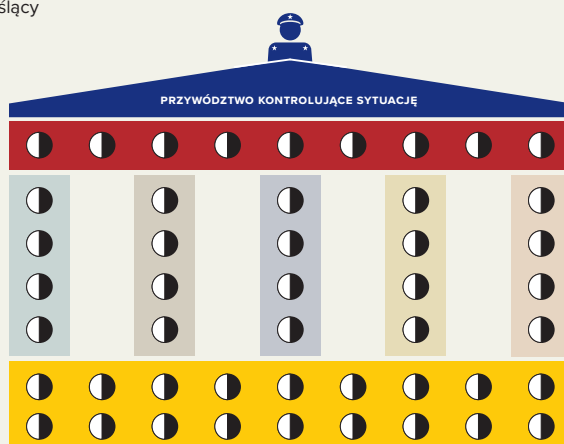
Szansa przedstawiona na rys. 11 została opisana przez Natana Szaranskiego, słynnego refuznika z rosyjskich łągów.

Każde społeczeństwo totalitarne składa się z trzech grup: prawdziwych wyznawców, dwójmyślących i dysydentów. W każdym reżimie totalitarnym, bez względu na uwarunkowania kulturowe czy geograficzne, większość dokonuje w ciągu pewnego czasu konwersji – od prawdziwych wyznawców w rewolucyjne przesłanie do dwójmyślenia. Te osoby już więcej nie wierzą w reżim ale są zbyt zastrachane by to powiedzieć. Są tam też dysydenci – pionierzy, którzy ośmielają się przejść przez linię oddzielającą osoby dwójmyślące od wszystkiego, co leży po drugiej stronie. Czyniąc to, po pierwsze internalizują, a następnie artykułują i wreszcie działają w oparciu o najszybsze odczucia narodu.¹⁵

15 Natan Sharansky, *Street Smart*, Los Angeles Times, 26 czerwca 2009. <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-2009-jun-26-oe-sharansky26-story.html> (dostęp 8 lipca, 2021 r.).

ILUSTRACJA 11: Szansa

● = skryci dwójmyślący

Osoby dwójmyślące mogą przejść od bycia „skrytymi” do „ujawnionych” i potencjalnie sami stają się dezertkami. Pomyślna kampania oporu obywatelskiego rzuca wyzwanie tyranowi dążącemu do spokoju i legitymizacji jego władzy nad krajem. Przy pomocy wielu taktycznych starć, przekształca niejawnych dwójmyślowców (tych, którzy sympatyzują z opozycją, ale nie są skłonni do podejmowania ryzyka, w związku z czym często nie ujawniają swoich preferencji) w ujawnionych dwójmyślowców (tych, którzy dają się identyfikować jako ludzie, którzy nie są w pełni lojalni wobec reżimu), a następnie w dezertków (tzn. tych, którzy stają się znanymi sojusznikami aktywistów prodemokratycznych).

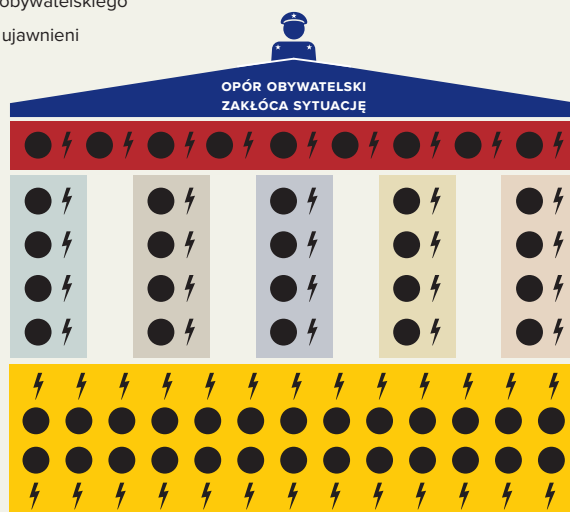
Na rys. 12 taktyki oporu obywatelskiego podważają status quo, a nieujawnieni dwójmyślowcy przemianowują się ze skrytych dwójmyślowców w ujawnionych dwójmyślowców. W miarę, jak ten trend ulega przyspieszeniu, tyranom coraz trudniej utrzymać aurę niezwyciężoności.

Na rys. 13 opór obywatelski zwycięża. Liczba dwójmyślowców zwiększa się znacznie, stają się oni bardziej aktywni, łączą się z innymi, którzy myślą podobnie. Postawy wyrażające niezgodę na tyrana stają się widoczniesze; zwiększa się także liczba przypadków otwartego stawania po stronie kampanii oporu. W miarę jak powiązania tego typu ulegają pogłębieniu i upowszechniają się, prawdopodobieństwo dezercji zwiększa się w coraz szybszym tem-

ILUSTRACJA 12: Opór obywatelski zakłóca spokój

⚡ = Przejawy oporu obywatelskiego

● = Dwójmyśłowcy ujawnieni

pie. W wyniku tego tyran i jego baza przywódcza zaczyna dryfować, co prowadzi do dramatycznej utraty legitymizacji i wpływu. W wyniku tego albo tyran ustępuje, albo rozpoczynają się negocjacje na temat nowego układu dzielenia się władzą.

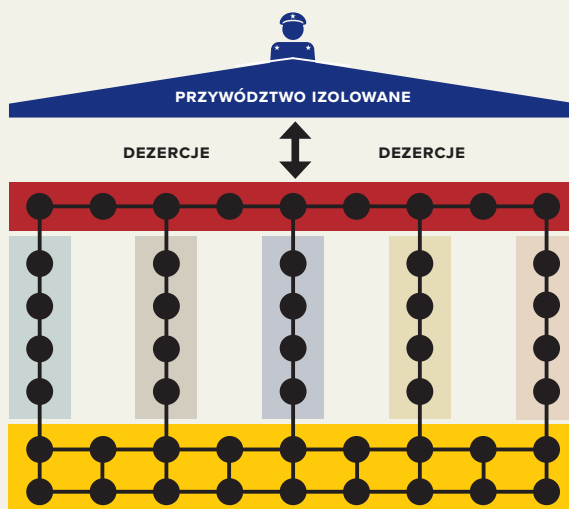
Konflikt niestosujący przemocy osiąga sukces, gdy taktyczne zakłócenia kumulują się wywołując dezercję. W każdym momencie kampanii oporu społecznego mamy do czynienia z nieskończoną różnorodnością opcji taktycznych, co stwarza wiele dróg prowadzących do zwycięstwa. Jednakże nieprzemyślany wybór taktyk bez rozważenia charakteru ich wpływu doprowadzi do rozpadu jedności. Ludzie nie będą ufać liderom, którzy działają bez uruchomienia procesu ciągłego planowania, które ocenia, jak sobie dają radę oraz jak modyfikować działania w celu eliminacji słabości.

W ramach oporu obywatelskiego, stanowiącego lepszą alternatywę dla walki stosującej przemoc, nie może być decyzji o większych konsekwencjach niż decyzja o tym, jak odnieść się do okrucieństwa tyrańskiego reżimu. Wybór niewłaściwej strategii – jak miało to miejsce w Syrii od roku 2011 do dziś – może wywołać koszty liczone życiem tysięcy istnień ludzkich i wysiedleniem milionów.¹⁶

16 Por. Maciej Bartkowski i Julia Taleb, *Myopia of the Syrian Struggle and Key Lessons, (Krótkowzroczność syryjskiej walki i kluczowe nauki wyniesione z niej)*, w: *Is Authoritarianism Staging a Comeback? (Czy autorytaryzm powraca?)*, Mathew J. Burrows i Maria J. Stephan (red.), Washington, DC: Atlantic Council, 2015. https://www.nonviolent-conflict.org/wp-content/uploads/2016/01/Authoritarianism_Chapter10.pdf

ILUSTRACJA 13: Opór obywatelski zwycięża

● = Dwójmyślowcy łączą się, aby skłaniać innych do dezercji; przywództwo zaczyna dryfować

LISTA KONTROLNA PYTANIE #2

Czy kampania oporu obywatelskiego różnicuje swoje taktyczne opcje przy jednoczesnym utrzymaniu dyscypliny niestosowania przemocy?

Taktyka realizowana podczas kampanii oporu społecznego prowadzona jest w skończonym okresie i zakłada wywołanie kosztów po stronie systemu dowodzenia oraz kontroli sprawowanej przez tyrana.

Możliwości taktyczne w czasie kampanii oporu obywatelskiego są ograniczone jedynie wyobraźnią. Ich wachlarz jest nieograniczony, ponieważ opcje taktyczne wywodzą się z szukania odpowiedzi na pytanie, jak podkopać oczekiwania tyrana wobec akceptowanego zachowania obywateli ze wszystkich odłamów społeczeństwa. Jedynym wyjątkiem, wykluczającym taktyki brane pod uwagę w konflikcie niestosującym przemocy, są taktyki, które zakładają powodowanie obrażeń. Stanowią one integralną część strategii przemocowego powstania (walki stosującej przemoc). Niestosujące przemocy taktyki mogą wzmocnić strategię stosującą przemoc, ale odwrotna zależność nie występuje.

Sporządzona przez Gene'a Sharpa lista 198 metod została utworzona pięćdziesiąt lat temu w mniej skomplikowanych czasach. W

dzisiejszym, złożonym i współzależnym świecie, jest nieskończenie więcej możliwości zamknięcia zwykłych instytucji komercyjnych i społecznych, które tyran chciałby kontrolować. ICNC opublikował listę 346 taktyk stworzoną przez Michaela Beera obejmującą 198 oryginalnych taktyk Sharpa.¹⁷

Poniżej przedstawiono 41 kampanii oporu obywatelskiego, które stanowią konkretne przykłady taktyk niestosujących przemocy.

17 Michael Beer, *Civil Resistance Tactics in the 21st Century (Taktyki oporu obywatelskiego w XXI wieku)*, Washington, DC: ICNC Press, 2021.

TABLICA 7: 41 Kampanii oporu społecznego z przykładami taktyk niestosującymi przemocę

Kampania niestosująca przemocę	Miejsce	Lata	Kluczowe taktyki niestosujące przemocę
1. Rewolucja uśmiechów przeciwko prezydentowi Abd al-Azizowi Buteflicie	Algieria	2019–2020	Tygodniowe protesty i demonstracje; strajki studenckie (studenci bojkotują zajęcia); strajk generalny, kobiety uruchomiły „feministyczny plac” na rzecz równych praw; strajki pracowników: zawieszanie działalności transportu publicznego; masowy bojkot wyborów prezydenckich
2. Kampania przeciwko ekstradycji i na rzecz autonomii	Hong Kong	2019–2020	Masowe demonstracje, wiece; okupacja przestrzeni publicznych, w tym kampusów uniwersytetów i parków; strajk generalny; strajk pracowników; masowy protest typu sit-in na międzynarodowym dworcu lotniczym Hong Kongu; utworzenie 50 km łańcucha ludzi nazywanego „Drogą Hongkongu” zainspirowanego bałtyckim łańcuchem z 1989 roku w trzech krajach bałtyckich w czasie ich niestosującej przemocę kampanii na rzecz niepodległości; zorganizowanie wyborów prowadzących do miażdżącego zwycięstwa obozu prodemokratycznego w wyborach lokalnych z rekordową frekwencją w listopadzie 2019 roku.
3. Rewolucja przeciwko prezydentowi Umarowi al-Baszirowi	Sudan	2018–2019	Demonstracje; strajk generalny; żołnierze chroniący protestujących przeciwko siłom bezpieczeństwa reżimu; protesty dla uhonorowania kobiet, które przewodziły powstaniu; przemarsz do głównej kwatery sił zbrojnych; sit-ins; strajki okupacyjne
4. Prowadzona przez kobiety kampania przeciwko obowiązkowi noszenia hidżabów	Iran	2018–2019	Kobiety stojące na pułkach opakowań i zdejmujące hijaby w miejscach publicznych; umieszczanie zdjęć w postach w mediach społecznościowych; mężczyźni włączali się do protestów przez odtwarzanie podobnych działań i umieszczali informacje o nich w mediach społecznościowych
5. Aksamitna Rewolucja	Armenia	2018	Protestacyjne spacery przez różne miasta i miasteczka Armenii; strajk typu sit-in na głównym placu stolicy; masowe przemarsze; żołnierze Sił Zbrojnych Armenii przyłączają się do protestów; blokowanie ulic; strajki pracowników
6. Kampania „Śmierdzisz”	Liban	2015–2016	Śpiewy protestacyjne, komiczne hasła; łączenie figur polityków z kryzysem śmieciowym; protesty uliczne w stolicy
7. Ruch <i>Ficha Limpa</i> (Czyste konto) na rzecz przyjęcia ustawy antykorupcyjnej	Brazylia	2008–2010	Wysyłanie regularnych alertów przy pomocy mediów społecznościowych z nawoływaniem do konkretnych działań; petycje w trybie on-line wspierające ustawę antykorupcyjną, wysyłanie e-maili oraz telefonowanie do ustawodawców; memy; e-petycje; tweety; filmy
8. Kampania w obronie Komisji Antykorupcyjnej	Indonezja	2009	Popularni piosenkarze tworzyli piosenki antykorupcyjne; petycje; wieszanie banerów; sit-ins; zbieranie się przed posterunkami policji; koncerty; teatr uliczny; akrobacje uliczne; sztuka happeningowa, takie jak Na rzecz zdrowej Indonezji, walcz z korupcją z masowymi ćwiczeniami gimnastycznymi na rzecz dobrobytu kraju

Kampania niestosująca przemocy	Miejsce	Lata	Kluczowe taktyki niestosujące przemocy
9. Kampania na rzecz ograniczenia korupcji w policji	Uganda	2009–2019	Opracowanie memorandum porozumienia z władzami sił egzekwującymi prawo na temat współpracy między kampanią antykorupcyjną a policją; monitorowanie zachowania policji przez społeczności lokalne; warsztaty szkolenia etycznego połączone z podpisywaniem zobowiązań policjantów do przestrzegania kodeksu etyki po ukończeniu kursu; ankieta zbierająca informacje na temat tego, czy ludzie dawali łapówkę policjantowi w ciągu ostatnich sześciu miesięcy; spotkania z mieszkańcami na temat kodeksu zachowań policji oraz raportowania nadużyć popełnianych przez policję i korupcji
10. Rewolucja demokratyczna przeciwko monarchii absolutnej	Nepal	2006	Strajki generalne obejmujące regiony i cały kraj (<i>bandhy</i>); przemarsze, demonstracje; otaczanie budynków rządowych; masowe protesty; protesty i demonstracje prowadzone przez studentów
11. Antykorupcyjna kampania audytu społecznego	Kenia	2005	Organizowanie spotkań społeczności lokalnych w celu edukowania ludności w prowadzeniu projektów publicznych oraz procesu budżetowania; pozyskiwanie wiedzy na temat potrzeb lokalnych społeczności; zbieranie informacji na temat tego, czy projekty publiczne zostały ukończone, ich jakości i kosztów; inspekcja projektów publicznych; organizowanie publicznych przesłuchań z mieszkańcami i urzędnikami; przedstawienia lalkowe i korzystanie z humoru w celu ośmieszenia i potępienia korupcji oraz skorumpowanych urzędników
12. Kampania antykorupcyjna <i>Shayfeen</i> („Widzimy was”)	Egipt	2005	Uruchomienie popularnej strony internetowej <i>shayfeen.com</i> ; logo przypominające oko, sugerujące obserwowanie władzy przez ludzi; dystrybucja 100 000 szklanek herbaty z logo <i>Shayfeen</i> , oraz ćwierć miliona toreb plastikowych do noszenia chleba z hasłem: „Widzimy was, a w czasie wyborów obserwujemy was”; filmowanie procesu oddawania głosu oraz zbieranie dowodów defraudacji
13. Intifada na rzecz niepodległości przeciwko wojskom syryjskim w kraju oraz zdominowania instytucji państwa	Liban	2005	Pogrzeb publiczny i protesty w czasie pogrzebów; wiece na rzecz „prawdy”; utworzenie stałego miasteczka namiotowego protestu na Placu Męczenników w stolicy, dobrowolne wpłaty ludzi na rzecz utrzymania miasteczka namiotowego na placu; zawłaszczenie hymnu narodowego i flagi narodowej przez aktywistów niestosujących przemocy; brak pokazywania flag partyjnych; masowe protesty
14. Kampania <i>Addio-pizzo</i> („Do widzenia pieniądзом za ochronę”) przeciwko mafii	Włochy	2004	Kampania naklejek na słupach lamp ulicznych w Palermo: „Cały lud płacący pizzo to lud bez godności”; wywieszanie kartek z antymafijnymi hasłami na barierkach i mostach; na meczu futbolowym rozwinięcie arkusza „Zjednoczeni przeciwko Pizzo”, zbieranie podpisów ludzi, którzy deklarowali kupowanie w firmach wolnych od płacenia Pizzo; wspieranie właścicieli odmawiających płacenia pizzo przez korzystanie z ich sklepów; akcje etycznego konsumeryzmu (korzystanie z firm niepłacących pizzo) co zjednoczyło firmy i klientów przeciwko pizzo; dystrybucja specjalnych naklejek na witryny sklepów niepłacących pizzo; specjalne strony w katalogach firm dla firm niepłacących pizzo; etykietowanie produktów firm niepłacących pizzo; wspólne wiece i demonstracje; tworzenie drużyny sportowej reprezentującej ruch; wspieranie turystyki wolnej od pizzo; sprawdzanie przestrzegania prawa dla sprawdzenia, czy firmy są uczciwe i dotrzymują zobowiązań nieprowadzenia działalności gospodarczej z mafią

Kampania niestosująca przemocy	Miejsce	Lata	Kluczowe taktyki niestosujące przemocy
15. Niestosująca przemocy walka o samostanowienie przez Zachodnich Saharyjczyków	Sahara Zachodnia	1999–2010	Okresy czuwania organizowane przez studentów; sit-ins w centrum miasta; okupowanie symbolicznego placu; wywieszanie zabronionej flagi Sahary Zachodniej; miasteczka namiotowe protestu na obrzeżach głównego miasta
16. Kampania antykorupcyjna V Filar	Indie	2004–do teraz	Szkolenie ludzi o tym, jak składać żądania w ramach ustawy o prawie do informacji; odmowa dawania łapówek; publiczne zobowiązania nie uczestniczenia w korupcji; symboliczny opór (stworzenie banknotu o nominalnie zero rupii jako sposób na pokazanie, że ludzie nie są skłonni płacić za łapówkarstwo); organizowanie konkursów na eseje; łańcuchy ludzi; sit-ins; krótkie wiece; akcje ulotkowe; zbieranie podpisów; uroczyste obchodzenie rocznic; świadczenie usług w społecznościach lokalnych na wsiach; występy teatralne; zorganizowanie gorącej linii telefonicznej dla ludzi chcących informować o przypadkach korupcji; umieszczanie informacji o poziomie oficjalnych opłat (np. za udzielanie licencji) publicznie na zewnątrz siedzib urzędów, tak, by ludzie znali legalne koszty różnych usług
17. Pomarańczowa Rewolucja	Ukraina	2004–2005	Okupacja Placu Niepodległości; miasteczko namiotowe; świadczenie usług zorganizowane w celu obsługiwanego tego miasteczka; strajki; demonstracje; codzienne koncerty; występy na scenie; docieranie do służb bezpieczeństwa za pośrednictwem emerytowanych wojskowych i międzynarodowe kontakty; przeciąganie wojska na stronę protestujących; armia informowała siły bezpieczeństwa lojalne wobec reżimu, że będzie chroniła protestujących bez broni.
18. Prowadzony przez kobiety ruch pokojowy na rzecz zakończenia wojny domowej	Liberia	2003	Zjednoczona grupa kobiet chrześcijanek i muzułmanek podjęła kampanię na rzecz zakończenia wojny domowej; nosząc całkowicie białe stroje symbolizujące pokój i zbierając się na targu rybnym codziennie przez tydzień; strajk seksualny – odmowa mężczyznom stosunków intymnych do końca wojny; organizowanie przemarszów przez ulice Monrowii; zorganizowane demonstracje typu sit-in przed budynkiem, w którym miały miejsce negocjacje pokojowe w Akrze (Ghana); zagrożenie rozebrania i zatrzymania mężczyzn w budynku o ile porozumienie pokojowe nie zostanie podpisane
19. Umieszczanie skorumpowanych kandydatów na czarnych listach	Korea Południowa	2000	Założenie popularnej strony internetowej z czarną listą kandydatów na stanowiska polityczne; dokumentowanie informacji na temat kandydatów nie nadających się do pełnienia funkcji oraz wspieranie nieskorumpowanych kandydatów; uzyskiwanie od kandydatów zobowiązań wdrożenia reform politycznych; promulgowanie Karty Pokoju w celu wprowadzenia dyscypliny niestosowania przemocy w czasie protestów; machanie żółtymi kartkami w czasie wieców, na których odczytywano listy kandydatów z czarnej listy; zorganizowanie Czerwonego Festiwalu na którym widownia machała czerwonymi kartkami i wykrzykiwała „precz”; wiece ze świecami; przejazdy w celu zbierania podpisów; złoty rowerowe; konwoje maszyn rolniczych; protesty dzieci; wystawianie nieskorumpowanych i szanowanych kandydatów aby „zacięnieli” kandydatów z czarnej listy
20. Papuaska Wiosna	Papua Zachodnia	1999–2004	Utworzenie równoległych instytucji rządowych; protesty i demonstracje z udziałem kobiet – pracownic sklepów i sprzedawczyń na targu; podnoszenie zakazanej flagi Papui (Gwiazda Poranna)

Kampania niestosująca przemocy	Miejsce	Lata	Kluczowe taktyki niestosujące przemocy
21. Niestosująca przemocy kampania przeciwko Prezydentowi Slobodanowi Miloseviciowi	Serbia	1998–2000	Wiece; przemarsze; demonstracje; koncerty rockowe; materiały przeciwko Miloseviciowi; strajki; bojkoty; petycje; oświadczenia publiczne; blokowanie głównych dróg; okupowanie przestrzeni i budynków publicznych; teatr uliczny i humorystyczne skecze z przekazem politycznym i anty-miloseviciowskim; opozycja komunikująca się z siłami bezpieczeństwa.
22. Jedna minuta ciemności w ramach antykorupcyjnej kampanii Stałego Światła	Turcja	1997	Co wieczór ludzie gasili światło na jedną minutę w tym samym czasie; bicie w garnki i patelnie; zapalanie latarek; uruchamianie klaksonów na skrzyżowaniach; czuwanie przy świecach; przemarsze w bliskim sąsiedztwie własnych domów.
23. Rewolucja marcowa	Mali	1991	Wykorzystanie muzyków uprawiających tradycyjną muzykę zwanych griotami do rozpowszechniania informacji i historii na temat oporu; demonstracje; strajki studenckie; przemarsz dla pokoju
24. Kampanie oporu obywatelskiego	Kosowo	1989–1997	Ustanowienie równoległego rządu albańskiego oraz systemu szkół w Kosowie; protesty; strajki pracowników; bojkot szkół serbskich oraz serbskich instytucji rządowych
25. Protest pro-demokratyczny	Chiny	1987–1989	Prowadzenie salonów demokratycznych; plakaty na murach jako kluczowa strategia komunikowania się; plakaty; petycje studenckie; demonstracje dowodzone przez studentów; przekazywanie mieszkańcom megafonami informacji o protestach; bojkoty szkół; otwarte listy do władz; okupacyjny strajk głodowy na Placu Tiananmen
26. Pierwsza intifada	Palestyna	1987–1993	Palestyńskie strajki pracowników; bojkoty; równoległe instytucje; ustanawianie połączonych komitetów izraelsko-palestyńskich
27. Ruch „Solidarności”	Polska	1980s	Okupowanie zakładów pracy przez pracowników; tworzenie niezależnych stowarzyszeń zawodowych; podziemne publikacje w celu złamania cenzury; podziemne szkolnictwo; strajki; demonstracje; protesty; piosenki wyrażające opór i humor
28. Kampania przeciwko apartheidowi	Afryka Południowa	1980s–1994	Bojkoty firm będących własnością białych właścicieli w Port Elizabeth; nieposuszerstwo obywatelskie wobec ustaw i praktyk segregacji rasowej; publiczne kondukty pogrzebowe; wielorasowe marsze pokojowe; przemarsze na kolanach; demonstracje; strajki i odstępowanie od pracy; bojkotowanie czynszów; bojkoty imprez sportowych i kulturalnych; międzynarodowe sankcje; kampanie bojkotów i wycofywania wsparcia finansowego; tworzenie alternatywnych instytucji opartych o lokalne społeczności, takich jak spółdzielnie; kliniki lokalnych społeczności, ośrodki doradztwa prawnego
29. Walka z dyktaturą wojskową	Chile	1985–1988	Strajki pracowników i spowalnianie pracy; szkolenie w kościołach na temat prowadzenia oporu niestosującego przemocy; demonstracje, śpiewanie; spowalnianie rytmu życia przez chodzenie w wolnym tempie oraz powolna jazda w wybrane dni; uderzanie w garnki i patelnie; protesty artystyczne; organizowanie się na wybory
30. Rewolucja siły ludu	Filipiny	1983–1986	Czuwanie przy świecach; wiece; demonstracje; organizowanie się na wybory; bojkot pro-reżimowych mediów; strajki szkolne; strajki generalne; mobilizowanie do ochrony niestosujących przemocy żołnierzy, którzy zdezerterowali z sił reżimu; demonstranci witają żołnierzy lojalnych wobec reżimu przy pomocy obejmowania ich serdecznym uściskiem i modlitwą

Kampania niestosująca przemocy	Miejsce	Lata	Kluczowe taktyki niestosujące przemocy
31. Opór przeciwko inwazji sowieckiej	Czechosłowacja	1968	Polityczna odmowa współpracy; sit-ins; demonstracje; „Dziesięć przykazań” oporu niestosującego przemocy przez Czechów i Słowaków przeciwko oddziałom wojsk sowieckich opublikowanych na łamach gazety Večerní Praha dnia 26 sierpnia 1968 roku – sześć dni po sowieckiej inwazji. Gdy sowiecki żołnierz zbliża się do lokalnej ludności po jakąkolwiek pomoc, przykazania przekonywały ludzi by stosowali poniższe zasady: <ol style="list-style-type: none"> 1. Nie wiem 2. Nie znam 3. Nie powiem 4. Nie mam 5. Nie potrafię 6. Nie dam 7. Nie mogę 8. Nie sprzedam 9. Nie pokażę 10. Nie zrobię
32. Kampania ruchu praw obywatelskich w USA w Nashville	USA	1960	Szkolenie aktywistów i ćwiczenia w podziemiach kościoła; akcje sit-in przy ladzie kantyny oferującej lunch; zapewnianie aresztów; bojkot firm działających w centrum miasta; masowy przemarsz do urzędu burmistrza
33. Kampania niepodległości Akcja Pozytywna	Ghana	1949–1951	Ekonomiczny bojkot towarów brytyjskich; zamykanie sklepów; strajki siedzące; utworzenie niezależnych szkół niepodległości
34. Ruch języka bengalskiego	Bangladesz	1948–1952	Strajk generalny; ceremonie pogrzebowe; utworzenie komitetu akcji na rzecz języka oraz organizacji społeczno-kulturalnych; strajki (Międzynarodowy Dzień Rodzimego Języka został ustanowiony przez ONZ dla upamiętnienia tego pokojowego ruchu).
35. Niestosujący przemocy opór przeciwko okupacji hitlerowskiej	Dania	1940–1944	„Dziesięć przykazań” duńskiego oporu obywatelskiego, który nawoływał i promował powolne, nieefektywne i liche wykonywanie pracy dla okupantów nazistowskich; opóźnianie lub zatrzymywanie transportu użytecznego dla okupantów, bojkot niemieckich filmów i gazet; bojkot sklepów prowadzonych przez okupanta; ochrona wszystkich przesładowanych przez Niemców, co umożliwiło uratowanie 90% duńskich Żydów.
36. Walka o niepodległość Indii	Indie	1930–1931	Generalne nieposłuszeństwo obywatelskie przeciwko brytyjskiemu podatkowi solnemu i monopolowi na wytwarzanie i sprzedaż soli; publiczne oświadczenia i przemowy Gandhiego oraz jego zwolenników; masowe petycje; symboliczne akcje, w tym modlitwy publiczne oraz wywieszanie flagi narodowej Indii; śpiewanie; tańce. Przemarsze (marsz solny); publiczne uroczystości żałobne ku czci nieuzbrojonych demonstrantów zabitych przez Brytyjczyków; bojkot ekonomiczny towarów brytyjskich; hartale („ograniczone strajki”), bojkoty szkół, okupowanie składów soli; brak kooperacji w gospodarce i promowanie samowystarczalności (domowe przędzalnie)

Kampania niestosująca przemocy	Miejsce	Lata	Kluczowe taktyki niestosujące przemocy
37. Egipska rewolucja 1919 roku na rzecz niepodległości od Wielkiej Brytanii	Egipt	1919–1921	Kampania zbierania podpisów na rzecz wsparcia pełnej niepodległości; strajki studenckie; strajki robotników i rolników; kobiety noszą welony na znak protestu; demonstracje w czasie pogrzebów publicznych; bojkoty brytyjskich towarów; masowe modlitwy o niepodległość; wykorzystanie sztuk teatralnych, muzyki oraz literatury skłaniającej do nieposłuszeństwa
38. Perski protest tytoniowy	Iran	1890–1892	Bojkot produktów tytoniowych i niestosujące przemocy demonstracje przeciwko monopolowi tytoniowemu firmy brytyjskiej w zakresie produkcji i eksportu perskiego tytoniu
39. Opór przeciwko rusyfikacji Polski w zaborze rosyjskim	Polska pod zaboremami	1885–1914	Rozwój polskiego Uniwersytetu Latającego (Maria Curie-Skłodowska, pierwsza kobieta – laureat nagrody Nobla była absolwentką tego nielegalnego uniwersytetu), bojkot rosyjskiego państwowego systemu szkolnego; uruchomienie Polskiej Macierzy Szkolnej
40. Kampania biernego oporu na rzecz równych praw politycznych w Imperium Habsburskim	Węgry	1850s–1860s	Odmowa służby wojskowej, odmowa mówienia po niemiecku w miejscach publicznych; bojkot oficjalnych uroczystości; bojkot sądów, bojkot towarów austriackich; odmowa udostępniania kwater i wyżywienia żołnierzom austriackim
41. Kampanie przeciwko Ustawie stemplowej w koloniach USA przeciwko koronie brytyjskiej	Brytyjskie kolonie w Ameryce	1765–1766	Nieimportowanie; bojkoty; odmowy płacenia podatków; niekonsumowanie produktów brytyjskich

Mimo szerokiego wachlarza taktyk zastosowanych w tych 41 przypadkach, można je użytecznie sklasyfikować na dwa sposoby. Po pierwsze, taktyki niestosujące przemocy można podzielić na kategorie według kryterium ryzyka podejmowanego przez dysydentów. Taktyki koncentracji, takie jak zgromadzenia protestacyjne lub wiece wsparcia, wiążą się z wysokim ryzykiem, ponieważ są łatwym celem stosowania przemocy przez dyktatorów. Taktyki rozproszenia, takie jak wycofanie się z instytucji życia społecznego, wiążą się z niższym ryzykiem, ponieważ stanowią one zbiór zbyt wielu dyskretnych i nienajistotniejszych celów represji wiążących się ze stosowaniem przemocy.

Po drugie, taktyki niestosujące przemocy można także podzielić na kategorie według kryterium różnych sposobów, które tyran musi zastosować reagując na nie.

W ich skład wchodzi akty angażowania się (acts of commission), takie jak strajki generalne, w związku z którymi tyran musi wymusić na opozycjonistach przerwanie działań, które podejmują. Są też akty odmowy (acts of omission), takie jak konsumenckie bojkoty kupowania pewnych dóbr i usług, które wymagają od tyрана skłonienie dysydentów do podjęcia normalnej działalności.

Ktokolwiek twierdzący, że kampania oporu obywatelskiego powinna tolerancyjnie odnosić się do sojuszników, którzy chcą zaangażować się w stosowanie aktów przemocy, jest w błędzie.

Najbardziej skuteczne kampanie oporu obywatelskiego stosują taktyki obejmujące każdą z tych kategorii. Opieranie się na tylko jednym typie taktyk przypuszczalnie nie okazuje się elementem zwycięskiej strategii, ponieważ nie wszyscy obywatele są skłonni do akceptowania tych samych ryzyk. Wielorakie taktyki powodują, że tyran staje wobec konieczności rozstrzygania wielu dylematów; będzie miał trudność z karaniem oporu, podczas gdy jednocześnie będzie musiał nagradzać zaprzestanie nieposłuszeństwa.

Jeśli dostęp do wielu różnych taktyk tworzy strategiczną przewagę stawiających opór, niektórzy mogą zapytać: „dlaczego nie uzupełnić ich pewną liczbą taktyk przemocowych?”. Ten argument często pojawia się wtedy, gdy niestosujący przemocy konflikt wydaje się czasowo tracić dynamikę, a frustracja narasta. Dlatego wszyscy aktywiści prodemokratyczni powinni być przekonani o wyższości

kampanii oporu obywatelskiego nad gwałtowną insurekcją i muszą być przygotowani do argumentowania i bronięcia tej tezy.

Jednakże w niektórych przypadkach ruch oporu obywatelskiego zachowuje dyscyplinę niestosowania przemocy, ale grupa zwolenników przemocy lub działań powstańczych powstaje poza ruchem i angażuje się w stosowanie przemocy obok działającego ruchu. Co wtedy? Czy ta dynamika zwiększa szanse sukcesu ruchu niestosującego przemocy? Niektórzy uważają, że tak, ponieważ grupy stosujące przemoc powodują, że prodemokratyczni aktywiści wydają się być bardziej rozsądni oraz zagrożenie przemocą skłania władze do udzielania koncesji bardziej „umiarkowanym” aktywistom oporu społecznego. Jednakże tego argumentu nie potwierdza doświadczenie historyczne. Uczni tacy jak Erica Chenoweth i Kurt Schock przeprowadzili badania 106 kampanii niestosujących przemocy prowadzonych w latach 1900-2006, które dążyły do fundamentalnej zmiany rządów.¹⁸ W żadnym z tych przypadków nie dało się znaleźć dowodów pozytywnego skutku współistnienia ruchu oporu obywatelskiego niestosującego przemocy z aktywnymi grupami stosującymi przemoc (które są niekiedy określane mianem „przemocowych skrzydeł”). Ponadto Chenoweth i Schock znaleźli statystycznie znaczące dowody na negatywne skutki wchodzenia w interakcję ze skrzydłami stosującymi przemoc. Na przykład przeciętny ruch oporu obywatelskiego z przemocową flanką był o 17% mniejszy liczebnie niż przeciętny ruch oporu obywatelskiego bez przemocowego skrzydła. Jako że wysokie poziomy uczestnictwa społecznego stanowią kluczowy czynnik prowadzący do sukcesu ruchu, przemocowe skrzydła pośrednio zmniejszają szanse wygrania konfliktu.

Chenoweth i Schock również stwierdzili, że istnienie stosujących przemoc skrzydeł było silnie skorelowane z wysokimi poziomami tarć w środowisku dysydentów. Mieszanie ze sobą taktyk stosujących przemoc i niestosujących przemocy zmniejsza perspektywę zachowania jedności ruchu, w ten sposób obniżając szanse zwycięstwa.

Stosujące przemoc skrzydła także zwiększają prawdopodobieństwo, że aktywiści prodemokratyczni będą poddawani bardziej surowym represjom, co przyczyni się do obniżenia liczby uczestni-

18 Erica Chenoweth i Kurt Schock, *Do Contemporaneous Armed Challenges Affect the Outcomes of Mass Nonviolent Campaigns?*, (Czy współczesne wyzwania zbrojne wpływają na wyniki masowych kampanii niestosujących przemocy?) w: *Mobilization: An International Quarterly*, 20, no. 4 (2015): ss. 427-451.

ków ruchu i w ten sposób jeszcze bardziej obniży jego szanse na sukces.

Ustalenia Chenoweth i Schocka dotyczące niezgodności przemocy i oporu obywatelskiego nie zaskakują. Gwałtowne powstania i kampanie oporu obywatelskiego działają z zupełnie przeciwną dynamiką. Nawet ograniczone przejawy przemocy niszczą dynamikę potrzebną do tego, by kampania oporu obywatelskiego była skuteczna. To jest jedna z przyczyn, dla której tyrani desperacko próbują prowokować ludzi do angażowania się w akty przemocy lub sami generują je przy pomocy pracujących dla nich prowokatorów („agentów prowokacji”).

Ktokolwiek twierdzi, że kampanie oporu obywatelskiego powinny tolerować sojuszników, którzy chcą stosować przemoc, jest w błędzie. Zgoda na argument o potrzebie rozciągnięcia „wielkiego parasola” oznacza, że kampania oporu obywatelskiego powinna zaakceptować siły, które są funkcjonalnie obce idei konfliktu niestosującego przemocy. Jakiegokolwiek poleganie na sojusznikach skłonnych do stosowania przemocy podkopie pewność i jasność, które wiążą się z utrzymywaniem dyscypliny niestosowania przemocy.

Dezorientacja i dezercja kluczowych sił wspierających tyrana – ważne warunki sukcesu, ulegają zakłóceniu przez obecność opozycjonistów stosujących przemoc. Zdrowy rozsądek dyktuje, że skryci dwójmyślowcy nie będą skłonni ujawnić się, gdy będą czuli zagrożenie odniesieniem obrażeń cielesnych, lub nawet śmierciąadaną przez dokładnie tych ludzi, którzy oczekują ich dezercji.

Jedną z kwestii do rozstrzygnięcia jest to, czy sabotaż powinien być uznany za taktykę stosującą przemoc, czy też niestosującą przemoc. Odpowiedź brzmi: to zależy. Wysadzenie w powietrze torów kolejowych tuż przed nadjeżdżającym pociągiem pasażerskim, jest taktyką stosującą przemoc. Ale jeśli tor zostanie wysadzony, a przed jego przejazdem zostanie odpowiednio podane ostrzeżenie, wówczas można taki akt traktować jako taktykę niestosującą przemoc. Jest wyraźna linia oddzielająca zniszczenie majątku od sabotażu, który stwarza ryzyko utraty życia ludzkiego, zdrowia i fizycznego dobrego samopoczucia. Nigdzie taka linia nie daje się łatwiej zakreślić niż wtedy, gdy chodzi o eliminację infrastruktury inwigilacji. Unieszkodliwienie kamer lub zainfekowanie bazy danych przeznaczonych do kontroli społecznej przy pomocy szkodliwego oprogra-

mowania trudno uznać za formę stosowania przemocy. Tyran może argumentować, że takie akty sabotażu są formą stosowania przemocy, ponieważ kreują zamieszanie, ale masowe protesty, strajki i bojkoty także kreują zamieszanie rzucające wyzwanie legitymizacji tyrana.

LISTA KONTROLNA PYTANIE #3

Czy kampania oporu obywatelskiego stosuje taktyki w ramach przemyślanej kolejności tak, by wywołać maksymalne zakłócenie przy minimalnym ryzyku?

Dysydenci stoją przed wyzwaniem zarówno wybrania właściwych taktyk, jak i ustalenia, jaką kolejność ich realizacji przyjąć. Wyniki dokonania tych wyborów wywołują niewiarygodnie duże konsekwencje. Przeciętne ramy czasowe pomyślnie przeprowadzonego konfliktu niestosującego przemocy to trzy lata. Założenie, że będziemy mieli do czynienia z rozwiązaniem konfliktu w krótkim czasie i zastosowanie jednej taktyki bez zastanowienia się, jaki będzie kolejny krok, może prowadzić do porażki.

Do pewnego, dającego się określić stopnia, wpływ taktyki niestosującej przemocy będzie określony przez sukces lub porażkę poprzednich taktyk nieprzemocowych. To wyjaśnia dlaczego ta sama niestosująca przemocy taktyka, zastosowana w różnych stadiach kampanii, może wywrzeć bardzo różną presję na tyrana. Strajk generalny we wczesnych fazach konfliktu może być przedwczesny, ale może mieć decydujące znaczenie w późniejszych stadiach kampanii. Ilustracją tego zjawiska jest skonstrastowanie wydarzeń w Serbii w 2000 roku z tymi, które miały miejsce w Chinach w roku 1989 oraz w Wenezueli w roku 2003.

W Serbii, strategiczne, zgodne z zaplanowanym wcześniej harmonogramem taktyki skierowane przeciwko prezydentowi Slobodanowi Miloševićowi doprowadziły do jego upadku w październiku 2000 roku. Film dokumentalny *Obalenie dyktatora* stanowi kronikę głównych wydarzeń bitwy o usunięcie Miloševića od władzy w ramach tego, co zostało nazwane jako buldożerowa rewolucja (po pamiętnym epizodzie, w którym spychacz wjechał w budynek stacji telewizyjnej postrzeganej jako twierdza propagandy Miloševića).

Ale te wydarzenia nie zaistniały spontanicznie. Faktycznie stanowiły kulminację strategicznie zaplanowanej i sekwencyjnie zastosowanej kampanii taktyk, które powstały w grupach społeczeństwa serbskiego. Rozpoczęli przy pomocy prześmiewczych działań anty-

reżimowych i happeningów prowadzonych przez grupę młodych studentów *Otpor!* („Opór”), która powstała dwa lata wcześniej. W miarę upływu czasu strach przed brutalnym reżimem został wyparty przez poczucie, że jest on jedynie pożałowania godnym przedmiotem żartów. Szkolenia prowadzone przez *Otpor!* kładły nacisk na planowanie strategiczne, konkretne kreatywne akcje niestosujące przemocy oraz absolutną konieczność zachowywania dyscypliny w niestosowaniu przemocy. Grupa grała ważną rolę w jednoczeniu podzielonej opozycji i podjęła kampanię *Gotov Je!* („Jest skończony!”) prowadzącą do wyborów prezydenckich z września 2000 roku. Aktywiści rozdali ponad dwa miliony naklejek z hasłem „Gotov Je!” i rozpowszechnili antyreżimowe graffiti w całym kraju. Opozycja dotarła także do policji i wojska, aby przekonać je do zmiany lojalności na rzecz sił oporu. Gdy Milošević spróbował ukraść wybory, ludność była gotowa.

Trzy dni po wyborach 27 sierpnia 2000 roku Milošević fałszywie stwierdził, że Koštunica nie uzyskał ponad 50% głosów i dlatego należy przeprowadzić drugą turę wyborów z jego kandydaturą. Wówczas rozpoczęły się demonstracje niestosujące przemocy ze strajkami polegającymi na nieprzychodzeniu do szkół, które doprowadziły do strajków domagających się ustąpienia Miloševića. Inne grupy pracowników wkrótce dołączyły się do górników strajkujących w okręgu kolubarskim, który wytwarzał większość energii elektrycznej kraju. To doprowadziło do strajku generalnego ludności Serbii z pracownikami firm transportowych blokującymi kluczowe autostrady i główne drogi. Strajk sparaliżował miasta i miasteczka w całym kraju i doprowadził do rozproszenia sił bezpieczeństwa reżimu. 4 października osoby wspierające strajk zapobiegły interwencji policji, która pozostała lojalna wobec reżimu i miała stłumić strajk w okręgu, podczas gdy opozycja wystosowała do Miloševića ультимatywne żądanie ustąpienia. 5 października szacowano, że prawie milion ludzi wyszło na ulice Belgradu zjeżdżając się tam z całego kraju i dołączając do masowego wiecu w stolicy. Dzień później, gdy stało się jasne, że policja już więcej nie stanie po stronie reżimu, Milošević uznał przegraną w wyborach i oddał władzę.

Pierwszym powodem, dla którego kampanie oporu obywatelskiego doznały dotkliwych porażek była niezdolność do sekwencjonowania różnorodnego wachlarza taktyk niestosujących przemocy

w ramach spójnego planu strategicznego. Bez takiego planu prawdopodobieństwo masowej mobilizacji rozprzestrzeniającej się na obszar całego kraju jest mocno ograniczone. Nauki wyciągnięte z protestów na placu Tian'anmen w roku 1989 oraz strajku generalnego w Wenezueli w latach 2002-2003 są dobrymi przykładami na potwierdzenie tej tezy.

Chińscy studenci dążący do demokracji skoncentrowali swoją jedyną taktykę na protestach ulicznych w wielu miastach, ale głównie w stolicy. Geograficzna koncentracja sił opozycji zapewniła reżimowi większą możliwość izolowania jej. Tyran mógł odciąć możliwości komunikowania się z innymi miastami i regionami, fizycznie otoczyć protestujących i zainicjować brutalne i szybkie stłumienie protestu przy pomocy sił zbrojnych, które zachowały lojalność. W tym samym czasie państwowa propaganda przedstawiła studentów w stolicy jako terrorystów i stosujących przemoc uzurpatorów. W odpowiedzi kampania oporu obywatelskiego rozproszyła dynamikę, którą mogła dysponować przez to, że nie zróżnicowała swojej taktyki i nie wyszła z nią poza Pekin.

W przypadku Wenezueli, opozycja polityczna wszczęła

Kampanie oporu obywatelskiego doznają porażki z powodu niezdolności do opracowania i wdrożenia harmonogramu różnorodnego zestawu taktyk niestosujących przemocy w ramach spójnego planu strategicznego.

strajk w roku 2002, by zmusić ówczesnego prezydenta Hugona Cháveza do zorganizowania nowych wyborów prezydenckich.

Strajk, prowadzony przez środowisko biznesu i federacje związków zawodowych, trwał trzy miesiące i zakończył się porażką. Prywatne sieci telewizyjne zapewniały codziennie nieograniczone serwisy informacyjne na temat strajków, pomagając w utrzymaniu jego dynamiki. Początkowo strajk doprowadził do zatrzymania głównego przedsiębiorstwa naftowego kraju, ale doprowadził również do podziałów w społeczeństwie. Akcja nie znalazła poparcia ze strony zwykłych Wenezuelczyków, a wielu właścicieli firm zdecydowało nie dołączać się do niej. Chávez również zmobilizował swoich zwolenników i zorganizował duże wiece antystrajkowe popierające politykę rządu, obwiniając strajkujących o braki w zaopatrzeniu w paliwo oraz podstawowe towary żywnościowe, odczuwane przez Wenezuelczyków. W kontrataku (nie innym od tego, co stało się w

Hongkongu w roku 2020), rząd Wenezueli zaczął zwalniać z pracy przywódców strajków, menedżerów oraz robotników, aby wprowadzić łamistrajków składających się z lojalnych pracowników, aby znowu rozpocząć pracę. Presja ze strony reżimu by zakończyć strajk wzrosła, gdy coraz więcej małych i średnich firm, które początkowo przyłączyły się do strajku zostało ponownie uruchomionych by uniknąć bankructwa, podczas gdy propaganda rządu nadal mobilizowała społeczeństwo przeciwko strajkującym. Lojalność wojska wobec Cháveza pozostała silna, a reżim potrafił uruchomić działania represyjne, w tym zwolnienia tysięcy strajkujących z pracy i przeprowadzenie aresztowań realizowanych na podstawie przygotowanych list, co w konsekwencji doprowadziło do stłumienia strajku.

W eseju pt. *Przyszłość oporu niestosującego przemocy* Chenoweth wyjaśnia różne wyniki osiągnięte w Serbii, Chinach i Wenezueli oferując dzisiejszym aktywistom prodemokratycznym następującą radę:

...ruchy, które angażują się w staranne planowanie, organizację, szkolenia i budowanie koalicji przed masową mobilizacją są prawdopodobnie bardziej zdolne do przyciągnięcia dużej liczby różnorodnych zwolenników niż ruchy, które wychodzą na ulice przed opracowaniem programu politycznego i strategii.¹⁹

W swoim eseju Chenoweth idzie dalej, by wskazać na dwa przeciwstawne trendy występujące w oporze obywatelskim w obecnym stuleciu: dramatyczne przyspieszenie wzrostu liczby przypadków konfliktów niestosujących przemocy, oraz znaczny spadek wskaźników sukcesu tych konfliktów. Można to wyjaśnić tym, że mniej z nich rozwija się tak jak w Serbii, gdzie dynamika sprzyjała dysyden-
tom, a więcej z nich rozwija się tak jak w Chinach i Wenezueli, gdzie dynamika sprzyjała tyranom.

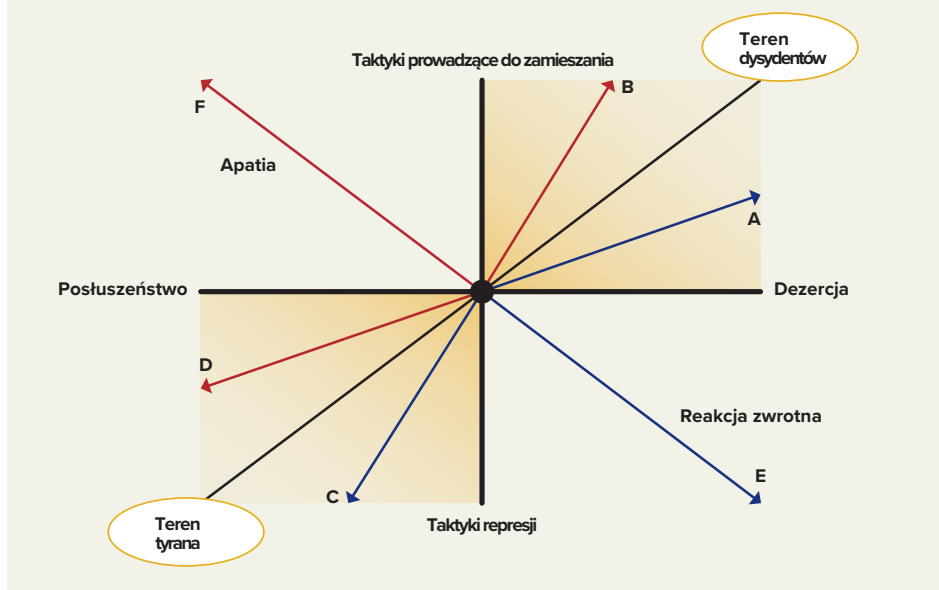
Aby utrzymać dynamikę, dysydenci powinni ustalić priorytety taktyk, które:

- Wzmacniają zależność między zakłóceniem życia społecznego a dezercją tych, od których tyran najbardziej zależy, a także
- Osłabiają zależność między represją a posłuszeństwem, na których tyran się opiera by utrzymać porządek.

¹⁹ Erica Chenoweth, *The Future of Nonviolent Resistance*, Journal of Democracy, 31, no. 3 (July 2020): ss. 69-84

Te zależności przedstawione są na Rys. 14. Prawy górny kwadrant opisuje teren dysydenta. Jego zadaniem jest ustalenie priorytetów taktyk tak, by poruszać się wzdłuż linii A z minimalną skalą zakłóceń społecznych tworząc maksymalną liczbę dezercji z szeregów tyrana. Tyran chce zmniejszyć skuteczność taktyk podejmowanych przez dysydentów, jak to widać na linii B, gdzie nawet wysokie poziomy zakłóceń osiąganych przy pomocy taktyk niestosujących przemocy prowadzą do mniejszej liczby przypadków dezercji. Jeśli wysiłki tyrana prowadzące do utrzymania ruchu prodemokratycznego aktywisty na linii B są skuteczne, wówczas ewentualne zakłócenia życia społecznego nie doprowadzą do jakichkolwiek dezercji i spowodują, że opozycja popadnie w apatię, tak jak przedstawia to linia F.

ILUSTRACJA 14: Ustalanie priorytetów zgodnie ze skalą oczekiwanego wpływu

Dolny lewy kwadrant opisuje teren tyrana. Tyran dąży do stosowania minimalnego zakresu przemocowych represji w celu uzyskania największego posłuszeństwa ze strony obywateli (linia D). W odróżnieniu od tego kampania oporu obywatelskiego korzysta, gdy tyran wierzy, że musi stosować maksymalnie surowe represje – wymagające wykorzystania znacznych zasobów i zmniejszające poziom legitymizacji władzy – do uzyskania minimalnych pozio-

mów społecznego posłuszeństwa (linia C). Gdy wzrost intensywności i skali represji nie wzmacnia posłuszeństwa, zwiększając jedynie przypadki dezercji, wówczas represje wywołują skutki odwrotne od zamierzonych (linia E).

Konflikt niestosujący przemocy jest sumą taktycznych spotkań pojawiających się na terenie opozycjonisty i na terenie tyrana. Im częściej wyniki tych spotkań pojawiają się na zielonych liniach, tym jest bardziej prawdopodobne, że dysydem dysponuje lepszymi umiejętnościami. Jeśli ich wyniki układają się na liniach pomarańczowych, może to odzwierciedlać wyższy poziom sprawności tyrana.

Dynamika każdej konkurencji jest trudna do zdefiniowania, ale możliwa do ogarnięcia przez uczestników rywalizacji dążących do zwycięstwa. Jednym ze sposobów mierzenia dynamiki w konflikcie niestosującym przemocy jest oparcie jej na tym, kto inicjuje większość taktycznych zetknięć. Taktyki inicjowane na terenie dysydenta są ofensywne dla dysydentów i defensywne dla tyranów. Odwrotna sytuacja ma miejsce, gdy taktyki rozpoczynają się w obszarze tyrana, stając się ofensywnymi dla tyranów i defensywnymi dla dysydentów. W ramach tych ram pojęciowych ten, kto jest najczęściej po stronie ofensywnej kształtuje dynamikę na swoją korzyść.

Jednakże pozytywna dynamika nie powinna być w pełni mierzona przy pomocy częstotliwości stosowania taktyk niestosujących przemocy, które aktywiści prodemokratyczni stosują w trakcie konfliktu. Bez względu czy to jest Wenezuela, Hongkong, Białoruś, Rosja czy Iran, autokraci w coraz większym stopniu stosują swoje taktyki coraz szybciej, dlatego też wskaźniki sukcesu zmniejszyły się. Gdy mamy do czynienia ze sprawnością, dodatkową miarą dynamiki może być to, która ze stron bardziej przyczynia się do zwiększenia stopnia narażenia się na ryzyko przez adwersarza w wyniku taktycznego spotkania. Konkretnie, na ile prawdopodobne jest to, że prodemokratyczni aktywiści, apelując o zakłócenie, spotkają się z apatią? Lub też, na ile prawdopodobne jest to, że opieranie się tyrana na surowszych represjach doprowadzi do odwrotnej reakcji? W tym sensie dynamikę najlepiej rozumieć przez względne zmiany poziomu wystawienia się na niebezpieczeństwo między dysydem a tyranem.

W każdym punkcie konfliktu niestosującego przemocy ważne jest, by ocenić, czy kampania oporu obywatelskiego może przypuszczalnie osunąć się w apatię, zanim represje tyrana wywołają skutek

odwrotny od zamierzonego. Najlepszym zabezpieczeniem przed apatią jest poszerzenie wachlarza różnorodnych spotkań taktycznych tak, by zawsze miała miejsce pewna konfrontacja, duża lub mała, która stawia tyranów do pionu. Najlepszym sposobem wywoływania reakcji zwrotnej jest zmuszenie tyrana do zainwestowania w stosowanie przemocy, której nie może wymusić.

Przy wyborze taktyki i ustalaniu, jak je sekwencjonować, dysydenci powinni rozważyć zastosowanie innowacyjnego pomysłu, który wiąże się ze stosowaniem wiarygodnych gróźb podjęcia akcji niestosującej przemocy. Każda taktyka w konflikcie niestosującym przemocy może być źródłem krótkookresowego bezpośredniego nacisku lub długookresowego nacisku pośredniego, lub obu tych sposobów jednocześnie. Tyran zwykle ma za sobą jakąś historię stosowania przemocy, tak więc, gdy reżim grozi, że zastosuje przemoc, ludność zakłada, że ta groźba wiąże się z rzeczywistą możliwością zaistnienia. Ale wiąże się z ryzykiem braku wiarygodności gróźb podjęcia akcji niestosującej przemocy, a ponieważ jest mało prawdopodobne że dysydenci uczestniczący w konkretnym konflikcie niestosującym przemocy dysponują jakimikolwiek przykładami wdrażania podobnej taktyki poprzednio. Groźba dysydentów, że zastosują jakąś taktykę – na przykład bojkot – po raz pierwszy, może nie być uznana za wiarygodną.

Jedynym wyjątkiem od tego są masowe protesty; jest to taktyka pojawiająca się najczęściej w czasie konfliktów niestosujących przemocy. W niedawno opublikowanym artykule *Siła słów. Reakcje państw na ogłoszenia protestów (The Power of Words: State Reactions to Protest Announcements)* Johannes Vüllers i Elisa Schwarz piszą:

Organizacje często ogłaszają swoje działania protestacyjne przed ich wdrożeniem w celu zmobilizowania świadomości, rekrutowania zwolenników oraz przyciągnięcia uwagi mediów.²⁰

Mając do czynienia z ogłoszeniem akcji protestacyjnej, rząd ma do wyboru trzy różne opcje postępowania: (a) zignorowanie tego ogłoszenia, (b) podjęcie działań prewencyjnych dla zapewnienia, że protest nie będzie miał miejsca, lub (c) wprowadzenie ustępstw, by zapobiec wystąpieniu akcji protestacyjnej.²¹

20 Johannes Vüllers i Elisa Schwarz, *The Power of Words: State Reaction to Protest Announcements*, *Comparative Political Studies* 52, no. 3 (2019): s. 347.

21 Vüllers i Schwarz, *The Power of Words*, s. 353.

Jeśli tyran nie zgadza się na akceptację ryzyka ignorowania ogłoszenia protestu i nie podejmuje działań prewencyjnych, wówczas jest zmuszony do wprowadzenia ustępstw. To natychmiast wzmacnia siłę aktywistów prodemokratycznych, ponieważ ukryci dwójmyślowcy zauważają dyskomfort tyrana i nieskłonność do stosowania siły.

Wyobraźmy sobie teraz, że takie możliwości zagrożenia tyrana zostałyby rozszerzone na inne taktyki niestosujące przemocy, w tym strajki, bojkoty oraz liczne inne taktyki angażowania ludzi lub odmowy współpracy z reżimem.

Aby doprowadzić do tego, by dana taktyka stała się źródłem wiarygodnego zagrożenia, będzie trzeba pokazać, że poprzednio była ona zastosowana z wystarczającą mocą, by tyran był skłonny negocjować uniknięcie jej kolejnego powtórzenia.

Jedną ze szczególnie skutecznych taktyk zastosowanych przez dysydentów w Hongkongu była trwająca trzy dni okupacja portu lotniczego w sierpniu 2019 roku. W wyniku sukcesu polegającego na zamknięciu międzynarodowego lotniska mogli później grozić przeprowadzeniem demonstracji typu sit-in w jakiegokolwiek stosownej dla nich chwili. Mogli zarówno rozpocząć, jak i zakończyć okupację dworca lotniczego na swoich własnych warunkach. Zachowując dyscyplinę niestosowania przemocy, prodemokratyczni aktywiści Hongkongu mogli ustalać harmonogram swoich taktyk, które mogły być uruchamiane lub wyłączane, a następnie stosowane jako zagrożenie.

LISTA KONTROLNA PYTANIE #4

Czy kampania oporu obywatelskiego odkrywa sposoby zwiększenia wartości zewnętrznego wsparcia?

Zbyt często dysydenci uważają, że brakującym ogniwem ich sukcesu jest wsparcie zewnętrzne. Najczęstszym wyrazem tego jest desperackie dążenie do zauważenia ich wysiłku przez świat.

Pionierskie studium Eriki Chenoweth i Marii Stephan *Rola zewnętrznego wsparcia w kampaniach niestosujących przemocy: zatruty kielich czy Święty Graal? (The Role of External Support in Nonviolent Campaigns: Poisoned Chalice or Holy Grail?)* przedstawia systematyczną analizę efektów zewnętrznej pomocy na maksymalistyczne konflikty niestosujące przemocy (tj. takie, które dążyły do zmiany

reżimu). Chenoweth i Stephan zauważają wielość zewnętrznych aktorów w konfliktach niestosujących przemocy XXI wieku oraz to, jak one mogą pomóc „wygenerować wysoki poziom udziału ludności, utrzymać dyscyplinę w niestosowaniu przemocy, zapobiec represjom i przyczynić się do dezercji sił bezpieczeństwa.”²² Jednocześnie odrzucają pogląd, że kampanie oporu obywatelskiego, by uniknąć porażki, muszą polegać na zewnętrznym wsparciu.

Studium jest pierwszym projektem badawczym tego typu. Wszystkie poprzednie badania skupiały uwagę bardziej ogólnie na analizowaniu zewnętrznego wsparcia ruchów społecznych w demokratycznym lub semi-demokratycznym kontekście, lub na zewnętrznej pomocy udzielanej zbrojnym rebeliom rzucającym bezpośrednie wyzwanie władzy tyranów.

Ilościowa część studium obejmuje analizę oryginalnych danych zebranych z 25 000 publicznie raportowanych przypadków zewnętrznej pomocy udzielanej 68 maksymalistycznym kampaniom niestosującym przemocy podejmowanym na całym świecie: 67 kampanii z lat 2000-2014 oraz jeden przypadek historyczny (Afryka Południowa) poza tym okresem czasu.

Jakościowa część studium Chenoweth i Stephan obejmuje osiemdziesiąt wywiadów z kluczowymi interesariuszami, darczyńcami, decydentami politycznymi, dziennikarzami, działaczami na rzecz praw człowieka i innymi osobami uczestniczącymi w ośmiu kampaniach.

Dzięki zintegrowaniu danych ilościowych i jakościowych, studium bada:

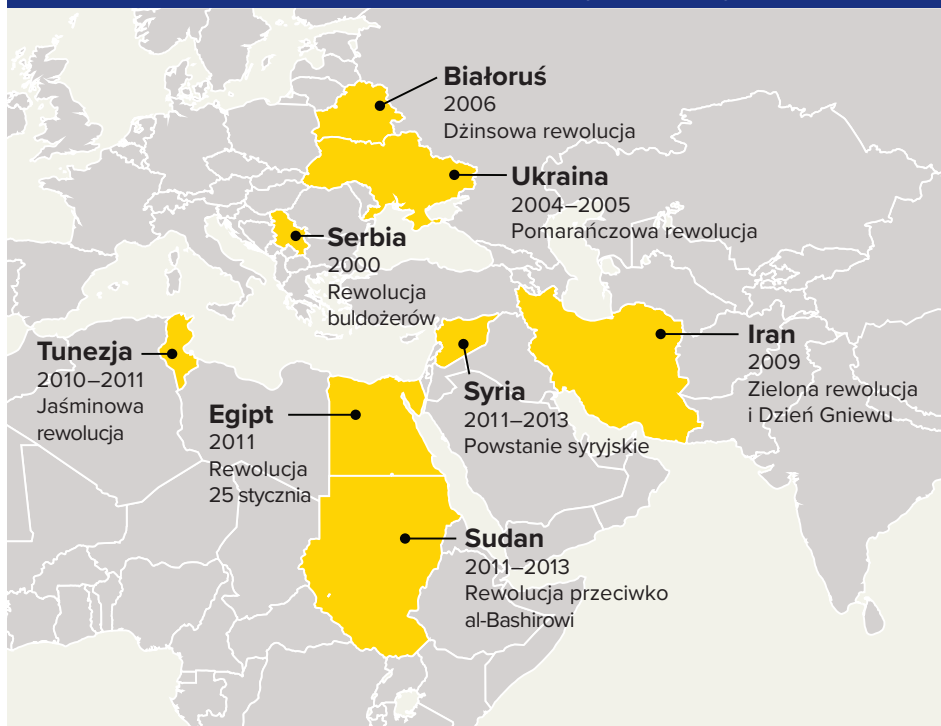
- Czas udzielania pomocy (por. Tabl. 8)
- Rodzaje wsparcia (por. Tabl. 9)
- Typy podmiotów wspomagających (por. Tabl. 10)
- Rodzaje odbiorców (por. Tabl. 11)

Tabl. 8-11 organizują dane tak, by pokazać jak zewnętrzna pomoc może przyczynić się do „podtrzymania wysokiego poziomu liczby osób uczestniczących, utrzymania dyscypliny niestosowania przemocy, zredukowania ryzyka wysp i aresztowań i wywołania przypadków dezercji”.²³

22 Erica Chenoweth and Maria J. Stephan, *The Role of External Support in Nonviolent Campaigns: Poisoned Chalice or Holy Grail?*, Washington, DC: ICNC Press, 2021, s. 1.

23 Chenoweth and Stephan, *The Role of External Support*, s. 18.

ILUSTRACJA 15: Osiem historii kampanii prowadzonych w pierwszych latach XXI wieku

TABLICA 8: Czas udzielania pomocy

■ **Przed kampanią:** Przypadki zewnętrznej pomocy, które pojawiły się pięć lat przed rozpoczęciem kampanii. Na przykład, zapewnianie wsparcia finansowego organizacjom działającym w sferze środków masowego przekazu aby chronić wolność prasy, warsztatów szkoleniowych dla studentów-aktywistów, lub komputerów i telefonów komórkowych w celu badania opinii robotników przed wyborami.

■ **Szczyt kampanii:** Przypadki zewnętrznej pomocy która rozpoczęła się w okresie masowej mobilizacji – tj. podczas gdy liczba zaobserwowanych uczestników zmobilizowanych ciągle jako część maksymalistycznej kampanii wyniosła co najmniej 1000. Na przykład niewielkie granty dla grup społeczeństwa obywatelskiego działających na rzecz praw obywatelskich, pomocy prawnej dla obrońców praw człowieka, którzy zostali aresztowani, a także dyplomatyczne manewry w celu wyrażenia wsparcia i solidarności z opozycją.

■ **Po kampanii:** przypadki zewnętrznej pomocy która rozpoczęła się w ciągu dwuletniego okresu po zakończeniu kampanii, która została uwieńczona sukcesem (tj. po usunięciu panującej głowy państwa lub uzyskaniu terytorialnej niepodległości), albo porażką (tj. demobilizacją kampanii, poniżej 1000 osób obserwowanych jako uczestnicy protestów). Na przykład, występowanie w roli mediatora w czasie rozmów dotyczących reform konstytucyjnych, zapewnianie pomocy ekonomicznej w celu wsparcia demokratycznych reform lub zwrócenie się o przeprowadzenie przejściowych procesów sądowych.

TABLICA 9: Rodzaje wsparcia

■ **Finansowe** Bezpośrednia pomoc finansowa w formie pieniężnej (np. małe lub duże granty, stypendia, gotówka, kredyty, fundusze strajkowe, fundusze pomocy prawnej, żywność, lekarstwa, umorzenie długu etc.) *Przykład: Finlandia przeznacza 13 236 \$ na demokratyczną partycypację i społeczeństwo obywatelskie wspierając reprezentację Indian w ramach demokracji meksykańskiej, w latach 1997-2001 (wsparcie przed kampanią, ruch sprzeciwu wobec Calderóna, Meksyk).*

■ **Moralne / symboliczne** Akcje solidarności bez stosowania przemocy (np. cyfrowe kampanie lub wsparcie, mobilizacja w imieniu grupy w czyimś własnym kraju, promocja idei o które walczą aktywiści i ich pracy, udzielanie nagród, odwiedzanie kraju, bezpośrednie partycypowanie w kampanii prowadzonej w kraju, jak np. ambasador USA Robert Ford maszerujący z Syryjczykami w lipcu 2011 roku). *Przykład: Amnesty International wydała społeczny apel o pisanie listów wsparcia w imieniu dwóch ludzi, którzy nie byli widziani od momentu aresztowania w czasie protestów związanych z wyborami, 18 sierpnia 2000 roku (wsparcie w czasie szczytu kampanii, kampania przeciwko prezydentowi Fujimori, Peru).*

■ **Pomoc techniczna** Pomoc w planowaniu, logistyce, działaniach wywiadowczych, koordynacji, organizowanie zebrań aktywistów, prowadzenie i dostarczanie wyników badań zaplecza społecznego, a także realizacja zadań wiążących się z prowadzeniem kampanii (np. nawiązywanie kontaktów między aktywistami, podawanie ostrzeżeń przed groźącymi represjami, zapewnianie fizycznej przestrzeni na szkolenia i organizację, niekoniecznie wiążące się z prowadzeniem szkoleń, a także zapewnianie strategicznej analizy sytuacji, zapewnianie bezpośredniej pomocy prawnej, czy opieki medycznej). Dostarczanie sprzętu (np. telefonów komórkowych, komputerów, kamer), drukowanie książek i artykułów, tłumaczenia. Budowanie relacji lub organizowanie spotkań w celu budowania relacji. *Przykład: rząd brytyjski przeznacza 800 000 £ na stworzenie niezależnego centrum medialnego na Ukrainie w celu stworzenia przestrzeni współpracy i szkolenia dziennikarzy, polityków, biznesmenów, prawników, sędziów i liderów NGOs w latach 2002-2005 (wsparcie w szczycie kampanii, Pomarańczowa Rewolucja, Ukraina).*

■ **Szkolenia** Prowadzenie szkoleń liderów, budowanie zdolności organizacyjnych, organizowanie pracowników w związkach zawodowych, szkolenie liderów, edukacja prawna i trening umiejętności udzielania pomocy medycznej. Zwróćmy uwagę, że ta kategoria wyraźnie wymaga szkolenia aktywistów przez podmiot wspierający (a nie tylko udostępnianie przestrzeni do prowadzenia szkoleń, co jest kodowane jako wsparcie techniczne). *Przykład: Słowacka Agencja Informacji Akademickiej oraz Freedom House prowadziły w Bratysławie seminarium w marcu 1999 roku, zapraszając liderów kampanii OK'98 oraz 35 uczestników z Ukrainy, Chorwacji, Serbii, Białorusi, Rosji, Kirgistanu, Kaukazu i Litwy. Celem seminarium było zapoznanie uczestników z doświadczeniem słowackich organizacji społeczeństwa obywatelskiego w podnoszeniu zaangażowania obywateli w sprawy życia publicznego. Seminarium było zaprojektowane głównie dla uczestników z Chorwacji i Jugosławii, tzn. krajów, które nadal walczyły z reżimami autorytarnymi i które mogły w największym stopniu skorzystać ze słowackiego doświadczenia z roku 1999*

(wsparcie przed kampanią, rewolucja buldożerów, Serbia).

■ **Niestosująca przemocy ochrona osób cywilnych** Chronienie przez towarzyszenie, niestosujące przemocy pozycjonowanie wzajemne (nonviolent interpositioning), monitoring, mediacja między uczestnikami konfliktu, monitoring zachowania reżimu, przerwanie ognia oraz inne lokalne warunki. *Przykład: Komitet Ochrony Dziennikarzy wydał raport podający szczegóły pierwszych przypadków śmierci dziennikarzy syryjskich (zabijanych) przez rząd i wyraził oburzenie, 2012 (wsparcie w szczycie kampanii, powstanie syryjskie).*

■ **Sankcje przeciwko reżimowi** Uruchamianie aktywnych sankcji (np. konkretnych bilateralnych lub multilateralnych kar) w bezpośredniej reakcji na działania reżimu wobec kampanii. Obejmują zakazy podróżowania, wykluczenie z udziału w spotkaniach, mrożenie aktywów, nakładanie embarga na sprzedaż broni, lub inne działania (np. wycofywanie się wielonarodowych korporacji z Afryki Południowej w sprzeciwie wobec apartheidu etc.) *Przykład: w Melbourne związkowcy wstrzymali produkty inżynieryjne z Afryki Południowej jako wirtualny okup za uwolnienie związkowców w Afryce Południowej, 1985 (wsparcie w szczycie kampanii, kampania sprzeciwu wobec apartheidu, Afryka Południowa).*

■ **Bezpieczny korytarz dla dezertersów** Zapewnianie azylu, amnestia, złote spadochrony, lub inne bodźce stosowane wobec przedstawicieli elit reżimu, aby dokonali ustępstw wobec postulatów kampanii lub opuścili kraj. *Przykład: Prezydenci USA, Kazachstanu i Rosji wspólnie wynegocjowali ustąpienie tymczasowego prezydenta Kurmanbeka Bakijewa, 2010 (wsparcie w szczycie kampanii, kampania sprzeciwu wobec rządu tymczasowego, Kirgistan).*

■ **Zapobieganie / ograniczanie skali represji** Zapewnianie bezpiecznego schronienia dla aktywistów, udzielanie azylu lub statusu uchodźców dla aktywistów, żądanie uwolnienia aktywistów z więzienia, apelowanie lub wydawanie not protestacyjnych (démarches) w reakcji na maltretowanie aktywistów, wydawanie nakazów aresztowania, aresztowanie i sądenie przestępców wojennych etc.), blokowanie lub zatrzymywanie ładunków pomocy wojskowej. *Przykład: Rząd Indii wyraził zaniepokojenie aresztowaniami uczestników pro-demokratycznych protestów przez reżim Gayooma, 2003–2008 (wsparcie w szczycie kampanii, kampania przeciwko rządowi Gayooma, Malediwy).*

■ **Zaprzestanie wsparcia** Sojusznik wycofał konkretne wsparcie sprzeciwiającego się rządu (np. Prezydent USA Ronald Reagan zagroził redukcją pomocy na rzecz Filipin rządzonych przez prezydenta Marcosa; USA wstrzymujące pomoc dla Egiptu w połowie 2013 roku). *Przykład: Francja odwołała swojego ambasadora, ogłosiła, że będzie blokować nowe inwestycje w Afryce Południowej i oznajmiła, że wprowadzi rezolucję w Radzie Bezpieczeństwa ONZ potępiającą Afrykę Południową za jej politykę apartheidu lub segregacji rasowej nawiązującą do podjęcia skoordynowanych działań przeciwko niej, rok 1985 (wsparcie w szczycie kampanii, ruch przeciwko apartheidowi, Afryka Południowa)*

TABLICA 10: Rodzaje podmiotów wspierających

■ **Międzynarodowa organizacja pozarządowa (international nongovernmental organization – INGO)**

Formalna, prywatna organizacja, która podejmuje działania w celu udzielania pomocy w innych krajach. Może obejmować organizacje udzielające wsparcia (np. Amnesty International, Human Rights Watch, Nonviolent Peaceforce, International Fellowship of Reconciliation), fundacje i organizacje filantropijne (np. Open Society, International Center on Nonviolent Conflict, Nonviolence International), organizacje humanitarne (np. Międzynarodowy Czerwony Krzyż i Czerwony Półksiężyc), grupy edukacyjne lub oferujące kursy szkoleniowe (np. CANVAS, Rhize), i przybudówki grup religijnych (np. Catholic Relief Services). *Przykłady: Amnesty International, Human Rights Watch, Maldives Election Watch, Narodowy Instytut Demokratyczny, Międzynarodowy Instytut Republikański, Komitet Ochrony Dziennikarzy.*

■ **Grupy działające w środowisku diaspory**

Grupy ludzi mieszkających za granicą angażujące się w działalność wspierającą w imieniu ludzi żyjących w ich krajach pochodzenia (np. Tamilowie w Kanadzie, Sudańczycy w USA). *Przykłady: Libańczycy w Kuwejcie, emigranci z Syrii w Jordanii, Malawi Diaspora Forum.*

■ **Grupy uniwersyteckie / studenckie**

Formalne lub nieformalne grupy studentów, edukatorów i intelektualistów, którzy angażują się w udzielanie wsparcia (np. studenci indonezyjscy udzielający wsparcia w imieniu aktywistów z Timoru). *Przykłady: Studenci Uniwersytetu McGill, Harvarda, DC Coalition against Apartheid and Racism, irańscy studenci z wielu uniwersytetów.*

■ **Transnarodowa sieć solidarności (TAN)**

Formalne lub nieformalne zbiorowości aktywistów, którzy mobilizują się w celu udzielenia wsparcia walkom w innych krajach. Często (ale nie zawsze) obejmują grupy w krajach Globalnej Północy mobilizujące w imieniu grup działających na Globalnym Południu (np. amerykańscy celebryci mobilizujący się w celu wsparcia ruchu sprzeciwu wobec apartheidu w Afryce Południowej). Obejmuje zewnętrzne ruchy (np. aktywiści egipskiego 6 Kwietnia, którzy wysłali pizzę do aktywistów związkowych w stanie Wisconsin w roku 2011). Nie obejmuje ponadnarodowych organizacji związkowych lub zorganizowanych grup pracowników, które są kodowane osobno (patrz niżej). *Przykłady: Kanadyjscy Obserwatorzy Wyborów, Amerykański Komitet ds. Afryki, Tunezyjskie Stowarzyszenie Kobiet Demokratycznych, FEMEN.*

■ **Pojedyncze osoby** Osoba działająca na podstawie swojej własnej, indywidualnej inicjatywy i pozycji (np. laureat pokojowej nagrody Nobla, celebryta wspierający jakieś inicjatywy, finansista). Nie obejmuje ludzi działających w ramach swoich ról w zorganizowanej grupie w jakiegokolwiek innej kategorii. *Przykłady: Dalajlama, Desmond Tutu, Elie Wiesel, Betty Williams.*

■ **Międzynarodowa organizacja międzyrządowa (International governmental organization – IGO)** Wielostronna organizacja międzyrządowa taka jak ONZ, Bank Światowy, Międzynarodowa Organizacja Pracy lub Międzynarodowy Trybunał Karny (International Criminal Court). Obejmuje regionalne organizacje międzynarodowe takie jak Unia Europejska. *Przykłady: UNICEF, UNDP, OBWE, NATO, EC, Bank Światowy, MFW.*

■ **Korporacja: spółka lub firma** Zwykle korporacja międzynarodowa, taka jak Shell Oil, General Motors, AT&T lub Nike. *Przykłady: Barclays, Motorola, Twitter, DigitalGlobe, Columbia Pictures, Google Ideas.*

■ **Rząd zagraniczny** Rząd obcego kraju (np. rząd USA), agencja działająca w ramach rządu (np. Departament Stanu USA), lub indywidualna osoba działająca w imieniu rządu (np. Sekretarz Stanu USA). *Przykłady: USA, Niemcy, Hiszpania, Holandia, Norwegia, Szwecja, Rosja, Francja, Indie.*

■ **Transnarodowa organizacja pracy / związek zawodowy** transnarodowa pozarządowa grupa związków zawodowych (np. AFL-CIO). Nie obejmuje Międzynarodowej Organizacji Pracy, która jest IGO. *Przykłady: The Operative Painters and Decorators Union, Czeskomorawska Konfederacja Związków Zawodowych, AFL-CIO, Kongres Południowoafrykańskich Związków Zawodowych (COSATU), Międzynarodowa Konfederacja Związków Zawodowych, Centrum Solidarności.*

■ **Rebelianci / grupy paramilitarne / milicje** Uzbrojony, niepaństwowy lub semipaństwowy podmiot działający od wewnątrz lub od zewnątrz kraju (np. wietnamscy powstańcy udzielający rad południowoafrykańskim aktywistom walczącym z apartheidem). *Przykłady: Hamas, Hezbollah, FARC.*

■ **Media** Formalna lub nieformalna organizacja działająca w obszarze mediów zapewniająca bezpośredni patronat medialny nad poczynaniami ruchu. *Przykłady: Omroep voor Radio Freedom (Nadawcy Radia Freedom), Pan African News Agency, The Guardian, Morning Star, Democratic Voice of Burma.*

■ **Organizacje społeczeństwa obywatelskiego (Civil Society Organizations – CSOs)** Formalne organizacje społeczeństwa obywatelskiego. Mogą obejmować lokalne lub transnarodowe organizacje wspierające (np. Amnesty International, Human Rights Watch, Nonviolent Peaceforce, International Fellowship of Reconciliation), fundacje i organizacje filantropijne (np. Open Society, International Center on Nonviolent Conflict, Nonviolence International), organizacje humanitarne (np. Międzynarodowy Czerwony Krzyż i Czerwony Półksiężyc), grupy edukacyjne lub realizujące programy szkoleniowe (np. CANVAS, Rhize), a także grupy i instytucje religijne (np. Catholic Relief Services). Mogą obejmować prowadzone przez państwo albo niezależne organizacje społeczeństwa obywatelskiego (CSOs). *Przykłady: Zambijskie NGOs, Association of Independent Electronic Media, Center for Free Elections and Democracy, Izlaz 2000, Libański Czerwony Krzyż.*

■ **Grupy uniwersyteckie / studenckie** Formalne lub nieformalne grupy studentów, edukatorów i intelektualistów, którzy angażują się w działalność wspierającą (np. indonezyjscy studenci prowadzący działalność na rzecz praw człowieka). *Przykłady: grupy studentów z Togo, studenci ze szkół stowarzyszonych z UNESCO, absolwenci uniwersytetów z Tunezji, grupy młodzieży haitańskiej.*

■ **Pojedyncza osoba** Osoba działająca na podstawie swojej własnej, indywidualnej inicjatywy i pozycji (np. laureat pokojowej nagrody Nobla, celebryta wspierający jakieś inicjatywy, finansista). Nie obejmuje ludzi działających w ramach swoich ról w zorganizowanej grupie w jakiegokolwiek innej kategorii. *Przykłady: blogger Win Zaw Naing, Zarganar (najpopularniejszy komik Mjanmy), były premier Abd al-Karim al-Irjani, stypendysta UNDP z Bejrutu, niewyspecyfikowane pojedyncze osoby.*

■ **Biznes lub korporacja** Lokalna spółka lub firma. Zwykle małe lub średnie przedsiębiorstwo zlokalizowane w kraju w którym funkcjonuje dany ruch obywatelski. Może być państwowe lub niezależne. *Przykłady: czarni biznesmeni Afryki Południowej, tunezyjski sektor mleczny, ukraińska Telekritika.*

■ **Rząd** Rządy lub części składowe rządu (np. rząd Egiptu), agencja działająca w ramach rządu (np. wojsko egipskie), lub pojedyncza osoba działająca w imieniu rządu (np. szef sztabu wojska egipskiego). *Przykłady: rząd Tajlandii, rząd Nepalu, rząd Białorusi.*

■ **Organizacja związkowa / związek zawodowy** Zorganizowane grupy zawodowe (np. związki zawodowe). Może być państwowa lub niezależna. *Przykłady: Związek Niezależnych Związków Zawodowych Pracowników Mediów Ukrainy oraz Narodowy Związek Dziennikarzy Ukrainy, boliwijska Rewolucyjna Partia Robotników, białoruskie związki zawodowe, Kongres Południowoafrykańskich Związków Zawodowych.*

■ **Rebelianci / paramilitarne organizacje / grupy lokalnej milicji** Uzbrojone niepaństwowe lub para państwowe struktury działające wewnątrz lub spoza danego kraju (np. wietnamscy powstańcy udzielający porad południowoafrykańskim aktywistom działającym przeciwko apartheidowi). *Przykłady: Sudański Front Rewolucyjny, Front Polisario, rebelianci z Zachodniej Papui.*

■ **Lokalne media** Formalna lub nieformalna organizacja działająca w sferze środków masowego przekazu zapewniająca bezpośrednią obsługę medialną ruchu. Mogą być państwowe lub niezależne. *Przykłady: Charter-97, Radi B92, Association for Independent Electronic Media (ANEM), Lebanese Broadcasting Corporation.*

■ **Formalne partie opozycyjne** Legalne partie opozycyjne działające w kraju. *Przykłady: Koalicja Zajedno, Afrykański Kongres Narodowy, Komunistyczna Partia Nepalu, sudański Kongres Narodowy, Liga Awami.*

■ **Aktywiści ruchu** Cywile, w tym aktywiści, liderzy ruchu, oraz oddolne grupy, które otrzymują bezpośrednią pomoc poza kontekstem jakiegokolwiek kategorii wymienionej wyżej. *Przykłady: aktywiści ruchu w Afryce Południowej, Zambii, Ukrainie, Tunezji, Jemenie, Egipcie, Iranie.*

■ **Podmioty niewyspecyfikowane** Są dowody wsparcia, ale dostępna informacja dotycząca wsparcia jest zbyt ogólna by można określić podmiot otrzymujący pomoc. *Przykłady: niewyspecyfikowani publiczni odbiorcy w Syrii, Maroku, Mauretanii, Togo, Tunezji, Ukrainie, Afryce Południowej, Libanie, Mjanmie, Tajlandii.*

■ **Inne** Wszystkie inne podmioty nie wymienione tutaj. *Przykłady: Tradycyjni liderzy zambijscy, Lokalne grupy mniejszościowe w Serbii, Społeczność Lakas na Filipinach, krewni ofiar wojny gazowej w Boliwii, liderki kobiet Tajlandii.*

Ta niezwykła encyklopedia informacyjna pozwala aktywistom prodemokratycznym wszechstronnie i precyzyjnie identyfikować najbardziej obiecujące możliwości pomocy. W oparciu o swoje ustalenia, Chenoweth i Stephan formułują dziewięć ogólnych spostrzeżeń:

- *W ciągu ostatnich dwudziestu lat niewiele niestosujących przemocy ruchów obywatelskich istniało bez znacznej uwagi i zaangażowania międzynarodowego.*
- *Długookresowe inwestycje w społeczeństwo obywatelskie i instytucje demokratyczne mogą wzmocnić społeczne podstawy ruchów niestosujących przemocy.*
- *Aktywiści, którzy zostają przeszkoleni przed szczytem mobilizacji społeczeństwa, z dużo większym prawdopodobieństwem będą podejmować kampanie mobilizujące wiele osób, z małą liczbą ofiar, oraz większym prawdopodobieństwem inspirowania dezercji. Szkolenie zapewnia pozyskanie ważnych funkcji budowania umiejętności, lecz, co jest może jeszcze ważniejsze, może zapewnić bezpośrednie drogi do budowania relacji, uczenia się od kolegów oraz przeszczeń planowania strategicznego.*
- *Ograniczanie represji stosowanych przez reżim przy pomocy działań o charakterze politycznym, dyplomatycznym i bezpieczeństwa jest krytyczną formą pomocy, która wspiera istnienie środowiska umożliwiającego organizowanie się i mobilizowanie się z założeniem niestosowania przemocy.*
- *Generalnie rzecz biorąc, wsparcie ze strony rządów obcych państw wydaje się pośrednio pomagać większości kampanii. Ale to ustalenie nie oznacza, że bezpośrednio wsparcie rządów przyczynia się do zwycięstwa ruchów.*
- *Jednoczesne zewnętrzne wsparcie uzbrojonych grup zwykle podkopuje ruchy niestosujące przemocy na wiele sposobów.*
- *Represyjne reżimy często korzystają z zewnętrznego wsparcia udzielanego przez możliwych sojuszników, kreując poważne wyzwania, z którymi muszą się zmierzyć aktywiści.*
- *Bezpośrednie finansowanie ruchów ma niewielki wpływ na charakterystykę ruchu lub osiągnięte wyniki [...] Elastyczne finansowanie przez darczyńców, które minimalizuje przeszkody biurokratyczne, okazało się najbardziej pomocne dla ruchów.*
- *Ważne jest koordynowanie działań darczyńców, aby móc efektywnie wspierać i mnożyć efekty kampanii niestosujących przemocy [...] Ten wniosek pomaga*

Farmerzy protestują przeciwko reżimowi Marcosa w czasie rewolucji Siły Ludu na Filipinach, 1986

nam zrozumieć nie tylko kwestie tego, kto i co oferuje w ramach zewnętrznej pomocy, ale również jak ma być ona udzielana. Jedność i spójność są ważne tak samo dla ruchów, jak i dla darczyńców.²⁴

Podczas gdy niniejsze studium potwierdza wiele możliwości, na których można budować kapitał dzięki dostępności zewnętrznej pomocy, w praktyce istnieje wiele pułapek leżących na drodze stosowania każdej formy interwencji z wyjątkiem jednej: „Szkolenie wydaje się skutecznie wspierać kampanie niestosujące przemocy bardziej spójnie niż jakakolwiek inna forma wspomagania.”²⁵

Jest jasne, że w celu doprowadzenia do „pójścia na emeryturę” nowych i starych tyranów świata”,- prodemokratyczni aktywiści muszą stać się bardziej konkurencyjni. Nie istnieje żaden ujemny skutek szkoleń po ludzku możliwie dużej liczby dysydentów.. Ten transfer wiedzy setkom tysięcy kluczowych aktywistów prodemokratycznych może stworzyć jedną z największych możliwości całej ludzkości do podkopania tyranii. Ta sprawa powinna skupić uwagę podejmowanych w całym świecie wysiłków – szczególnie ze strony prywatnych fundacji.

²⁴ Chenoweth and Stephan, *The Role of External Support*, s. 1–3.

²⁵ *Ibid.*, s. 5.

Jeśli chodzi o mierzenie odpornej prężności kampanii oporu obywatelskiego, liczby osób uczestniczących w niej mają największe znaczenie. Tyrani bardzo dobrze zdają sobie sprawę z tego, że większa liczba uczestników kampanii zmniejszy wpływ represji polegających na stosowaniu przemocy, a więc także ich możliwości kontrolowania ludności, którą obecnie rządzą.

Jak dysydenci nawigują w czasie konfliktu

LISTA KONTROLNA PYTANIE #5

Czy liczba i różnorodność obywateli stawiających opór tyranii wykazuje tendencję do wzrostu?

Zmiany wskaźnika udziału społeczeństwa w działaniach obywatelskich są jednym z najważniejszych trendów, który liderzy ruchu powinni śledzić, by monitorować i stymulować przebieg konfliktu niestosującego przemocy. Zmieniające się liczby oraz różnorodność ludzi angażujących się w opór obywatelski jest barometrem tego, czy dynamika rozwoju sytuacji sprzyja tyranowi, czy opozycji.

Gdy trzeba zmierzyć odporność ruchu, liczby grają największą rolę. Tyrani bardzo dobrze zdają sobie sprawę z tego, że im większa liczba uczestników przejawów oporu obywatelskiego, tym mniejszy wpływ będą miały represje polegających na stosowaniu przemocy i z tym mniejszym prawdopodobieństwem będą mogli utrzymać kontrolę nad zachowaniami ludności.

W miarę wzrostu bazy społecznej kampanii obejmującej coraz to nowe grupy dysponujące unikatowymi umiejętnościami, możliwościami i zasobami, można zdywersyfikować swoje taktyki przez otwieranie nowych frontów sprzeciwu wobec tyrana. Na przykład robotnicy fabryk mogą zastrajkować (pierwszy front), następnie dołączyć do nich mogą górnicy, którzy również decydują się na przerwanie pracy (drugi front). Studenci mogą bojkotować zajęcia (trzeci front). Rolnicy mogą zakłócić łańcuch dostaw żywności w układzie rozproszenia geograficznego (czwarty front). Można włączyć coraz więcej nowych taktyk na kolejnych frontach (np. centra opieki zdrowotnej i wydarzenia sportowe) w miarę rozwoju kon-

fliktu. Każda grupa osób stawiających opór obywatelski pozostaje w związku ze swoimi własnymi sieciami i aktywami, podczas gdy tyran musi rozciągnąć swoje zasoby na pokrycie całego obszaru kraju coraz cieńszą warstwą, aby zapewnić dostęp, którego mu się odmawia w różnych miejscach przestrzeni i okresach czasu.

Tak, jak grupy mogą pozbawić dyktatora dostępu do swoich sieci i zasobów, mogą one także zaoferować te możliwości rosnącej kampanii oporu obywatelskiego. Jednym ze sposobów, który może to wyrażać, jest sytuacja, w której osoby wspierające ruch współpracują ze sobą, by tworzyć równoległe społeczne, gospodarcze i polityczne struktury jako alternatywy opresyjnego status quo tworzonego przez reżim. W miarę jak liczba uczestników rośnie, te alternatywne instytucje stają się podstawą siły ruchu i jego odporności, mogą one także odgrywać krytyczną rolę w stabilizowaniu i konsolidowaniu zysków osiągniętych przez ruch, szczególnie, gdy skupia się on na demokratycznej transformacji.²⁶

Wysokie wskaźniki uczestnictwa obywateli zwiększają również prawdopodobieństwo dezercji z filarów wsparcia tyrana. Im więcej osób włącza się w kampanię, tym większą liczbą połączeń do kluczowych osób wspierających oponenta kampania dysponuje. Urzędnicy, politycy, funkcjonariusze sił bezpieczeństwa, biznesmeni, którzy korzystają z reżimu, sędziowie i inni prawnicy oraz dziennikarze, którzy pracują dla mediów państwowych, mogą być znajomymi ludźmi uczestniczącymi w konflikcie niestosującym przemoc. Ich nastawienie pozostaje pod wpływem osób znajdujących w ich otoczeniu, które mogą zawstydzają ich za korzystanie z dyktatury. Im bardziej członkowie ich rodzin, przyjaciele, koledzy, autorytety religijne i inni, na których im zależy, sympatyzują z kampanią i krytycznie odnoszą się do tyrana, tym większe prawdopodobieństwo zmiany ich lojalności.

Jedna kategoria uczestników wymaga szczególnej uwagi, konkretnie chodzi o rolę kobiet w oporze obywatelskim. Kobiety grały ważniejszą rolę w dotychczasowych kampaniach niż się ogólnie przypuszcza. Między rokiem 1949 a 2013 miało miejsce co najmniej 95 kampanii niestosujących przemoc z kobietami grającymi pierw-

26 Por. także Maciej Bartkowski, *Budowanie alternatywnych instytucji jako opór obywatelski* (*Alternative Institution-Building as Civil Resistance*), *Minds of the Movement*, dostęp 13 czerwca 2018. https://www.nonviolent-conflict.org/blog_post/alternative-institution-building-civil-resistance/.

szoplanową rolę, które zakończyły się sukcesem działań skierowanych przeciwko rządowi obcego okupanta, kolonizatora lub represyjnego rodzimego reżimu. (por. Tabl. 12). Baza danych *Kobiety w Oporze (Women in Resistance – WiRe)* wykazała, że „udział kobiet był ściśle skorelowany ze skutecznymi kampaniami oporu”²⁷. Zaangażowanie kobiet podwyższa poziom zaangażowania społecznego, przybliża perspektywę dezercji z wojska, oraz zwiększa prawdopodobieństwo utrzymania dyscypliny niestosowania przemocy. Faktycznie, brak kobiet w pierwszych szeregach uczestników powoduje, że opór obywatelski kończy się porażką z prawdopodobieństwem większym o 24%.²⁸

27 Erica Chenoweth, Conor Seyle i Sahana Dharmapuri, *Uczestnictwo kobiet a los kampanii nienastępujących przemocy – Raport Kobiet w Oporze (Women’s Participation and the Fate of Nonviolent Campaigns: A Report on the Women in Resistance (WiRe) Data Set (Policy Brief))*, Broomfield, CO: *One Earth Future*, październik 2019. <https://www.oneearthfuture.org/file/1964/download?token=VUcOhryR>.

28 Tamże.

TABLICA 12: 95 skutecznych kampanii oporu obywatelskiego ze znacznym udziałem kobiet w pierwszych szeregach przeciwko zagranicznym lub krajowym tyranom w latach 1949-2013²⁹

Kampania	Miejsce	Początek	Koniec	Cel
Ruch Ludowej Partii Konwencji	Ghana	1949	1957	Rządy brytyjskie
Kampania przeciwko Jiménezowi	Wenezuela	1958	1958	Dyktatura Jiménez
Rewolucja kwietniowa	Korea Południowa	1960	1960	Reżim Rhee
Ruch niepodległości Zambii	Zambia	1961	1963	Rządy brytyjskie
Kampania przeciwko Karamanlisowi	Grecja	1963	1963	Reżim Karamanlisa
Kampania przeciwko Huôngowi	Wietnam Południowy	1964	1965	Rząd Wietnamu Południowego, premier Trần Văn Hương
Kampania przeciwko rządowi Tsiranany	Madagaskar	1972	1972	Reżim Tsiranany
Grecka kampania antymilitarystyczna	Grecja	1973	1974	Rządy wojskowych
Rewolucja goździków	Portugalia	1973	1974	Rządy wojskowych
Tajskie powstanie ludowe roku 1973	Tajlandia	1973	1973	Dyktatura wojskowa
Ruch prodemokratyczny	Argentyna	1977	1983	Junta wojskowa
Kampania przeciwko rządowi Bhutto	Pakistan	1977	1977	Premier Zulfikar Ali Bhutto
Boliwijska kampania przeciwko juntom	Boliwia	1977	1982	Junty wojskowe
Kampania przeciwko rządowi Indiry (etap III)	Indie	1977	1977	Premier Indira Gandhi
Rewolucja irańska	Iran	1977	1979	Szach Reza Pahlavi
Tajwański ruch prodemokratyczny	Tajwan	1979	1985	Reżim autokratyczny
Solidarność	Polska	1980	1989	Reżim komunistyczny
Kampania przeciwko Pinochetowi	Chile	1983	1989	Augusto Pinochet
Rewolucja Siły Ludu	Filipiny	1983	1986	Ferdinand Marcos
Urugwajska kampania antymilitarna	Urugwaj	1984	1985	Rządy wojskowe
Druga południowoafrykańska kampania godności	Afryka Południowa	1984	1994	Apartheid
<i>Diretas Já</i>	Brazylia	1984	1985	Rządy wojskowe
Kampania przeciwko Duvalierowi	Haiti	1985	1986	Jean Claude Duvalier

²⁹ Źródło: Erica Chenoweth, *Women in Resistance Dataset*, V1 (2019), udostępniane przez Harvard Dataverse, V3, <https://doi.org/10.7910/DVN/BYFJ3Z>.

Kampania	Miejsce	Początek	Koniec	Cel
Kampania przeciwko an-Numajriemu	Sudan	1985	1985	Dżafar an-Numajri
Południowokoreański ruch antywojskowy	Korea Południowa	1986	1987	Rząd wojskowy
Kampania przeciwko Ershadowi	Bangladesz	1987	1990	Rząd wojskowych
Kampania przeciwko PRI	Meksyk	1987	2000	Skorumpowany rząd
Śpiewająca rewolucja	Estonia	1987	1991	Reżim komunistyczny
Argentyński ruch przeciwko puczowi wojskowemu	Argentyna	1987	1987	Próba puczu wojskowego
Białoruska kampania antykomunistyczna	Białoruś	1988	1991	Reżim komunistyczny
Ruch prodemokratyczny Sajūdis	Litwa	1988	1991	Reżim litewski
Opór timorski	Timor Wschodni	1989	1999	Okupacja indonezyjska
Mongolski ruch antykomunistyczny	Mongolia	1989	1990	Reżim komunistyczny
Prodemokratyczny ruch Wybrzeża Kości Słoniowej	Wybrzeże Kości Słoniowej	1989	1990	Reżim Félix'a Houphouët-Boigny'ego
Beniński ruch antykomunistyczny	Benin	1989	1990	Reżim komunistyczny
Ruch prodemokratyczny	Łotwa	1989	1991	Reżim komunistyczny
Aksamitna rewolucja	Czechosłowacja	1989	1989	Reżim komunistyczny
Spółeczeństwo Przeciw Przemocy	Słowacja	1989	1992	Czechosłowacki rząd komunistyczny
Antykomunistyczna Słowenia	Słowenia	1989	1990	Reżim komunistyczny
Ruch prodemokratyczny	Węgry	1989	1989	Reżim komunistyczny
Kampania przeciwko Burnhamowi/Hoytemu	Gujana	1990	1992	Autokratyczny reżim Burnhama i Hoytego
Nigerska kampania antymilitarna	Niger	1990	1992	Rządy wojskowych
Ruch prodemokratyczny i związkowy Republiki Środkowoafrykańskiej	Republika Środkowoafrykańska	1990	1993	Prezydentura Kolingby
Ruch demokratyczny Kirgistanu	Kirgistan	1990	1991	Reżim komunistyczny
Zambijski sprzeciw wobec rządów monopartii	Zambia	1990	1991	Rządy monopartii
Malijska kampania antymilitarna	Mali	1990	1991	Rządy wojskowych
Stir	Nepal	1990	1990	Monarchia/ reżim Panchayata
Protesty związku studentów	Ukraina	1990	1990	Rząd komunistyczny Ukrainiejskiej SSR
Ruch prodemokratyczny	Rosja	1990	1991	Walka z zamachem stanu
Słoweński ruch niepodległościowy	Słowenia	1990	1991	Rządy jugosłowiańskie

Kampania	Miejsce	Początek	Koniec	Cel
Albański ruch antykomunistyczny	Albania	1990	1991	Reżim komunistyczny
Kampania przeciwko Moiemu	Kenia	1990	1991	Daniel Arap Moi
Aktywne Głosy	Madagaskar	1991	1993	Didier Ratsiraka
Kampania przeciwko Bandzie	Malawi	1992	1994	Reżim Bandy
Ruch prodemokratyczny	Tajlandia	1992	1992	Reżim Kraprayoona
Nigeryjski ruch antimilitarny	Nigeria	1993	1999	Rządy wojskowe
Ruch przeciwko Miloševićowi	Serbia	1996	2000	Reżim Miloševića
Ruch przeciwko Suharto	Indonezja	1997	1998	Rządy Suharto
Protesty studenckie (przeciwko Habibie)	Indonezja	1999	1999	Prezydent Jusuf Habibie
Chorwacki ruch prodemokratyczny	Chorwacja	1999	2000	System semi-prezydencki
Kampania przeciwko Dioufowi	Senegal	2000	2000	Rząd Dioufa
Kampania przeciwko Fujimoriemu	Peru	2000	2000	Rząd Fujimoriego
Kampania przeciwko Rawlingsowi	Ghana	2000	2000	Rząd Rawlingsa
Drugi ruch Władzy Ludu	Filipiny	2001	2001	Reżim Estrady
Kampania przeciwko Chilubie	Zambia	2001	2001	Reżim Chiluby
Nepalski ruch przeciwko rządowi	Nepal	2002	2006	Rząd Nepalu – stan wojenny
Ruch prodemokratyczny	Madagaskar	2002	2002	Rząd Radsiraki
Kampania przeciwko Sánchezowi de Lozada	Boliwia	2003	2003	Prezydent Sánchez de Lozada
Kampania przeciwko Gajumowi	Malediwy	2003	2008	Reżim Gajuma
Kampania przeciwko Aristide'owi	Haiti	2003	2004	Prezydent Haiti Jean Bertrand Aristide
Rewolucja róż	Gruzja	2003	2003	Reżim Szewardnadzego
Tulipanowa rewolucja	Kirgistan	2005	2005	Reżim Akajewa
Togoński ruch przeciwko Gnassingbému/kryzysowi związanemu z puczem	Togo	2005	2005	Reżim prezydenta Faura Gnassingbégo
Kampania przeciwko Shinawatrze	Tajlandia	2005	2006	Reżim Thaksina Shinawatry
Rebelia Forajidos	Ekwador	2005	2005	Prezydent Ekwadoru pułkownik Lucio Gutiérrez
Cedrowa rewolucja	Liban	2005	2005	Siły syryjskie

Kampania	Miejsce	Początek	Koniec	Cel
Protesty Ligi Awami	Bangladesz	2006	2007	Rząd przejściowy
Libański kryzys polityczny	Liban	2006	2008	Rząd premiera Fouada Siniory
Kampania przeciwko Muszarrafowi (ruch prawników)	Pakistan	2007	2008	Rząd Muszarrafa
Kampania przeciwko Saakaszwilemu	Gruzja	2007	2013	Reżim Saakaszwilego
Ruch przeciwko Mubarakowi	Egipt	2007	2011	Rząd Mubaraka
Rewolucja sztuców (wyposażenia kuchni/ sprzętu kuchennego)	Islandia	2008	2009	Rząd premiera Geira Haardego
Kampania Ludowego Sojuszu na rzecz Demokracji	Tajlandia	2008	2008	Rząd partii Władza Ludu
Ruch przeciwko Ravalomananie	Madagaskar	2009	2009	Rząd Ravalomananiego
Druga rewolucja kirgiska	Kirgistan	2010	2010	Prezydent Kirgistanu Kurmanbek Bakijew
Kampania poparcia Ouattary	Wybrzeże Kości Słoniowej	2010	2011	Reżim Gbagby
Jaśminowa rewolucja	Tunezja	2010	2011	Reżim ibn Alego
Antyrządowe protesty maoistyczne	Nepal	2010	2010	Rząd Madhava Kumara Nepala
Kampania przeciwko Mutharice	Malawi	2011	2012	Rząd prezydenta Muthariki
Kampania przeciwko Alego Abd Allaha Saliha	Jemen	2011	2012	Rząd (reżim) Saliha
Protesty przeciwko rządowi islamistycznemu	Tunezja	2013	2014	Partia Ennahda
Kampania Zatańcz Ze Mną (ДАHCwithme)	Bułgaria	2013	2014	Rząd premiera Oreszarskiego
Ruch Obywatelski na rzecz Demokracji	Tajlandia	2013	2014	Rząd Shinawatry
Euromajdan	Ukraina	2013	2014	Prezydent Janukowycz
Protesty przeciwko Mursiemu	Egipt	2013	2013	Prezydent Mursi

Jedną z kwestii do rozważania jest dylemat, czy kiedykolwiek występuje okoliczność, w której kampanie powinny dążyć do zminimalizowania liczby osób uczestniczącej w nich. Odpowiedź brzmi: nie. Nie ma żadnych okoliczności, w których mała liczba osób uczestniczących w kampanii byłaby preferowana w stosunku do dużej liczby osób biorących w niej udział. Według Chenoweth i Stephan:

Biorąc pod uwagę przestrzeń i czas, duże kampanie prowadzą do sukcesu z dużo większym prawdopodobieństwem niż małe kampanie. Każda jednostka miary wzrostu liczby aktywnych uczestników kampanii prowadzi do wzrostu prawdopodobieństwa osiągnięcia zamierzonego celu o 10%. Rozważmy [Rys. 16], który pokazuje wpływ liczby uczestników w przeliczeniu na głowę mieszkańca na przewidywane prawdopodobieństwo sukcesu kampanii. Trend jest bardzo wyraźny: w miarę, jak zwiększa się wskaźnik uczestnictwa, wzrasta również prawdopodobieństwo sukcesu.³⁰

Czy są jakieś wielkości progowe obywatelskiego uczestnictwa wymagane do osiągnięcia sukcesu oporu obywatelskiego? Odpowiedź brzmi: tak, są pewne wielkości progowe, ale mają one dla każdej kampanii swoisty charakter i są możliwe do ustalenia jedynie w retrospekcji.

W ramach swoich badań ilościowych Chenoweth i Stephan definiują „uczestnictwo” w ruchu jako „aktywne i obserwowalne zaangażowanie pojedynczych obywateli w zbiorowym działaniu.”³¹ Stosując taką miarę, Chenoweth stwierdziła później, że 165 na 167 kampanii niestosujących przemocy w latach 1945-2014 przyniosło sukces, gdy osiągnęło udział 3,5% lub więcej ogółu społeczeństwa. Faktycznie wiele kampanii niestosujących przemocy osiągnęło sukces przy niższych poziomach uczestnictwa.³²

Udział 3,5% ludności kraju może wydawać się wyjątkowo niskim wskaźnikiem. Pod wieloma względami tak faktycznie jest. Jednakże ważne jest także, by zauważyć, że stosowana przez Chenoweth–Stephan definicja „uczestnictwa” skupia uwagę na naj-

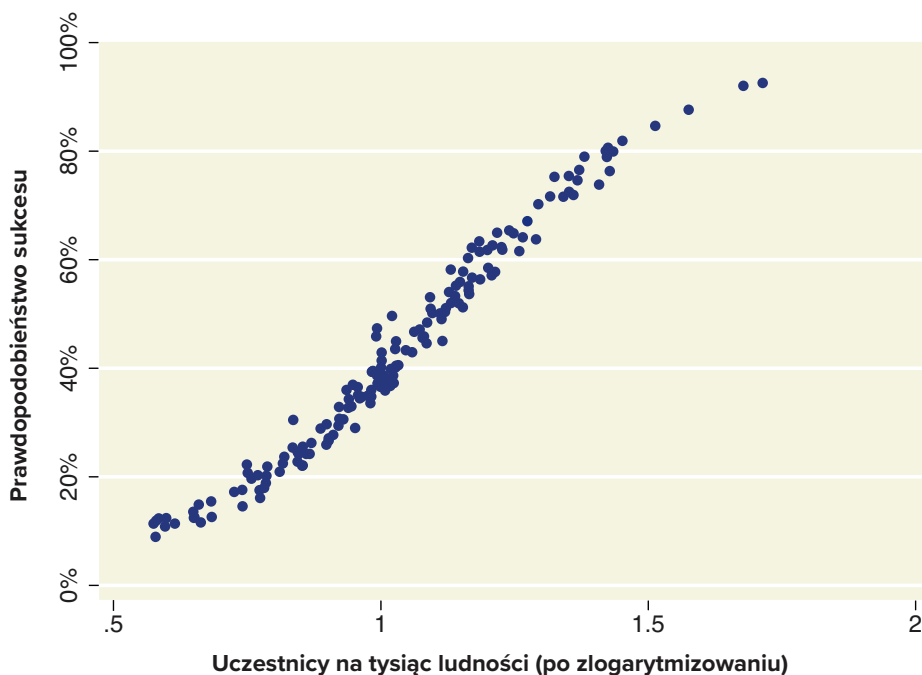
30 Chenoweth and Stephan, *Why Civil Resistance Works*, 39.

31 Chenoweth and Stephan, 30.

32 Erica Chenoweth, *Pytania, odpowiedzi i pewne przezorne uaktualnienia dotyczące Reguły 3,5% (Questions, Answers, and Some Cautionary Updates Regarding the 3.5% Rule)*, Carr Discussion Paper Series, 2020-05, Cambridge, MA: Harvard Kennedy School, 2020.

ILUSTRACJA 16: Wpływ liczby uczestników na prawdopodobieństwo sukcesu kampanii

Źródło: Erica Chenoweth i Maria J. Stephan, *Dlaczego opór obywatelski działa: strategiczna logika konfliktu niestosującego przemocy* (*Why Civil Resistance Works: The Strategic Logic of Nonviolent Conflict*), New York, NY: Columbia University Press, 2011, s. 40.

wyższej obserwowalnej liczbie osób, które są zaangażowane w taktyki oporu obywatelskiego w jakimkolwiek konkretnym dniu (tj. liczba ludzi uczestniczących w protestach lub innych demonstracjach w skali kraju).

Dlatego niekoniecznie reprezentatywne są wskaźniki pełnoskalowego uczestnictwa w ruchu, ponieważ wiele form uczestnictwa w oporze obywatelskim nie daje się łatwo zaobserwować przez badaczy zewnętrznych w ramach retrospektywnej ewaluacji. Szczególnie taktyki rozproszone lub taktyki odmowy (tj. strajki i bojkoty) są dużo trudniejsze do zmierzenia w kategoriach wskaźników uczestnictwa.

Na każdego zaobserwowanego uczestnika ruchu przypada pewna liczba biernych sympatyków, którzy wywołują pozytywny wpływ na skalę oddziaływania kampanii dzięki temu, że rozmawiają z osobami, które znają, umożliwiając innym aktywniejsze uczestnictwo, lub oferując ochronę, schronienie i wsparcie prześladowanym aktywistom prodemokratycznych lub ich rodzinom. Rozszerzona rodzina ojców, matek, synów, córek, ciotek, wujków i kuzynów może mieć tylko jedną

osobę zaangażowaną w aktywne, widzialne uczestnictwo w konflikcie, ale każdy członek rodziny wspiera kampanię i każda z tych osób ma unikatową listę kontaktów do motywowania innych.

Dlatego jest bardzo prawdopodobne, że 3,5% wskaźnik uczestnictwa, który Chenoweth i Stephan identyfikują jako progowy, jest przypuszczalnie niższy niż faktyczna liczba osób uczestniczących – wielu z nich niekoniecznie widzialnych – i na pewno niższy niż całkowita liczba osób uznających cele ruchu za swoje. Tym niemniej 3,5% statystyka ilustruje właśnie jak silny może być opór obywatelski. Osiągający sukcesy ruch oporu obywatelskiego może wymagać, by większość ludzi aktywnie lub biernie wspierała ruch lub co najmniej nie stawiała na jego drodze, ale nie wymaga to, by większość ludzi angażowała się w wysoce ryzykowną mobilizację w danym momencie, by osiągnąć efekt. Gdy tysiące lub miliony ludzi decydują się, że zamierzają albo w sposób widoczny, albo niewidoczny wycofać swoje poparcie tyranom w zorganizowany i strategiczny sposób, tyrani nie mają dość możliwości ciągłego wywierania nacisku na nich i pozostawiać przy władzy.

Liczba dysydentów, którzy obecnie aktywnie uczestniczą w walce nie jest wcale ważniejsza od liczby potencjalnych sympatyków, a także opozycjonistów, którzy będą mogli zostać zrekrutowani w przyszłości. Przywództwo kampanii nie może popadać w samozadowolenie z powodu dużych wskaźników uczestnictwa, ponieważ

Liczba dysydentów, którzy są obecnie aktywnie zaangażowani w walkę jest niekoniecznie ważniejsza od liczby potencjalnych osób wspierających oraz opozycjonistów, którzy będą mogli zostać zrekrutowani w przyszłości.

aktywiści prodemokratyczni mogą z czasem utracić entuzjazm i zdystansować się emocjonalnie od konfliktu. Jeśli wskaźniki uczestnictwa nie utrzymują się na odpowiednim poziomie, ulegają stopniowej degradacji, a stopniowo spadające wskaźniki z poziomu pierwotnego uniesienia są przejawem niekorzystnych tendencji.

Jednym ze sposobów utrzymania wysokich wskaźników uczestnictwa jest danie obywatelom zadań do wykonania, wymagających regularnego angażowania się. Gandhi osiągnął to przy pomocy żądania, by ludność Indii korzystała z indywidualnych warsztatów tkackich do wyrobu własnych tkanin. Spełnianie żądań Gandhiego niosło ze sobą potrójną korzyść: utrzymywało solidarność i świadomość trwającego kon-

fliktu niestosującego przemocy w masach ludności; tworzyło gotową bazę dysydentów gotowych do stosowania bardziej agresywnych taktyk; a także wywierało presję na fabryki tkanin w Lancashire przez podkopywanie popytu na eksport ich produktów w Indiach.

Obecnym wyrazem konstruktywnego programu Gandhiego jest tworzenie alternatywnych instytucji. Luke Abbs pisze w swoim opracowaniu pt. *Wpływ oporu niestosującego przemocy na pokojową transformację wojny domowej (The Impact of Nonviolent Resistance on the Peaceful Transformation of Civil War)*:

Alternatywne instytucje są często tworzone w ramach kampanii niestosujących przemocy w celu stworzenia przeciwwagi instytucjom państwowym, które mogą być nieefektywne lub po prostu stosować dyskryminację. Alternatywne instytucje, takie jak równoległe systemy oświaty i samorządności, są samowystarczalne i oparte o oddolne działania, które mogą promować inkluzywność.³³

Utrzymując wskaźniki uczestnictwa na wysokim poziomie dzięki tworzeniu alternatywnych instytucji skryci dwójmyślowcy będą zachęceni do rozważania możliwości ujawnienia się w miarę jak konflikt ewoluje. Aby zmobilizować ludzi, ruch musi przede wszystkim zanalizować, dlaczego ludzie (w społeczeństwie) nadal zachowują posłuszeństwo. Gene Sharp podaje siedem podstawowych powodów, dlaczego ludzie w opresyjnych systemach zachowują posłuszeństwo, inni tę listę rozszerzyli. Dziesięć podstawowych powodów zostało przedstawionych poniżej. Zidentyfikowanie, które z tych powodów wpływają na różne grupy ludności, nawet w indywidualnych przypadkach, stanowi ważne zadanie do wykonania.

33 Luke Abbs, *The Impact of Nonviolent Resistance on the Peaceful Transformation of Civil War* (Washington, DC: ICNC Press, 2021), s. 45.

1 OBAWA PRZED KARĄ

2 NAWYK

3 ZOBOWIĄZANIE MORALNE

4 WŁASNY INTERES (EGOIZM)

5 PSYCHOLOGICZNA IDENTYFIKACJA
Z RZĄDZĄCYM

10 **PODSTAWOWYCH PRZYCZYŃ** **DLA KTÓRYCH LUDZIE SĄ POSŁUSZNI** **OPRESYJNYM SYSTEMOM**

6 OBOJĘTNOŚĆ + APATIA

7 BRAK PEWNOŚCI
SIEBIE

8 IGNORANCJA

9 KONFORMIZM

10 SPOŁECZNOŚĆ

■ OBAWA PRZED KARĄ

Wiele osób zachowuje się posłusznie, ponieważ obawia się kary. Sankcje stosowane przez tyrana za nieposłuszeństwo mogą obejmować utratę pracy, reputacji zawodowej, przywilejów, statusu, promocji, pieniędzy, majątku, praw cywilnych lub ostracyzm w środowisku. Te nieprzemocowe sankcje mogą być bardzo dotkliwe, jeśli są stosowane przez reżim selektywnie i strategicznie. Groźba dalszych sankcji stosowanych przez reżim na niskim poziomie może wywierać taki sam nacisk jak faktyczne stosowanie surowszych sankcji, obejmujących fizyczne represje, uwięzienie, tortury i śmierć. Niektóre osoby obawiają się osobiście sankcji stosowanych wobec nich, większość obawia się sankcji bardziej z powodu skutków, które sankcje będą wywierały na ich rodziny lub inne osoby, na którym im głęboko zależy.

Jedną z ważnych uwag dotyczących sankcji jest to, że najsilniejszy jest wywierany przez nie efekt odstraszenia. Państwa nie mają możliwości fizycznego wymuszania masowego posłuszeństwa metodą oddziaływania na jedną osobę na raz, tak więc to, co stosują, polega na tworzeniu hurtowego strachu przed sankcjami, co powoduje, że przytłaczająca większość jest posłuszna od razu. Czynią to atakując każdą pojedynczą osobę, która otwarcie wykazuje nieposłuszeństwo, by można było potraktować tę osobę jako przykład i rozciągać poczucie strachu na innych.

■ NAWYK

W miarę upływu czasu, bierne lub aktywne posłuszeństwo uznanej władzy może nabrać charakteru nawykowego. Przez lata kształtowania, ludzie mogą przestać kwestionować powody, dla których robią to, co robią. Gdy akceptowana władza (np. szef, przywódca religijny, osoba starsza w danej społeczności, nauczyciel, lekarz, głowa domu) mówi im, co mają robić, wykonują polecenie bez specjalnego zastanowienia się.

■ MORALNE ZOBOWIĄZANIE

Niektórzy ludzie wykazują posłuszeństwo wobec opresyjnych praw lub praktyk ponieważ sądzą, że jest to ich moralne zobowiązanie. Mogą myśleć, że ich posłuszeństwo jest zgodne ze wspólnym dobrem społeczeństwa lub jest ważne dla kontynuacji tradycji kulturowej lub religijnej, która jest ważniejsza niż ich indywidualna preferencja wolności.

■ WŁASNY INTERES (EGOIZM)

Własny interes (egoizm) jest bardzo silnym motywatorem. Pieniądze, zatrudnienie, status społeczny, bezpieczeństwo rodziny, możliwość studiowania na uniwersytecie, dostęp do dobrej opieki zdrowotnej, oraz inne materialne korzyści lub przywileje mogą wywoływać posłuszeństwo. Niektóre państwa próbują zatrudniać ludzi bezpośrednio, tak by mogli połączyć własny interes tych osób z trwałością państwa. Członkowie społeczności właściciele firm bywają także przywiązani do istniejącego status quo w wyniku dbania o własne interesy.

■ PSYCHOLOGICZNA IDENTYFIKACJA Z RZĄDZĄCYM

Niektórzy rządzący próbują przedstawić siebie jako ojcowie plemienia, grupy etnicznej lub narodu. Ludzie czują prawie rodzinny związek z tymi rządzącymi, wierzą w nich bardziej niż w swój rozum, są emocjonalnie z nimi związani i czują, że to co jest dobre dla rządzących jest dobre dla ich grupy etnicznej lub narodu. Niekiedy ci rządzący przeprowadzili naród przez szczególny moment historii (taki jak walka przeciwko władzy kolonialnej) która następnie jest mitologizowana i staje się podstawą ich roszczenia do trwałej legitymizacji rządów. W innych przypadkach, rządzący rości sobie pretensje do bycia jakimś religijnym lub ideologicznym autorytetem, który powoduje, że ich decyzje są „naturalnie” prawidłowe i nie mogą być przedmiotem jakiegokolwiek rzeczowej krytyki.

■ OBOJĘTNOŚĆ I APATIA

Ludzie mogą poddać się opresyjnej władzy, ponieważ twierdzą, że nie interesuje ich polityka i są obojętni lub apatyczni wobec cierpienia tworzonego przez tyrana. Mogą twierdzić, że cierpienie „jest czymś, co jest nieuchronne, występowało zawsze” i dlatego nie warto podejmować prób przepracowania go i wpływania na cokolwiek. Jednakże deklaracje obojętności i apatii mogą skrywać głębsze poczucie bezsilności. Wielu ludzi faktycznie uczyniłoby coś w związku ze swoją opresją, jeśli poczuliby, że mogliby mieć wpływ lub wiedzieli więcej na temat tego, co konkretnie mogliby zrobić.

■ BRAK PEWNOŚCI SIEBIE

Tyrani intencjonalnie tworzą wokół siebie aurę niezwyciężoności, próbując zniszczyć zaufanie ludzi do ich zdolności skutecznego

zakwestionowania systemu lub przekonania, że jest alternatywa dla rządów tyra. Tyrani represjonują grupy opozycyjne, by twierdzić, że nie ma jakiegokolwiek innej grupy lub liderów zdolnych do rządzenia. Jeśli miały miejsce przypadki, że ludzie próbowali rzucić tyranowi wyzwanie i ponieśli porażkę, tyran użyje wystarczająco dużych zasobów propagandowych na ten temat w celu wzmocnienia dominacji poczucia bezsilności wśród ogółu ludności.

■ IGNORANCJA

Informacja to siła, a tyrani bardzo starają się utrzymać ludność w niewiedzy o korupcji reżimu, niekompetencji, nepotyzmie i nadużyciach (poza tymi nadużyciami, o których celowo informują, aby wywołać atmosferę zastraszenia w społeczeństwie). Tyrani obwiniają innych za wszelkie trudności, których doświadcza kraj. Gdy ruch oporu obywatelskiego rzuca tyranowi wyzwanie w kwestiach takich jak korupcja, naruszenia praw człowieka, lub brak przejrzystości działań rządu, tyran twierdzi, że tysiące lub miliony osób stawiających opór obywatelski same są częścią zewnętrznego spisku i zagrożenia narodu. Można by myśleć, że tyrani nigdy nie mogą przekonująco wyjaśnić, dlaczego tysiące lub miliony ludzi osobiście, dobrowolnie poświęcają swój czas na branie udziału w kampanii prodemokratycznej, ponosząc ryzyko, poświęcając swoje zasoby i współpracując na rzecz realizacji wspólnego celu. Próbuje to wyjaśnić działaniami jakiejś zagranicznej władzy. Jednakże z powodu ignorancji niektórzy ludzie będą wierzyć, że to jest możliwe i nadal będą posłuszni tyranowi z tego powodu.

■ KONFORMIZM

Ludzie czują się bezpiecznie w dużej liczbie. Gdy wielu ludzi zachowuje posłuszeństwo, pojedyncza osoba raczej przyłączy się niż pozostanie w odosobnieniu. Istnieje rzeczywista obawa przed nonkonformizmem; przynależność do pierwszych jednostek, które przestają zachować się konformistycznie, zadają trudne pytania i ryzykują utratę korzyści z anonimowości i dopasowania się jest trudna i wiąże się z ryzykiem.

■ WSPÓLNOTA

Poczucie wspólnoty może być bardzo mocnym motywatorem uległości i posłuszeństwa. Jeśli wspólnota oferuje ludziom poczucie

tożsamości, znaczenia, przynależności i wartościowania, ludzie podejmą mocne działania na rzecz pozostania częścią wspólnoty, nawet jeśli osobiście nie zgadzają się na to, jak wspólnota decyduje się działać w czasie konfliktu niestosującego przemocy. Wspólnoty mogą również angażować się w wywieranie koleżeńskiej presji lub określać społeczne oczekiwania w sposób, który powoduje, że ludzie wątpią lub ignorują swój własny osąd, tak, że przestają myśleć krytycznie o tym, co robią w imię zachowania ich własnej wspólnoty.

Liderzy konfliktu niestosującego przemocy powinni przeprowadzić inwentaryzację środowiska osób, które ich wspierają z wysokim stopniem granularności. Powinni rozumieć dokładnie przyczyny bierności i rezygnacji poszczególnych osób oraz znaleźć sposoby motywowania ich do podejmowania konkretnych działań sprzyjających przebiegowi kampanii. Dobrą informacją jest to, że ci, którzy początkowo z pewnym oporem wewnętrznym decydowali się na wykonanie jakiegoś zadania (dużego lub małego) stanowiącego część oporu obywatelskiego, często zmieniają się. Ich apetyt wzrasta i będą chcieli czynić więcej. To samo dotyczy dawnych dysydentów: jeden prosty akt sprzeciwu może przypomnieć im o ich sile i na nowo wzbudzić pasję bycia częścią zwycięskiej kampanii oporu obywatelskiego.

LISTA KONTROLNA PYTANIE #6

**Czy wiara tyrana w skuteczność
represji stosujących przemoc
wykazuje tendencję do spadku?**

Podobnie jak walki sportowców są nieprzewidywalne w związku ze znacznymi wahaniami względnych poziomów pewności graczy, wiara tyrana w skuteczność gwałtownych represji oraz jego faktyczna zdolność do stosowania ich również zależy od jego pewności. Ale jak zmierzyć to, czy pewność siebie tyrana rośnie lub ulega zmniejszeniu? Wystarczająco trudno jest mierzenie obecnego stanu pewności tyrana, ale pozornie niemożliwe jest przewidzenie, jak ta pewność będzie ewoluowała w czasie.

Ivan Marovic, jeden z liderów studenckiego ruchu *Otpor!*, który przyczynił się do upadku Slobodana Miloševića w Serbii, oferuje interesujący pogląd na ten temat. Sugeruje, że spadające poziomy przemocy „przejawiają się od zewnątrz do wewnątrz”. Tyran może

być ostatnią osobą, która zda sobie sprawę z tego, że jego represje wywołują odwrotny skutek; jest kilka wczesnych wskaźników tego procesu, które aktywiści prodemokratyczni zauważają z większą łatwością.

Dysydenci doświadczą większej swobody poruszania się, co zachęci ich do angażowania się w działania zakłócające wywołujące większy rezonans. Skryci dwójmyślowcy mogą szybciej ujawnić się, ponieważ obawa przed represjami znacznie spada. A potencjalni dezercerzy – szczególnie z szeregów wojska i policji – zdadzą sobie sprawę, że przez proste zagrożenie odmowy bycia agentami przemocy mogą znacznie ograniczyć możliwości stosowania siły przez tyrana.

Tyrani mogą znaleźć więcej niż kilka dobrych powodów by zastosować przemoc wobec ludzi uczestniczących w ruchu obywatelskim. Faktycznie, między rokiem 1900 a 2006, 88% wszystkich buntów (stosujących przemoc i niestosujących przemoc) doświadczyło przemocy. Ponadto wskaźnik sukcesu kampanii oporu obywatelskiego spada o około jedną trzecią, jeśli napotyka na gwałtowne represje.

Przemoc może uszczuplić szeregi kierownictwa ruchu, ograniczyć wolność przemieszczania się i wolność słowa, a także przejąć potrzebne zasoby pozbawiając rodziny schronienia, żywności i lekarstw. Ponadto przemoc może wytworzyć podziały wynikłe z represjonowania jednej frakcji przy jednoczesnym oferowaniu koncesji innemu odłamowi ruchu. Przemoc może wreszcie kusić członków ruchu oporu obywatelskiego, którzy są najbardziej sfrustrowani i pełni obaw, by porzucić ich przywiązanie do stosowania dyscypliny niestosowania przemocy. Skumulowany wpływ częstych represji może wzmocnić poczucie lęku i bezsilności w społeczeństwie, ograniczając niezależne komunikowanie i przemieszczanie się. Te możliwości są przyczyną tego, że tyrani stosują przemoc wtedy, gdy ich pozycja jest silna.

Dyktatorzy mogą wykazać się skłonnością do stosowania przemocy jeszcze bardziej, gdy ich siła ulega erozji. Gdy stosowanie represji jest uważane za decydujący czynnik tego, czy dyktatura przetrwa, wówczas właściwą strategią dyktatora powinno być zwiększenie brutalności aż do momentu stłumienia konfliktu niestosującego przemocy. Logiczną konsekwencją tego argumentu jest to, że skłonność tyrana do stosowania przemocy powinna pozostać na wysokim poziomie i nigdy nie spadać. Jednakże, ta perspektywa

jest oparta o dwa fałszywe założenia, mianowicie że:

- zdolność stosowania represji przez tyrana nie zmienia się w czasie konfliktu niestosującego przemocy; oraz
- wpływ represji stosowanych przez tyrana nie zmienia się w czasie trwania konfliktu.

W czasie konfliktu niestosującego przemocy te zmienne mogą ulegać znacznym fluktuacjom, utrudniając tyranowi ocenę wartości każdego wzrostu represji. Strategiczne decyzje podejmowane przez dysydentów – szczególnie dotyczące utrzymania wysokiego poziomu uczestnictwa obywatelskiego oraz ścisłej dyscypliny niestosowania przemocy – mogą zintensyfikować te fluktuacje, pozostawiając tyrana w niepewności dotyczącej kwestii, czy jego represje mogą utrzymać go przy władzy. Standardowe stanowisko tyrana to poleganie na coraz bardziej surowych represjach w miarę, jak jego władza ulega osłabieniu. Odwoływanie się do brutalniejszych taktyk niekoniecznie jest oznaką siły, ale może być wczesnym wskaźnikiem tego, że jego przegrana niebawem nastąpi. W tym momencie największej słabości policja i wojsko mogą z największym prawdopodobieństwem zignorować rozkazy dyktatora wymawiając mu posłuszeństwo.

Percepcja ma podstawowe znaczenie, ale rzeczywiste fakty grają tu swoją rolę ponieważ poleganie na przemocy – stosowanie jej jako narzędzia kontroli politycznej nigdy nie przychodzi tyranowi za darmo. Najbardziej uchwytnym kosztem represji ponoszonym przez reżim jest alokacja zasobów ludzkich, zasobów materialnych i pieniędzy. Stosowanie represji wymaga ludzi, sprzętu (np. pojazdów, sprzętu zwalczania rozruchów, broni, technologii monitorowania, więzień, sądów) oraz pieniędzy na wynagrodzenia wykonawców działań represyjnych. Płacenie policji za każdy dzień patrolowania ulic w celu śledzenia aktywistów prodemokratycznych i kierowanie ich do więzień kosztuje. Przeprowadzenie masowych aresztowań może okazać się jeszcze kosztowniejsze. Reżimy mogą akceptować te koszty tak długo, jak mogą wzbudzać wystarczający strach po to, by utrzymać pozostałą część społeczeństwa w niepewności i posłuszeństwie. Jednakże w obliczu trwałego, masowego oporu, finansowy ciężar stosowanych represji może szybko okazać się nie do udźwignięcia.

Demonstracje publiczne – przypuszczalnie najbardziej spektakularna taktyka niestosowania przemocy – staną się niemożliwe do kontrolowania przez reżim, jeśli będą geograficznie rozproszone.

Gdy demonstracje protestu podejmowane są w miastach i miasteczkach całego kraju, siły bezpieczeństwa reżimu zostaną rozłożone cienką warstwą na całym terenie kraju. Władze nie będą w stanie skutecznie zgromadzić ich w jakimkolwiek obszarze, a zdolność reżimu do kontrolowania demonstracji publicznych ulegnie wyraźnej kompromitacji.

Rozpatrzmy teraz, jak nacisk wzrasta, jeśli kampania jednocześnie prowadzona jest w formie zdecentralizowanych działań, takich, jak bojkot konsumencki. W takim scenariuszu, jak policja może ustalić kto uczestniczy w bojkocie? Kogo mają aresztować? Jeśli miliony są zaangażowane w przerwy w pracy w całym kraju, jak siły bezpieczeństwa mogą znaleźć osoby niepodlegające pracy i zaarrestować wszystkich?

Jeśli miliony są zaangażowane w przerywanie pracy, jak siły bezpieczeństwa mogą znaleźć osoby podejmujące takie działania i je wszystkie zaarrestować?

Poza ludzkimi, materialnymi i finansowymi kosztami prób stłumienia kampanii oporu obywatelskiego, reżim stosujący surowe represje ponosi ryzyko utraty swojej legitymizacji. Reżim ujawnia gwałcenie wartości, które jakoby uznaje i zdradza zaufanie ludzi, których jakoby reprezentuje. Gdy niestosujący przemocy dysydenci działają na rzecz wolności i szeroko wyznawanych przekonań politycznych, gwałtowne represje stosowane wobec nich mocno podkopują panowanie reżimu nad wyobraźnią ludności.

Ludzie mogą zacząć postrzegać, że tyran nie jest wcale patriotycznym protektorem narodu i jego obywateli, ale raczej kimś, kto jest skłonny poświęcić wspólne dobro dla ochrony swoich własnych prywatnych interesów. Tyrani wkładają duży wysiłek w kojarzenie swojego osobistego wizerunku z wizerunkiem kraju i jego flagi. Robią to, by stworzyć wrażenie, że jakakolwiek krytyka tyrana jest antypatriotyczna lub zdradziecka. Lecz gdy ujawni się fakt, że tyran będzie wykorzystywał wszelkie zasoby państwa do chronienia siebie przed ludowym, zorganizowanym, niestosującym przemocy sprzeciwem, tyran nie będzie mógł więcej twierdzić, że patriotyzm jest podstawą legitymizacji jego władzy. Zaczyna być postrzegany jako zwykły człowiek, przestępca, zdrajca ludzi lub okupant, który wraz z niewielką grupą swoich kumpli żeruje na społeczeństwie i wykorzystuje publiczne środki do realizacji egoistycznych celów.

W miarę jak legitymizacja autokraty zaczyna ulegać erozji,

aktywiści prodemokratyczni mogą poczuć większe zaangażowanie ze strony swojej bazy społecznej. Bierni zwolennicy stają się aktywniejsi i skłonniejsi do podejmowania ryzyka. Neutralne lub niezaangażowane grupy czują się obrażane przez nieograniczoną przemoc tyrana. Stosowane bez przerwy działania represyjne niszczą złudzenia, które ludzie mogą żywić na temat jego cnót, celów jego władzy, a nawet trwałości bieżącego status quo. Tyran zaczyna sobie zdawać sprawę z podwyższonego ryzyka tego, jak trwająca ciągle przemoc może przyczynić się do zwiększenia liczby zmian lojalności i dezercji wśród jego zwolenników i w ten sposób staje w obliczu egzystencjalnego dylematu.

Czynnikiem zwiększającym ostrość dylematu jest to, że wzrastająca surowość represji doprowadzi do podwyższenia uwagi i chęci zbadania ich przez podmioty międzynarodowe. Obejmują one multilateralne instytucje, międzynarodowe organizacje pozarządowe, dziennikarzy oraz społeczności żyjące w diasporze. Nawet kraje pozostające w sojuszu z tyranem mogą zmienić kierunek swojej lojalności lub ograniczyć swoje wsparcie w momencie ujawnienia brutalności tyrana. Ogólnie rzecz biorąc, zwiększona międzynarodowa uwaga spowodowana przez represje stosowane przez tyrana doprowadzi do zmian kalkulacji zewnętrznych aktorów na temat tego, jaką postawę powinny one zająć wobec konfliktu. Te procesy mogą mieć dla tyrana charakter negatywny, jeśli sojusznicy jego kraju w pełni zwrócą się przeciwko niemu.

Najbardziej dewastującym ryzykiem dla tyrana jest sytuacja, w której on wydaje rozkaz zastosowania przemocy wobec obywateli, a jego siłowicy odmawiają podporządkowania się tej decyzji. Ta odmowa stawia tyrana w sytuacji śmiertelnego zagrożenia, o ile opozycja nie zwiększy nacisku przez zachęcenie przemocowego skrzydła do działania lub przez złamanie dyscypliny niestosowania przemocy. Stojąc wobec ryzyka zastosowania przemocy, służby będą zaspokajać popyt tyrana na przemoc.

Zręczny lider kampanii oporu obywatelskiego musi podtrzymywać perspektywę niepodporządkowywania się rozkazom tyrana na najwyższym poziomie jego skojarzeń. Jednym ze sposobów realizowania tego pomysłu jest dywersyfikacja działań przez sekwencjonowanie taktyk angażowania się i koncentracji z taktykami unikania i rozproszenia w celu pozostania w stanie walki oraz przetrwania represji. Tak długo, jak istnieje potencjał stawiania oporu i jest on

wykorzystywany z coraz większą zręcznością, tak długo istnieje możliwość, że tyran w końcu straci pewność tego, że represja może być ostateczną bronią zapobiegającą utracie władzy. To właśnie istnienie tych strategicznych umiejętności może wyjaśnić, dlaczego kampania oporu obywatelskiego może z dwukrotnie większym prawdopodobieństwem osiągnąć sukces niż powstanie zbrojne.

Jednakże, niektórzy zauważają, że to, co było prawdą w przeszłości, niekoniecznie musi okazać się prawdą w przyszłości. Na przykład można argumentować, że dzisiejsze najnowsze technologie stworzyły stałą przewagę tyranów w ich walkach z opozycjonistami. W ostatnio opublikowanym artykule w czasopiśmie *Foreign Affairs* (Sprawy Zagraniczne) zatytułowanym *Cyfrowi dyktatorzy: Jak technologia wzmacnia autokrację* (*Digital Dictators: How Technology Strengthens Autocracy*) napisanym przez Andrea Kendall-Taylor, Ericę Frantz i Josepha Wrighta, autorzy twierdzą:

*Postęp w technikach inwigilacji wspieranych Sztuczną Inteligencją (AI) jest najbardziej znaczącą ewolucją w cyfrowej autokracji. Kamery wysokiej rozdzielczości, systemy rozpoznawania twarzy, oprogramowanie szpiegowskie, automatyczna analiza tekstu oraz przetwarzanie dużych zbiorów danych otworzyło szeroki wachlarz nowych metod kontrolowania obywateli.*³⁴

Autorzy również uważają, że technologia wzmacnia związek między represjami a posłuszeństwem, który dysydenci mają nadzieję rozbić. W tym samym artykule piszą:

Dyktatury wykorzystują technologię nie tylko do tłumienia protestów, ale również by zacieśnić starsze metody kontroli. Nasza analiza (...) sugeruje, że dyktatury, które zwiększają zakres stosowania cyfrowych form represji wykazują również skłonność do zwiększenia skali stosowania przemocowych form represji „w realnym życiu”, szczególnie tortur i zabijania oponentów. To wskazuje, że autorytarni przywódcy nie zastępują tradycyjnych represji przy pomocy cyfrowych represji. Przeciwnie, przez to, że autorytarne reżimy mogą łatwiej identyfikować swoich przeciwników, cyfrowe represje pozwalają na skuteczniejsze ustalenie, do których drzwi należy zapukać lub kogo wrzucić do celi. Takie dokładniejsze namierzanie przeciwników

34 Andrea Kendall-Taylor, Erica Frantz i Joseph Wright, *The Digital Dictators: How Technology Strengthens Autocracy*, in *Foreign Affairs* (March/April 2020), <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2020-02-06/digital-dictators>

*zmniejsza potrzebę odwoływania się do szeroko zakrojonych represji, które mogłyby spowodować zwrotną reakcję i przypadki dezercji przedstawicieli elit.*³⁵

Czy to kończy dyskusję? Czy obecny postęp technologii nadal będzie przyczyniał się do mnożenia przewag i sprzyjał tyranom tak, że będą oni zwyciężać w każdym konflikcie niestosującym przemocy? To jest bardzo mało prawdopodobne. Dwadzieścia sześć lat temu stwierdziłem, że:

*Ostatecznym czynnikiem, który przekształca otoczenie konfliktu, jest technologia, szczególnie technologia komunikowania się. Ponieważ zorganizowany konflikt społeczny wymaga poprawy dostępu do taniej, skutecznej i dyskretnej komunikacji, powinno to spowodować, że strategiczny niestosujący przemocy konflikt może zostać łatwiej przeprowadzony i może dotyczyć istotniejszych kwestii. Faktycznie, nowe technologie, od osobistych komputerów do faksów, aparatów sygnalizacyjnych, oraz telefonów komórkowych już stworzyły cały wachlarz nowych możliwości dla praktyków walki niestosującej przemocy. Mimo wielu robiących wrażenie przykładów strategów wykorzystujących te nowe możliwości musimy zauważyć, że postępy technologii nie tworzą jakichkolwiek trwałych przewag nad osobami zajmującymi postawy demokratyczne i niestosującymi przemocy. Te same narzędzia mogą być wykorzystywane do dominacji i represji. Nie zwalniają one strategów niestosujących przemocy ze strategicznego zobowiązania do wykazania się lepszymi sposobami działania od ich adwersarzy.*³⁶

Nie powinniśmy więc zakładać, że nowe rozwiązania technologiczne przyczynią się do uzyskania trwałych przewag tyrana nad opozycją, jako że sytuacja może się szybko odwrócić. Na przykład obecnie przemysł dystrybucji żywności korzysta z bardzo małych etykietek (przywieszek) emitujących fale radiowe do śledzenia pojemników, w których umieszczone są produkty dostarczane do domów. Wyobraźmy sobie taką przywieszkę, poprawiającą zasięg transmisji i umieszczenie jej na karcie wielkości znaczka pocztowego z substancją przyklepną po drugiej stronie. Wyślijcie miliony

35 Kendall-Taylor, Frantz i Wright, *Digital Dictators*.

36 Peter Ackerman i Christopher Kruegler, *Strategic Nonviolent Conflict: The Dynamics of People Power in the Twentieth Century* (Westport, CT: Praeger Publishers, 1994), s. xxiii.

takich przywieszek do Iranu, Chin i Rosji lub innego autorytarnego kraju. Dysydenci będą mieli wówczas nową formę znakowania do umieszczenia na murach do przekazywania opozycyjnych haseł lub do komunikowania jak i gdzie zastosować konkretną taktykę niestosującą przemocy. Innym przykładem technologicznej szansy może być szpilka wpinana do butonierki, która nadaje sygnał powodujący, że twarz danej osoby przestaje być rozpoznawalna przez państwowe skanery wysokiej rozdzielczości umieszczone na ulicach. Lub też małe urządzenie wielkości niewielkiej latarki, które pali soczewki kamery inwigilacyjnej, sprawiając, że staje się ona bezużyteczna. Ponadto, czy jest jakikolwiek powód, by najnowsze i najbardziej niszczące oprogramowanie toksyczne byłoby dostępne wyłącznie do użytku tyranów?

Kendall-Taylor, Frantz i Wright, autorzy *Digital Dictators*, wskazują na najdotkliwsze (i zrzeczne) sposoby wykorzystania sztucznej inteligencji (AI) w Chinach:

Żaden reżim nie wykorzystał represyjnego potencjału sztucznej inteligencji (AI) tak wszechstronnie jak reżim panujący w Chinach. Chińska Partia Komunistyczna zbiera niewiarygodnie duże zasoby danych na temat poszczególnych osób oraz firm: potwierdzenia fiskalne, zestawienia transakcji bankowych, historie zakupów, a także dokumentację kryminalną i medyczną. Reżim następnie wykorzystuje AI do analizowania tych informacji i tworzy dane do „oceny społecznej wiarygodności kredytowej”, która wykorzystuje zbierane informacje do ustalenia parametrów akceptowanych zachowań oraz wzmożenia kontroli nad obywatelami. Poszczególne osoby lub firmy uznane za „niewiarygodne” mogą znaleźć się na liście podmiotów nie mających dostępu do oferowanych przez państwo benefitów, takich jak wynajem mieszkań bez konieczności wnoszenia kwoty gwarantowanej, lub też można im odmówić prawa do korzystania z lotów samolotem lub podróży koleją. Choć KPCh nadal doskonali ten system, postępy w analizowaniu dużych zbiorów danych i technologii podejmowania decyzji przyczynią się jedynie do poprawy zdolności reżimu do predykcyjnej kontroli, którą rząd nazywa „zarządzaniem społecznym.”³⁷

37 Kendall-Taylor, Frantz i Wright, *Digital Dictators*.

Jeśli AI może być wykorzystywana do kontroli społeczeństwa, wówczas można opracować aplikacje jako środek wykorzystywany przez dysydentów do identyfikowania potencjalnych dezertów z szeregów reżimu. Na przykład powinien istnieć sposób pozwalający ludziom na uczestnictwo w anonimowych referendach w celu sygnalizowania zmian w ich lojalnościach i preferencjach. Taka możliwość stworzyłaby szansę określenia autentycznych preferencji społeczeństwa. To mogłoby pokazać, że wsparcie autokraty jest dużo słabsze niż się ogólnie uważa, potencjalnie torując drogę do większej liczby przejawów nieposłuszeństwa obywatelskiego. Miliardy dolarów wydawanych dzisiaj przez Chiny mogą prowadzić do nadmiernego polegania na produktach technologicznych, które nieuchronnie ulegną degradacji. W niezbyt dalekiej przyszłości, tyrani polegający przede wszystkim na technologii mającej im pomóc w utrzymaniu się przy władzy, mogą zamiast tego stwierdzić, że stworzyli nowoczesny przykład linii Maginota, która jest bardziej wyobrażona niż rzeczywista.

LISTA KONTROLNA PYTANIE #7

Czy liczba potencjalnych dezercji w środowisku kluczowych zwolenników tyrana wykazuje tendencję wzrostową?

Jeśli tyran i jego najbliżsi sojusznicy nie doświadczą kryzysu wiary i nie zrezygnują jednostronnie ze swojej władzy, konflikty niestosujące przemocy nie mogą osiągnąć sukcesu bez przejawów dezercji, szczególnie obejmującej siłę bezpieczeństwa. Dezercje niosą ze sobą największe korzyści, jeśli mają miejsce wśród zwolenników, na których tyran najbardziej polega przy sprawowaniu kontroli nad ludnością. O tyle, o ile dezercje zaskakują tyrana, przyczyniają się do wahań o zastosowaniu przemocy, ponieważ nie będzie pewny co do tego, który z jego najbliższych sojuszników rozczaruje go w następnej kolejności.

Powszechnie przyjmowanym przejawem błędnego postrzegania rządów tyrana jest to, że mają one monolityczny charakter oraz że ich zwolennicy są zjednoczeni na zawsze. Ale tyranie zależą od wsparcia bardzo wielu różnych indywidualnych osób i grup – w tym między innymi właścicieli firm, robotników, bankierów, biurokratów, policjantów, wojskowych, sędziów, liderów organizacji religijnych, oraz pracowników przedsiębiorstw transportowych, łączności

i infrastruktury. Każda z tych osób ma swoje własne interesy, cele, kulturę, historię, sieci powiązań i rywali. Tyrański reżim może skutecznie funkcjonować jedynie w takim stopniu, w jakim te zróżnicowane osoby i grupy kontrolują swoją niezgodę między sobą, moderują swoje rozbieżne interesy i podejmują współpracę, by wspierać reżim. Na tyle, na ile istnieje opozycja, tyran musi odmawiać jej prawa wypowiedzenia się i utrzymywać ją w izolacji.

Większość realistów politycznych uważa, że możliwości tych ugrupowań są trwałymi okolicznościami, na które ruch niestosujący przemocy ma bardzo niewielki wpływ. Na przykład moc sił bezpieczeństwa obliczana jest w oparciu o budżet, sprzęt, personel, szkolenia i doświadczenie. Realiści zakładają, że kampania oporu obywatelskiego konfrontuje się z tyranem, który ma spójne możliwości stosowania represji na swój rozkaz. Ale historia pokazuje, że ruchy oporu obywatelskiego są w stanie erodować możliwości działania i spójność służb bezpieczeństwa tyrana w czasie. Dysydenci osiągnęli to przez pogłębianie różnic występujących między poszczególnymi osobami i oddziałami sił bezpieczeństwa przez zwiększanie niepewności dotyczącej możliwości utrzymania istniejącego status quo oraz tworząc warunki sprzyjające dezercjom.

Siły bezpieczeństwa są nie tylko jedyną grupą, która dezertuje z szeregów tyrana w czasie konfliktu, ale są też grupą, która była przedmiotem największego zainteresowania badaczy. W studium porównującym Serbię (2000) i Ukrainę (2004), Anika Binnendijk i Ivan Marovic sformułowali następujące wnioski na temat znaczenia dezercji z szeregów wojska w konflikcie niestosującym przemocy:

Strategiczna uwaga skupiona na siłach bezpieczeństwa państwa może służyć trzem głównym funkcjom siły na polu bitwy walki niestosującej przemocy: obrona, odstraszenie i zniewalanie. Działając obronnie, może wygasić wpływ przemocowych broni stosowanych przez reżim przeciwko ruchowi i jego sojusznikom (Ackerman i Kruegler, 1994). W miarę jak koszty represji rosną, a zdolność do tłumienia opozycji spada, przywództwo reżimu może bać się podejmowania prób stosowania przemocy w ogóle (Dahl, 1971). Wreszcie, przez osłabienie jednego z rdzennych środków ciężkości reżimu, ruch może zmusić go do przyjęcia nowych standardów wyborczych, lub

nawet spowodować odsunięcie go od władzy.³⁸

Chenoweth i Stephan zidentyfikowały przypadki „zaistnienia w dużej skali systematycznego rozpadu (sił bezpieczeństwa) i niewykonywania rozkazów reżimu”³⁹ w czasie ruchów oporu obywatelskiego i stwierdziły, że obecność takich przejawów dezercji zwiększa prawdopodobieństwo sukcesu o 58%.

Poniżej przedstawiono jedenastkę ważnych przykładów sytuacji, w których dezercje z szeregow sił bezpieczeństwa wywarły decydujący wpływ na wynik konfliktu niestosującego przemocy.

TABLICA 14: Kampanie niestosujące przemocy z licznymi przejawami dezercji z szeregow sił bezpieczeństwa

Kampania	Rok
Niestosująca przemocy rewolucja przeciwko szachowi Mohammadowi Rezie Pahlaviemu w Iranie	1978–79
Kampania przeciwko dyktaturze wojskowej w Chile	1985–1988
Siła Ludu na Filipinach	1983–1986
Niestosujący przemocy opór przeciwko sierpniowemu puczowi w Związku Sowieckim	1990
Rewolucja buldożerów w Serbii	2000
Pomarańczowa rewolucja na Ukrainie	2004
Jaśminowa rewolucja w Tunezji	2011
Powstanie Burkinabé przeciwko prezydentowi Blaisowi Compaorému w Burkina Faso	2014
Jedwabna rewolucja w Armenii	2018
Ludowe powstanie przeciwko Prezydentowi Evo Morales w Boliwii	2018–2019
Algierska rewolucja uśmiechów	2019–2020

38 Anika Binnendijk and Ivan Marovic, *Power and Persuasion: Nonviolent Strategies to Influence State Security Forces in Serbia (2000) and Ukraine (2004)*, w: *Communist and Post-Communist Studies* 39, no. 3 (September 2006): ss. 411–429.

39 Chenoweth and Stephan, *Why Civil Resistance Works*, 48.

Badania prowadzone przez Chenoweth i Stephan nie skupiają uwagi na rutynowych dezercjach z szeregów sił bezpieczeństwa, ani też nie wiążą wskaźników sukcesu kampanii z dezercjami z szeregów liderów sądownictwa, środowiska przedsiębiorców, partii politycznych, mediów państwowych, biurokracji, instytucji religijnych, lub uznanych postaci życia kulturalnego. Jednakże za standardową regułę możemy uznać, że wszystkie dezercje z szeregów zwolenników autorytarnego reżimu sprzyjają aktywistom prodemokratycznym.

Doprowadzenie do dezercji najbliższych sojuszników tyrana jest znacznie trudniejsze niż mobilizowanie przeciętnych obywateli do uczestnictwa w konflikcie niestosującym przemocy. Dysydent, który miewa nieprawomyślne refleksje, może wycofać się po uczestnictwie w jednym nieprzemocowym taktycznym starciu przeciwko tyranowi. Jednakże gdy prominentny, skryty dwójmyślowiec wychodzi z cienia i deklaruje, że jest jawnym dwójmyślowcem, nie ma odwrotu. Gdy kluczowe lojalności zmieniają się, zmieniają się one na dobre na cały okres trwania konfliktu.

W miarę jak liczby uczestników kampanii rosną, liczba potencjalnych dezercerów będzie także rosła. I odwrotnie – gdy liczby uczestników kampanii kurczą się, skryci dwójmyślowcy wybierają pozostanie w ukryciu aż do momentu, gdy zauważą odwrócenie dynamiki na korzyść opozycji. Dlatego bardziej prawdopodobne jest pojawienie się dezercji w środkowych lub późniejszych stadiach konfliktów niestosujących przemocy.

Jakie rodzaje argumentów zachęcają obywateli do dezercji z tyrańskiego reżimu? Nie istnieje żadna recepta, ani podejście pasujące do wszystkich potencjalnych dezercerów, którzy podejmują unikatowe ryzyka. Gene Sharp wymyślił i zidentyfikował cztery mechanizmy zmiany w czasie całego konfliktu, które są uruchamiane przez osiągające sukcesy ruchy oporu obywatelskiego.⁴⁰ Każdy z tych mechanizmów opisuje sposób, w jaki kampania oporu obywatelskiego może zmienić postawy i zachowania poszczególnych osób; opisują one adekwatnie cztery sposoby, przy pomocy których dezercer decyduje się publicznie odmówić dalszego wspierania tyranii:

40 Gene Sharp, *The Politics of Nonviolent Action, Part Three: The Dynamics of Nonviolent Action*, Boston, MA: Porter Sargent Publishers, 1973.

- Konwersja (nawrócenie);
- Oportunizm (przystosowanie się);
- Przymus (nacisk); i
- Dezintegracja.

■ KONWERSJA (NAWRÓCENIE)

Przy konwersji ruch jest zdolny przekonać daną osobę lub grupę, że sprawa, o którą walczy jest warta poparcia wyłącznie ze względu na jej wartości. Potencjalni dezercerzy zaczynają jako lojaliści reżimu. Przez znaczny okres ich życia pracowali ciężko, aby reżim odnosił sukcesy. Aby przekonać skrytego dwójmyślowca do porzucenia tej misji, dysydenci muszą początkowo stworzyć dysonans poznawczy. Wymaga to wielu kontaktów. Potencjalni dezercerzy muszą być poddawani aktywnym oddziaływaniom liderów działań oporu obywatelskiego, jeśli mają zostać „nawróceni”. Prodemokratyczni aktywiści muszą ciągle rozszerzać listę potencjalnych konwertytów przez prowadzenie regularnego dialogu z tymi, którzy mogą wykazać skłonność do dezercji.

Dzięki realizacji taktyk niestosujących przemocy, które zakłócają status quo, wraz z kulturalnie empatycznym komunikowaniem się, kampania oporu obywatelskiego może wytworzyć dysonans poznawczy w umysłach ludzi uważanych za lojalnych. Potencjalni dezercerzy stopniowo stają się wrażliwsi na kłamstwa, na których opiera się reżim i zaczynają zdawać sobie sprawę z tego, że reżim wyzyskuje ludzi – również ich samych – dla swoich własnych korzyści. Kluczowe osoby mogą zacząć dostrzegać ruch niestosujący przemocy jako prawdziwego reprezentanta aspiracji ludności. W procesie konwersji nadzieja i zaufanie zaczynają zastępować desperację i dezorientację. Dwójmyślowcy zaczynają ujawniać się w większych liczbach, w miarę, jak maleje ryzyko konwersji. Zwiększa się zaufanie do perspektywy osiągnięcia przez kampanię sukcesu w miarę, jak słabe punkty tyrana stają się coraz bardziej widoczne.

■ OPORTUNIZM (PRZYSTOSOWANIE SIĘ)

Oportunizm oznacza, że dana osoba lub grupa przeprowadza analizę kosztów i korzyści i decyduje, że ich własny interes leży w odrzuceniu lojalności do reżimu. To się zdarza często wśród biznesmenów

i innych członków elit finansowych i gospodarczych, którzy podczas działań podejmowanych przez ruch oporu obywatelskiego zdają sobie sprawę, że mogą stracić coraz większe ilości pieniędzy przez kontynuację biernego lub aktywnego wspierania reżimu. Jako że właściciele firm są przede wszystkim zainteresowani utrzymaniem wartości swoich ekonomicznych interesów, wspieranie autokraty wynika dużo bardziej z przesłanek pragmatycznych niż z zasady. Jeśli tyran staje się coraz bardziej opresywny, mogą dojść do wniosku że przyjęcie żądań kampanii oporu obywatelskiego jest najbardziej efektywnym sposobem ochrony ich pozycji finansowej. Gdy kampania oporu obywatelskiego zagraża finansowym interesom zarówno właścicieli jak i pracowników, kwestia tego, czy kontynuacja godzenia się na niemoralne rządy tyrana ma sens, staje się jeszcze bardziej nagląca.

■ PRZYMUS (NACISK)

Przymus ma miejsce gdy ci, którzy aktywnie przeciwstawiają się kampanii oporu obywatelskiego, dezertują z szeregów tyrana z obawy konsekwencji kontynuowania udzielania mu wsparcia. To może mieć miejsce, gdy poprzedni sojusznicy przekonują się, że nadchodzi koniec rządów tyrana, a więc ich lojalność wobec tyrana przestaje być bezpieczną opcją. Zamiast tego, zaczynają zastanawiać się jak mogą najlepiej pozycjonować się wobec tego, co wydaje się być nieuchronnym zwycięstwem oporu obywatelskiego, po którym nastąpi okres przejściowy. Jest wiele przykładów osób lojalnie wspierających tyranów, a dezertujących ostatecznie wtedy, gdy zaczynają czuć, że tyran jest skończony, co z kolei osłabia tyrana jeszcze bardziej i staje się samospełniającą się przepowiednią.

■ DEZINTEGRACJA

W przypadku dezintegracji reżim szybko i w sposób niekontrolowany zapada się. W tym przypadku nie ma reżimu, wobec którego można zachować lojalność. To zwykle jest niebezpieczną sytuacją dla opozycji, jeśli nie potrafi szybko wypełnić próżni wynikającej z braku władzy przy pomocy popularnego i wykonalnego planu transformacji. Bez jasności dotyczącej tego, jaka forma rządów powinna zostać przyjęta, poprzedni sojusznicy reżimu i wojsko mogą zorganizować się, aby przywrócić stary reżim, podjąć próbę puczu i spróbować „odrestaurowania stabilności” przy pomocy siły zbrojnej. Aby uchronić się przed

taką ewentualnością, aktywiści prodemokratyczni mogą zwiększyć dialog z tymi, których uznali za potencjalnych dezercerów. Mogą również opracować plan przebiegu procesu transformacji i planować wcześniejsze stadia swojej kampanii, co może służyć jako szablon postępowania wtedy, gdy zajdzie potrzeba.

Te mechanizmy zmiany w czasie opisują, jak przemiany lojalności mogą nabrzmiwać i wybuchać, by podkopać dyktatury. Dlatego nie wszystkie dezercje zaczynają się w formie aktów, które są nieuchronnie publiczne i otwarte. Dezercje mogą przybrać po prostu formę wykonywania rozkazów wolno lub nieefektywnie. Mogą one obejmować anonimowe akty sabotażu lub niecisłe przestrzeganie przepisów obiegu ważnych dokumentów. Mogą obejmować rozpoczynanie podziemnych negocjacji z liderami ruchu oporu obywatelskiego i przekazywanie informacji i zasobów równoległe do nich. Większość z tych subtelnych i oddolnych aktów dezercji jest dla reżimu niewiarygodnie trudna do wykrycia lub przeciwdziałania. Podczas gdy jawna niesubordynacja jest łatwa do wykrycia i ukarania, przeciwdziałanie celowej niekompetencji i tajnemu nieposłuszeństwu jest dużo trudniejsze.

Dezercje z jednej grupy lub podgrupy mogą przyspieszyć kolejne dezercje. Ekonomista i politolog Timur Kuran wyjaśnia, że ci, którzy są niezadowoleni (z jakiegokolwiek powodu) z reżimu mają do czynienia z prostym dylematem: czy wyrazić publicznie swoje prawdziwe (czyli antyreżimowe) preferencje, czy też ukrywać swoje prawdziwe preferencje wyrażając wsparcie wobec reżimu.⁴¹ Ludzie, którzy decydują się na ukrywanie swoich prawdziwych preferencji ponoszą koszty psychologiczne takiego wyboru. Będą nadal zachowywać posłuszeństwo wobec reżimu aż do momentu, w którym ryzyka takiego postępowania przekroczą korzyści z ujawniania swoich prawdziwych preferencji.

Progi tolerancji ryzyka ujawnienia prawdziwych preferencji są różne dla różnych ludzi. Dla niektórych wewnętrzny psychologiczny trud stałego fałszowania preferencji jest tak duży, że decydują się na wyrażenie swoich prawdziwych odczuć wobec reżimu we wczesnej fazie konfliktu niestosującego przemocy. Gdy uczynią to, zaczyna się proces zmian kalkulacji stosowanych przez innych obserwatorów, którzy także są zaangażowani w fałszowanie preferencji. Gdy obserwatorzy zaczynają dostrzegać, że coraz więcej osób dezerte-

41 Timur Kuran, *Private Truths, Public Lies* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1995).

ruje, sami decydują się na dezercję. W miarę jak liczba dezercji rośnie, korzyści z dezercji zaczynają być postrzegane jako większe niż korzyści kontynuacji posłuszeństwa wobec reżimu.

Gdy byłem prezesem zarządu Freedom House w latach 2005-2009, jednym z członków zarządu był Mark Palmer. Mark był jednym z ikonicznych amerykańskich promotorów demokracji. Jego słynna książka, *Łamanie rzeczywistej osi zła: jak pozbyć się ostatnich dyktatorów świata do roku 2025* (*Breaking the Real Axis of Evil: How to Oust the World's Last Dictators by 2025*) była motywowana tymi samymi motywami co niniejsza publikacja. Mark był ambasadorem USA na Węgrzech w czasie dynamicznego okresu lat 1986-1990. Powiedział mi, że w czasie tego chwiejnego okresu zwrócił się do niego węgierski minister propagandy. Czując zagrożenie swojego stanowiska, spytał się Marka, jaki zawód mógłby wykonywać na postkomunistycznych Węgrzech. Mark miał na to szybką odpowiedź: „Oczywiście powinien pan założyć spółkę medialną”. Mark powiedział mi, że dokładnie tym właśnie po wszystkim zajął się niegdysiejszy minister propagandy. Pomyślcie o poczuciu komfortu, jaki musiały sprawić słowa Marka skierowane do niego. Jego obawa przed skokiem w przepaść, jakąś źle pojętą, lecz niebezpieczną „przejściową sprawiedliwością”, uległa rozproszeniu i zastąpiona nadzieją i optymistyczną wizją przyszłości. To pozwoliło ministrowi propagandy zerwać przywiązanie do jego instrumentalnej roli w popieraniu coraz bardziej tracącego legitymizację przywództwa komunistycznego.

Kuran określa punkt, w którym dana osoba decyduje się na wyrażenie swoich prawdziwych preferencji wobec reżimu, mianem „progu rewolucyjnego”. Wskazuje na to, że chociaż różni ludzie ten próg mają umieszczony na różnym poziomie, kaskadowe dezercje mogą się pojawić wtedy, gdy ci, których próg skłonności do dezercji znajduje się nisko, zaczynają skłaniać do dezercji tych, którzy mają te progi umieszczone wyżej. Niektórzy ludzie mogą być skłonni do dezercji, jeśli wierzą, że jeden procent ludności już to robi. A gdy ludzie o „jednoprocentowym” progu rewolucyjnym dołączają do ruchu, ich liczba zwiększa ogólny poziom uczestnictwa w ruchu do dwóch procent ogółu ludności. To z kolei uruchamia ludzi o „dwuprocentowym” progu rewolucyjnym, których uczestnictwo zwiększa ogólny poziom partycypacji w ruchu do trzech procent ogółu ludności, co z kolei uruchamia następną falę dezercji i tak dalej.

Odpowiedzi na niektóre pytania listy kontrolnej mają krytyczne znaczenie dla katalizowania ścieżek prowadzących do dezercji. Obejmują one uczestnictwo obywatelskie (Lista Kontrolna pytanie 5), dyscyplinę niestosowania przemocy (Lista Kontrolna pytanie 2) i planowanie strategiczne (Lista Kontrolna pytanie 3).

Chenoweth i Stephan wykazują, że wysokie poziomy uczestnictwa znacznie zwiększają prawdopodobieństwo dezercji z szeregów sił bezpieczeństwa. Stwierdzają, że „w przypadku kampanii niestosujących przemocy prawdopodobieństwo dezercji z szeregów sił bezpieczeństwa znacznie się zwiększa w miarę, jak rośnie uczestnictwo w działaniach kampanii oporu” a także „największe kampanie niestosujące przemocy mają około 60% szansę generowania dezercji z szeregów sił bezpieczeństwa, co jest wskaźnikiem około 50% wyższym niż w przypadku najmniejszych kampanii niestosujących przemocy”⁴². Im więcej osób uczestniczy w oporze obywatelskim, tym więcej powiązań będą one miały ze zwolennikami reżimu, czy to w wyniku pokrewieństwa, czy też osobistych lub zawodowych afiliacji. Wszystkie te punkty styku można wykorzystać w celu wywarcia wpływu i uruchomienia dezercji.

Innym aspektem Listy Kontrolnej, który pomaga w skłanianiu do dezercji, jest utrzymywanie dyscypliny niestosowania przemocy. Osoba wspierająca tyrana nigdy nie zasygnalizuje swojego zamiaru dezercji, jeśli będzie czuła fizyczne zagrożenie. Ponadto ponieważ dyscyplina niestosowania przemocy koreluje z wysokimi poziomami uczestnictwa ludności w działaniach ruchu, utrzymanie dyscypliny niestosowania przemocy może także pośrednio przyczynić się do wywoływania dezercji.

W odróżnieniu od tego, o ile dezercje z szeregów sił bezpieczeństwa mogą mieć i faktycznie mają miejsce w czasie trwania gwałtownych powstań, zdarzają się wówczas mniej często. To wynika z kilku powodów. Powstania zbrojne mogą faktycznie zwiększyć spistość między reżimem a jego zwolennikami, którzy czują się zjednoczeni wobec wspólnego zagrożenia. Siły bezpieczeństwa raczej nie będą się czuły chronione przed odwetem, jeśli przerzucą swą lojalność na rzecz przemocowej opozycji. Każda strategia prowadząca do zwycięstwa kampanii oporu obywatelskiego powinna starannie rozplanować swoje działania, by zmaksymalizować liczby przypadków dezercji

42 Chenoweth i Stephan, *Dlaczego opór obywatelski działa (Why Civil Resistance Works)*, s. 48.

przy pomocy świadomego sekwencjonowania taktyk. Każda potencjalna grupa oraz jej indywidualni członkowie powinni być odpowiednio wzięci na celownik, trzeba także z nimi nawiązać wielorakie kontakty. Nie można realistycznie oczekiwać, że pojedynczy kontakt przekształci skrytych dwójmyślowców w aktywnych dysydentów. Są okazje, gdzie poszczególne osoby okazują się bliskie takiej transformacji, ale potrzebują dodatkowej zachęty. Kontrowersyjne idee potrzebują czasu na dojrzenie w indywidualnej świadomości. Zwykle odbywa się to w czterech stadiach:

- Dezercja? Straszny pomysł dla mnie, pełen niebezpieczeństwa.
- Dezercja? Słyszałem od innych, że jest to możliwe.
- Dezercja? Wiedziałem cały czas, że to ma sens.
- Dezercja? To był mój pomysł od początku.

Aby zrozumieć, jak napędzać przejawy dezercji, krytycznym pierwszym krokiem jest ustalanie i ocena faktów. Im lepsza znajomość członków danej grupy, na którą aktywiści prodemokratyczni chcą wywrzeć wpływ, tym lepsi ci aktywiści będą w opracowywaniu odpowiednio dopasowanych do odbiorców taktyk i przekazów komunikacyjnych. Szczegółowa wiedza na temat indywidualnych skłonności ma krytyczne znaczenie.

Aby osiągnąć skuteczność, trzeba wypracować plan interakcji z każdą grupą, podgrupą oraz indywidualną osobą, która wspiera tyranie. Następnie trzeba określić priorytety – to znaczy tych, którzy powinni być potencjalnie najwcześniejszym celem działań na rzecz skłaniania do dezercji. Elastyczność w ustalaniu celów ma również kluczowe znaczenie, ponieważ sukces lub porażka każdej taktyki może determinować to, z którymi następnymi skrytymi dwójmyślowcami zostanie nawiązana rozmowa w kolejnym kroku.

Przypuszczalnie nic w kampanii niestosującej przemocy nie koreluje z sukcesem bardziej, niż rozwój dialogu z grupą skrytych dwójmyślowców. Tak długo, jak ruch doświadcza pozytywnej dynamiki, mogą oni pchać niedającą się zatrzymać falę dezercji, kierunku której tyran przypuszczalnie nie będzie w stanie odwrócić.

Pomyślnie zrealizowana kampania przeciwko tyrańskiemu reżimowi z największym prawdopodobieństwem doprowadzi do demokracji, jeśli jest prowadzona przy pomocy oporu obywatelskiego. Opozycjoniści mogą mieć duże zaufanie do tej tezy, ponieważ jest wiele źródeł potwierdzających jej prawdziwość. Jednym z nich jest ważne studium autorstwa Jonathana Pinckneya, który zbadał 331 przypadków transformacji niedemokratycznych reżimów, które obejmowały 78 takich przypadków spowodowanych oporem obywatelskim.⁴³

Komentując szereg krajów, w których opór obywatelski doprowadził do politycznej transformacji, Pinckney stwierdza, że „kraje są bardzo zróżnicowane. To nie jest prosta historia latynoamerykańska, lub historia afrykańska, lub europejska historia, ale historia globalnego zjawiska, które wywołuje znaczne efekty transformacyjne.”⁴⁴

Po przeprowadzeniu analizy statystycznej, kluczowy wniosek sformułowany przez niego brzmi następująco:

*Niezależny wpływ oporu obywatelskiego na demokrację jest znaczący (...). Jeśli niestosujący przemocy opór inicjuje transformację, ponad dwukrotnie zwiększa prawdopodobieństwo tego, że kraj dokończy proces transformacji z co najmniej pewnym minimalnym poziomem demokracji (...). Bez oporu obywatelskiego prawdopodobieństwo przekroczenia demokratycznego progu pod koniec transformacji wynosi około 30%. Z oporem obywatelskim to prawdopodobieństwo skacze do poziomu około 70%.*⁴⁵

Ustalenie Pinckneya dotyczące 70% demokratycznego wyniku pomyślniej kampanii oporu obywatelskiego potwierdza charakter wpływu powstania niestosującego przemocy.

Jednakże tym, co również powinno skłonić nas do refleksji jest fakt, że 30% pomyślnie przeprowadzonych kampanii oporu obywatelskiego nie prowadzi do demokratycznej transformacji. To pokazuje, że nawet jeśli kampania oporu obywatelskiego okazuje się

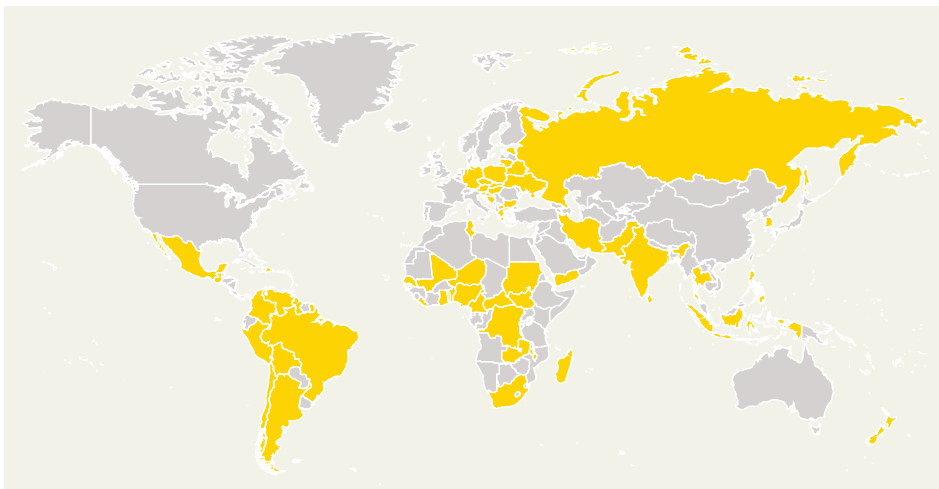
43 Jonathan Pinckney, *When Civil Resistance Succeeds: Building Democracy After Popular Nonviolent Uprisings* (Washington, DC: ICNC Press, 2018).

44 Pinckney, *When Civil Resistance Succeeds*, s. 27.

45 Pinckney, *When Civil Resistance Succeeds*, s. 38.

ILUSTRACJA 17: Kraje, w których miała miejsce co najmniej jedna transformacja zainicjowana przez opór obywatelski (1945–2015)

Źródło: Jonathan Pinckney, *When Civil Resistance Succeeds: Building Democracy*, według *Popular Nonviolent Uprisings* (Washington, DC: ICNC Press, 2018), s. 27.

■ Kraje, w których miała miejsce co najmniej jedna transformacja zainicjowana przez opór obywatelski od 1945 do 2015 roku

zwycięska, pozostają ryzyka, że nie doprowadzi to do powstania ładu demokratycznego. Jak prodemokratyczni aktywiści mogą odnieść się do tego ryzyka?

Jednoczenie się w czasie wczesnych stadiów konfliktu niestosującego przemocy wokół wspólnych aspiracji w celu odsunięcia tyrana od władzy jest ważne, ale osiągnięcie szczegółowej zgody na temat tego, w jaki sposób instytucje rządowe dokonają dystrybucji korzyści w chwili, gdy tyrana już nie będzie, jest czymś równie ważnym. Na przykład rolnicy mogą żądać obniżki odsetek za kredyty hipoteczne oraz kontynuacji dopłat, by mogli sprzedawać swoje produkty po odpowiednich cenach. Mieszkańcy miast mogą być zainteresowani dostarczaniem czystej wody oraz poprawą bezpieczeństwa publicznego. Związki zawodowe pracowników sektora publicznego mogą żądać obniżenia granicy wieku przechodzenia na emeryturę i wyższych emerytur. Pracujący rodzice mogą chcieć poprawy perspektywy awansu płacowego i płac minimalnych. Studenci mogą żądać zwolnień z konieczności zwrotu stypendiów oraz większej pewności zatrudnienia po uzyskaniu dyplomów. Osoby starsze mogą za priorytetową kwestię uznać obniżenie cen leków i kosztów opieki zdrowotnej. Lista oczekiwań może rosnąć, a nikt nie może być pewien, jaki układ priorytetów zostanie przyjęty

wobec tych oczekiwań, gdy konflikt się zakończy.

Skupienie się we wczesnej fazie na wielu lokalnych problemach może wyczerpać energię kampanii. Nawet niewielkie konflikty interesów wśród dysydentów mogą zostać wykorzystane przez mądrego tyrana. Im częściej dysydenci spierają się na temat podziału przysługujących łupów, tym pewniej wystąpi erozja zaufania (do nich).

W miarę jak psychologiczna potrzeba pewnej przyszłości nieuchronnie wzrasta, liderzy zajęci osłabianiem tyrana będą mieli trudności z zaspokojeniem jej. Brak pewności, że kierownictwo ruchu zapewni uporządkowaną transformację, prowadzącą do poprawy jakości życia ludzi, w pewnym momencie może doprowadzić do tego, że ludzie mogą przedłożyć swoje oczekiwanie przewidywalnego (nawet jeśli skromnego) dobrobytu materialnego oferowanego przez tyrana nad źle zdefiniowaną transformacją do „demokracji”.

Ponadto, im bardziej rosną napięcia w środowisku aktywistów prodemokratycznych, tym mniejsza będzie skłonność skrytych dwójmyślowców do ujawnienia się. Z drugiej strony, pewne ogólnie akceptowane pomysły na kształt porządku instytucjonalnego po rozwiązaniu konfliktu mogą przyczynić się do nabrania przez kluczowe osoby wspierające istniejący reżim przekonania, że dezercja ma sens.

W pewnych okolicznościach organizatorzy kampanii oporu obywatelskiego mogą potrzebować tego, by ustąpić politycznym liderom, którzy będą ważni, by zainspirować społeczeństwo do zaakceptowania porządku tworzonego po upadku tyranii. W czasie walki z apartheidem w latach 80-tych w Afryce Południowej działało 300 grup obywatelskich. Działały one jako surogaty liderów Afrykańskiego Kongresu Narodowego, którzy byli w więzieniu. I w rezultacie ci nadal uwięzieni byli beneficjentami kampanii oporu obywatelskiego, nawet jeśli niekoniecznie zgadzali się ze strategią, która doprowadziła do ich uwolnienia. Nelson Mandela nigdy nie zdecydował się na rezygnację ze stosowania przemocy w celu zakończenia apartheidu. Mimo jego uznanego statusu kierownictwo ruchu sprzeciwiającego się apartheidowi zdecydowało się na prowadzenie kampanii oporu obywatelskiego po porażce nieskutecznego polegania na partyzanckiej przemocy w latach 70-tych. Jednym z najlepszych przykładów nowego oblicza konfliktu niestosującego przemocy lat 80-tych był bojkot konsumencki

Gandhi przyjeżdża do Wielkiej Brytanii na negocjacje po pomyślnie przeprowadzonym marszu solnym na rzecz niepodległości Indii, rok 1931

w mieście Port Elizabeth podjęty przez Mkhusele'ego Jacka, który został udokumentowany na filmie *Siła większa od przemocy* (*A Force More Powerful*).⁴⁶

Podczas gdy gotowość Mandeli do stosowania przemocy w walce z apartheidem nie była strategicznie słuszną, nie należy pomniejszać jego kluczowej roli i genialności zachowań po opuszczeniu więzienia. Był tak skuteczny w swojej polityce, że uruchomił niewiążące się z przemocą przekazanie władzy, którego kulminacją były wolne wybory. Te wybory doprowadziły go do stanowiska pierwszego prezydenta Afryki Południowej po zniesieniu apartheidu

Jeden z najbardziej prominentnych dysydentów Iranu twierdzi, że miliony obywateli Iranu, którzy sprzeciwiają się reżimowi tego kraju, zgadzają się co do demokracji, świeckości, Uniwersalnej Deklaracji Praw Człowieka, równych praw obywatelskich dla wszystkich Irańczyków (bez względu na wyznanie, płeć lub przynależność etniczną) i przywiązania kampanii oporu obywatelskiego do obalenia rządów ajatollahów przy unikaniu stosowania walki zbrojnej. Zauważa, że są również obszary sporne lub obszary, na których ludzie „godzą się by się zgodzić” w przyszło-

⁴⁶ Film jest dostępny w kilku wersjach językowych na następującej stronie internetowej: <https://www.nonviolent-conflict.org/force-powerful-english/>.

ści. Dotyczą one tego, czy symbolem kraju będzie szach, czy też wybieralny prezydent w przyszłej demokracji irańskiej, oraz szczegóły sposobów rządzenia krajem przez ludzi, a także to, jak władza zostanie rozdzielona w poszczególnych regionach.

Dobrze znany dysydent i autor Bill Moyer zauważa, że ruchy społeczne muszą odnieść co najmniej dwa zwycięstwa. Po pierwsze, muszą pokonać to, przeciwko czemu walczą; po drugie, muszą wygrać to, o co walczą. Nie ma żadnego pasującego do każdej sytuacji podręcznika, umożliwiającego połączenie obu tych zwycięstw.

W każdym możliwym zakresie taktyki niestosujące przemocy powinny być zaprojektowane tak, by sprzyjać zachowaniom promującym współpracę wśród tych, którzy mają potencjalnie konkurencyjne interesy w społeczeństwie, które wyłoni się po upadku tyranii. Zaufanie rodzi się, gdy ludzie mający różne priorytety stoją ramię w ramię podejmując ryzyko podczas konfliktu niestosującego przemocy.

W roku 2005 byłem współautorem studium *Jak zdobywa się wolność: od walki cywilnej do trwałej demokracji* (*How Freedom is Won: From Civic Struggle to Durable Democracy*). Zawierała ona przegląd 67 transformacji realizowanych w ciągu ostatnich 33 lat. Sformułowałem następujące wnioski:

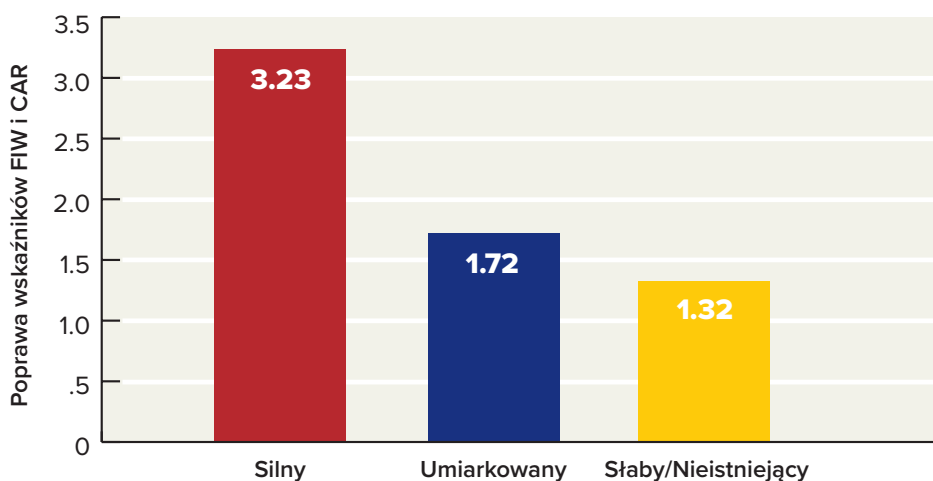
Wewnątrz kraju szeroko zakrojone koalicje obywatelskie są środowiskami sprzyjającymi zawieraniu kompromisów, wspólnego terenu oraz samodyscypliny. W miarę jak oddzielne ugrupowania uczą się pracować z innymi, którzy mają różne przekonania polityczne, tworzą podstawę tolerancyjnego układu dawania i brania, stanowiącą kluczowy komponent demokracji. W tym samym czasie masowe ruchy społeczne stają się ważną szkołą przygotowywania przyszłych liderów obywatelskich, polityków, opiniotwórców, oraz liderów ekip rządzących w okresie posttransformacyjnym. Stają się one mechanizmami tworzenia nowych przywódców, często tworząc pulę talentów, które potrafią przetrwać okres transformacji prowadzący do wolności. Krótko mówiąc, szeroko zakrojone koalicje demokratyczne mogą nasycić liderów i aktywistów zasadami i doświadczeniem, które przyczynia się do tworzenia skutecznie funkcjonujących rządów demokratycznych.⁴⁷

47 Adrian Karatnycky i Peter Ackerman, *How Freedom Is Won: From Civic Struggle to Durable Democracy* (Washington, DC: Freedom House, 2005), s. 12.

ILUSTRACJA 18: Im silniejsza koalicja obywatelska niestosująca przemocy, tym większe przyrosty wolności

Źródło: Karatnycky i Ackerman, *How Freedom Is Won*, s. 18.

FIW = Freedom in the World (Wolność na świecie) CAR = Combined Average Rating (Kombinowany przeciętny rating), średnia obliczona ze wskaźnika FIW dotyczącego oceny praw politycznych i wolności obywatelskich. Wskaźniki są ustalane jako wartości na skali od 1 do 7. 1 reprezentuje najwyższy poziom wolności, a 7 najniższy.

Ilustracja 18 dzieli 67 transformacji na trzy kategorie w oparciu o siłę koalicji obywatelskich: silne, umiarkowane oraz słabe/nieistniejące. Studium analizowało przyrosty wskaźników praw politycznych i wolności obywatelskich korzystając ze wskaźnika CAR opracowanego przez Freedom House (kombinowany przeciętny rating), indeksu Wolności na Świecie (Freedom in the World).⁴⁸

Kombinowane przeciętne ratingi każdego kraju, corocznie obliczane według tej samej metodologii dla każdego kraju, mogą zostać unikatowo zagregowane dla zilustrowania trendów światowych dotyczących statusu demokracji. Na przykład przyjmijmy, że przeciętny wolny kraj osiąga wskaźnik 2, a przeciętny zniewolony kraj ma wskaźnik 6, a zatem różnica między wolnym a niewolnym wynosi około 4 punktów.

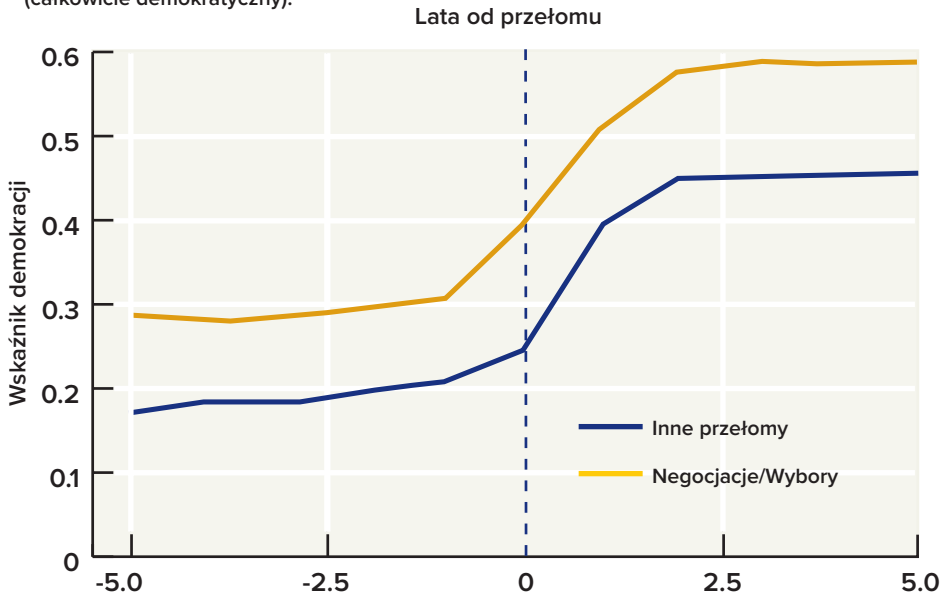
Wskaźniki fundacji Freedom House dla krajów o silnych koali-

⁴⁸ Od roku 1972 Freedom House ustala corocznie wskaźnik (rating) dla każdego kraju od 1 (najbardziej wolny) do 7 (najmniej wolny). Przypisują ratingi przy pomocy dwóch macierzy – praw politycznych i wolności obywatelskich – tak jak są one określone w Uniwersalnej Deklaracji Praw Człowieka. Średnia tych dwóch liczb daje kombinowany przeciętny rating (combined average rating – CAR). Na przykład od początku Korea Północna nigdy nie uzyskała wyższego wskaźnika od podwójnego wskaźnika równego 7, co daje CAR równy 7.

ILUSTRACJA 19: Przeciętne poziomy demokracji przed i po różnych przełomach

Źródło: Jonathan Pinckney, *How to Win Well: Civil Resistance Breakthroughs and the Path to Democracy* (Washington, DC: ICNC Press, 2021), s. 12.

Przerwana pionowa linia wskazuje rok przełomu. Demokracja mierzona jest przy pomocy wskaźnika Polyarchii obliczonego w ramach projektu Warianty Demokracji (*Varieties of Democracy*) (Coppedge i in. 2018), który przybiera wartość od 0 (zupełnie niedemokratyczny) do 1 (całkowicie demokratyczny).

cyjach są o 3,23 punktu wyższe (w 7- punktowej skali) pod koniec konfliktu niestosującego przemocy od wskaźników z początków takiego konfliktu, wykazując znaczny skok poziomu jakości demokracji – symbolizując całą podróż od braku wolności do wolności. Wskaźniki dla krajów o słabej koalicji wykazały wzrost jedynie o 1,32 punktu. Im większa siła koalicji w czasie konfliktu niestosującego przemocy, tym bardziej demokratyczne będzie społeczeństwo po konflikcie. Jeśli każdy kraj, który osiąga wskaźnik świadczący o braku wolności miałyby dziś doświadczyć skoku w wartości ratingu o 3,23 punktu, największe zagrożenia porządku światowego i pokoju stopniałyby jak śnieg.

W miarę jak tyran traci legitymizację, dyskusje między prodemokratycznymi aktywistami oraz obywatelami, których reprezentują – na temat kształtu przyszłej demokracji – powinny odbywać się ze zwiększoną częstotliwością i stawać się bardziej konkretne. Ogólne uznanie, że prawdopodobieństwo zwycięstwa wzrasta oznacza, że kampania oporu obywatelskiego powinna być w stanie tolerować więcej przejawów niezgody. Krytyczną umiejętnością

kierownictwa jest zarządzanie czasem: chodzi o ustalenie tego, kiedy i jak wyrażane są napięcia, w miarę jak transformacja prowadząca do stworzenia nowego demokratycznego porządku jest wprowadzana. Jednym z ostatecznych czynników ryzyka, który może wykołować demokratyczny wynik kampanii, pojawia się gdy tyran i jego lojaliści odmawiają akceptacji przegranej. Jaka jest perspektywa odnowienia się rządów tyrana, co może stworzyć nowe podziały w społeczeństwie i wśród dysydentów? Aby zapobiec takiemu odwróceniu sytuacji w końcowym stadium procesu zmian potrzebne jest jakieś wydarzenie akcentujące zakończenie konfliktu. Pinckney zidentyfikował sześć rodzajów wydarzeń umożliwiających kampanii oporu obywatelskiego „przejście z ulic do korytarzy władzy (...) skutkujące (...) znaczną zmianą dotychczasowego reżimu.”⁴⁹ Są to:

- Ogólnokrajowe negocjacje między opozycją a niedemokratycznym reżimem
- Konkurencyjne wybory ogólnokrajowe
- Rezygnacja głowy niedemokratycznego reżimu
- Zewnętrzne interwencje
- Zamach stanu (z użyciem przemocy lub pokojowy)
- Rozpad niedemokratycznego reżimu⁵⁰

Rys. 19 pokazuje, że dwa wydarzenia wyrażające przełom stanowią najlepszą perspektywę długookresowych rządów demokratycznych: ogólnokrajowe negocjacje i konkurencyjne wybory ogólnokrajowe.⁵¹

Aktywiści prodemokratyczni powinni oczekiwać, że międzynarodowa społeczność będzie nadal kontynuować wsparcie procesu promowania wolnych i uczciwych wyborów i negocjacji prowadzących do pokoju.⁵²

49 Jonathan Pinckney, *How to Win Well: Civil Resistance Breakthroughs and the Path to Democracy* (Washington, DC: ICNC Press, 2021), s. 5.

50 To jest ekwiwalent mechanizmu Sharpa, gdy tyrania ulega dezintegracji.

51 Pinckney, *How to Win Well*, s. 13.

52 Dla dalszej dyskusji roli społeczności międzynarodowej, warto poznać Deklarację Globalnych Zasad (Declaration of Global Principles) opracowaną przez Globalną Sieć Obserwatorów Wyborów Krajowych (Network of Domestic Election Monitors – GNDEM), w skład której wchodzi 251 organizacji członkowskich działających w 89 krajach i terytoriach, oraz ostatni artykuł Marii Stephan "Mediating Mass Movements", który omawia wartość zewnętrznych negocjatorów w procesie mediacji zakończenia kampanii niestosującej przemocy. <https://www.hdcentre.org/wp-content/uploads/2020/09/Mediating-Mass-Movements.pdf>.

Możliwe, że milion ludzi żyjących w warunkach najbardziej tyrańskich reżimów dużo lepiej uświadomi sobie możliwości oporu obywatelskiego. Podczas gdy ta liczba może wydawać się niewielka w porównaniu z miliardami mieszkańcami tej planety, jest to przerażająca statystyka dla autokratów, szczególnie dlatego, że ta liczba może nadal szybko rosnać.

Rozdział piąty

JAK DYSYDENCI ZWIĘKSZAJĄ PEWNOŚĆ SIEBIE:

Lista kontrolna ćwiczenia dla wolności

Lista kontrolna pytań opisanych w poprzednich rozdziałach, jeśli będzie właściwie wykorzystana, może stać się znakomitym narzędziem szkolenia opozycjonistów. Te pytania zapewniają kolejny logiczny krok dla absolwentów warsztatów oporu obywatelskiego, umożliwiając im prowadzenie procesu rozwoju umiejętności w środowisku aktywistów prodemokratycznych w czasie pobytu w ich własnych krajach. Ale czy Lista Kontrolna może być także stosowana przez dysydentów, którzy nigdy nie uczestniczyli w żadnym warsztacie? Odpowiedź brzmi: tak, a to ma istotne implikacje dla przyszłych perspektyw demokracji na świecie.

Tradycyjny program warsztatu oporu obywatelskiego oferuje poszczególnym uczestnikom najefektywniejsze forum pozyskiwania dającej się uogólnić wiedzy o konflikcie niestosującym przemocy. Osiem pytań Listy Kontrolnej ma w sobie potencjał rozwinięcia klarowności przekazu w grupie i konsensusu na temat najlepszej ścieżki prowadzącej do zwycięstwa w dowolnym konkretnym momencie kampanii oporu obywatelskiego. Co najważniejsze, ta ścieżka może zostać odkryta przez miejscowych aktywistów prodemokratycznych bez potrzeby polegania na poradach tak zwanych ekspertów działających z zagranicy.

W okresie między ukończeniem mojego doktoratu a publikacją mojej pierwszej książki, spędziłem piętnaście lat pracując na Wall Street. Przez większą część tego okresu byłem szefem wydziału rynków kapitałowych znanego banku inwestycyjnego. Była to fascynująca praca, która umożliwiła mi kontakt z utalentowanymi

dyrektorami zarządzającymi firm wielu gałęzi przemysłu, w tym firm pracujących w przemyśle przetwórczym, zajmujących się usługami, technologią, żywnością, opieką zdrowotną i środkami masowego przekazu. Zauważyłem, że wszystkie one miały ten sam problem: jak ściągnąć najlepszych pracowników z różnych wydziałów – rozwoju produktów, marketingu, finansów, zarządzania zasobami ludzkimi i obsługi prawnej – i przekonać ich do zaangażowania się w rozwiązywanie problemów innych komórek ich firm.

Zwykle podejście polegało na zebraniu ich w tworzących możliwość nawiązywania bliskich kontaktów miejscach na dzień lub dwa i przeprowadzeniu tam narady w trzech krokach. Pierwszy krok polegał na stworzeniu wzajemnej świadomości potrzeb i ograniczeń poszczególnych osób. Drugi krok polegał na przeprowadzeniu burzy mózgów w celu wyłonienia najlepszych możliwości zachowań współpracujących. Ostatni krok polegał na zobowiązaniu się wzajemnym do wykonania specyficznych zadań, które mogłyby doprowadzić do skoordynowanego poszukiwania rozwiązań promujących misję przedsiębiorstwa.

Nasza firma przeszła przez tak skonfigurowany proces. Nasz naczelny dyrektor zdecydował, że kluczowi członkowie wydziału finansów korporacji oraz wydziału wysokich stóp przychodu zbiorą się na 36 godzin. Celem spotkania było możliwie szybkie odkrycie nowych sposobów zwiększenia naszych przychodów w sferze bankowości inwestycyjnej. Początkowo wystąpił opór przed traceniem czasu na abstrakcyjne pomysły zamiast skupiać się na konkretnych transakcjach, które wymagały natychmiastowej uwagi. Jednakże, po upływie 36 godzin, każdy uczestnik spotkania docenił wartość tego, czego doświadczyliśmy wspólnie. W ciągu dziesięciu lat firma przesunęła się w rankingu banków inwestycyjnych badanych pod względem wielkości przychodów z bankowości inwestycyjnej z dwudziestego szóstego miejsca na miejsce lidera listy.

Lista Kontrolna Ćwiczenia dla Wolności (The Checklist Exercise for Freedom) została zaprojektowana w celu odtworzenia 36-godzinnego spotkania, którego doświadczyłem jako finansista. Bez polegania na zewnętrznej wiedzy eksperckiej zakładam, że dysydenci współpracujący ze sobą w czasie podobnie krótkiego okresu znajdą sposoby, by radykalnie poprawić ich pozycję konkurencyjną w stosunku do ich tyrańskich adwersarzy. Budowanie pewnych siebie kultur pracy zespołowej stworzy niepokonalną przewagę konkuren-

cyjną. Tyrani świata – strzeżcie się jednego miliona prodemokratycznych aktywistów, którzy przejdą ten cykl szkoleniowy.

Często podnoszony w niniejszej książce argument mówi, że największym aktywnym tyrana jest dezorientacja ludności. To, co jest przedstawione poniżej, stanowi antidotum: Lista Kontrolna Ćwiczenia dla Wolności (Checklist Exercise for Freedom).

Ma ona cztery fazy:

- Fazę organizacyjną
- Fazę wprowadzającą
- Fazę oceny
- Fazę innowacji
- Fazę zaangażowania

■ FAZA ORGANIZACYJNA

Pierwsza faza obejmuje działania przygotowawcze. Obejmują one zaangażowanie facylitatora (i być może także asystenta), rekrutowanie uczestników oraz znajdowanie odpowiedniego miejsca na zorganizowanie spotkania. Pierwszym obowiązkiem facylitatora jest zapewnienie, by pomysły każdego uczestnika były w pełni i dokładnie komunikowane. Pożądane, ale niekonieczne jest to, by facylitator odpowiednio głęboko rozumiał opór obywatelski. Oczywiście jednym ze źródeł rekrutacji facylitatorów będą osoby, które miały już poprzednio dostęp do treści oporu obywatelskiego, chociaż nie każdy dysydent okazuje się koniecznym najlepszym facylitatorem.

Facylitator jest odpowiedzialny za zaproszenie dwudziestu osób na 36-godzinne spotkanie. Optymalnie jest, gdy uczestnicy reprezentują szeroko zróżnicowany zestaw interesów. Im większe prawdopodobieństwo przejawów ostrej niezgody, tym lepiej. Dlaczego? Ponieważ wczesne tarcia mogą przyczyniać się stopniowo do osiągnięcia wyższych poziomów wzajemnego zrozumienia i zaufania. Przypadki przemiany wśród uczestników są częścią tego, co sprawia, że Ćwiczenie Listy Kontrolnej okazuje się tak owocne.

Facylitator musi rozmawiać ze wszystkimi uczestnikami z wyprzedzeniem, aby rozeznać ich przygotowanie i perspektywę, oraz pozyskać zaufanie. Szczególnie ważne jest ustalenie, czy każdy uczestnik starannie przemyślał i docenia użyteczność pięciu przekazów, których lista została podana w rozdziale 2 (por. Tabl. 4 na s.

24). Rola facylitatora będzie obejmować zapewnienie, by spory nie doprowadziły do zepsucia przebiegu ćwiczenia. Znajomość motywacji każdego uczestnika może mieć krytyczne znaczenie dla konstruktywnego wyniesienia napięć na powierzchnię, a także może pomóc w ich rozwiązaniu.

Kolejnym obowiązkiem facylitatora jest znalezienie miejsca do osobistego spotkania. To może wymagać znalezienia funduszy. Po pierwsze i przede wszystkim lokalizacja musi zapewnić ochronę przed zewnętrznymi zakłóceniami. Musi ona także być wystarczająco duża, by zapewnić możliwość umieszczenia wszystkich w jednym pomieszczeniu a także umożliwić prowadzenie osobno indywidualnych rozważań. Ponadto, w ciągu 36 godzin, uczestnicy muszą mieć dostęp do koniecznych udogodnień aby mogli całkowicie skupić się na wykonywaniu przypisywanych im zadań.

Facylitator powinien przynieść ze sobą duże sztalugi (flip-charty) oraz grube markery umożliwiające zapisanie tego, co zostanie powiedziane. W miarę jak kolejny arkusz zostaje wypełniony informacjami, należy go przykleić taśmą do ściany tak, by każdy uczestnik mógł śledzić pomysły proponowane przez innych uczestników. Wreszcie, facylitator powinien zapewnić, by każdy uczestnik miał dostęp do odpowiedniej ilości papieru i pisaków, by mógł wykonywać swoje indywidualne zadania.

■ FAZA WPROWADZAJĄCA

Celem fazy wprowadzającej jest doprowadzenie do sytuacji, w której uczestnicy czują się wygodnie w towarzystwie innych osób znajdujących się w pomieszczeniu i wiedzą, dlaczego zostali zakwalifikowani do bycia tam. Jest to również chwila do zapewnienia, by każdy uczestnik dobrze rozumiał pojęcia związane z oporem obywatelskim. Uczestnicy powinni – co najmniej – przeczytać tę książkę i ogarnąć wyobraźnią pięć pojęć, które dysydenci powinni znać z rozdziału 2.

To ćwiczenie nie wykorzysta swojego potencjału jeśli uczestnicy nie będą dobrze rozumieli znaczenia każdego pytania z Listy Kontrolnej. Aby osiągnąć jasność w czasie fazy wstępnej, może być warto zaprosić uczestników do wyrażenia swoich wątpliwości, jeśli myślały, że Lista Kontrolna nie jest jasna, wszechstronna, czy realistyczna. Zaproszenie uczestników do wyrażania krytyki w tym stadium może faktycznie pomóc im lepiej rozu-

LISTA KONTROLNA ĆWICZENIA DLA WOLNOŚCI

BUDOWANIE UMIEJĘTNOŚCI (PYTANIA OD 1 DO 4)

- (ustal miejsce w rankingu wg. kryterium ważności)
- Czy kampania oporu obywatelskiego przyczynia się do jednoczenia się wokół aspiracji, przywódców i strategii prowadzącej do zwycięstwa?
NIE 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 **TAK**
- Czy kampania oporu obywatelskiego dywersyfikuje swoje taktyczne opcje przy jednoczesnym utrzymywaniu dyscypliny niestosowania przemocy?
NIE 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 **TAK**
- Czy kampania oporu obywatelskiego stosuje taktyki w ramach przemyślanej kolejności tak, by wywołać maksymalne zakłócenie przy minimalnym ryzyku?
NIE 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 **TAK**
- Czy kampania oporu obywatelskiego odkrywa sposoby zwiększenia wartości zewnętrznego wsparcia?
NIE 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 **TAK**

NAWIGOWANIE W CZASIE KONFLIKTU (PYTANIA OD 5 DO 8)

- (ustal miejsce w rankingu wg. kryterium ważności)
- Czy liczba i różnorodność obywateli konfrontujących tyranię wykazuje tendencję do wzrostu?
NIE 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 **TAK**
- Czy wiara tyrana w skuteczność represji stosujących przemoc wykazuje tendencję do spadku?
NIE 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 **TAK**
- Czy liczba potencjalnych dezercji w środowisku kluczowych zwolenników tyrana wykazuje tendencję wzrostową?
NIE 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 **TAK**
- Czy system polityczny, który prawdopodobnie powstanie po zakończeniu konfliktu, będzie spójny z demokratycznymi wartościami?
NIE 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 **TAK**

mieć znaczenie i cel każdego z pytań Listy Kontrolnej.

Aktywny dialog pozwoliacy facylitatorowi wyjasnienie uczestnikom kwestie terminologiczne (np. wyjasnienie, ze opór obywatelski różni się od zasady nonviolence) które mogą być źródłem nieporozumień w fazie oceny i fazie innowacji.

Wreszcie, facylitator opisze zarysuje oczekiwania wobec uczestników w czasie fazy oceny, innowacji i zobowiązań.

■ FAZA OCENY

Faza oceny rozpoczyna się od poproszenia każdego uczestnika przez facylitatora o znalezienia miejsca odosobnienia, by zanalizować Listę Kontrolną z dwóch perspektyw w następującej kolejności:

- Po pierwsze, odpowiedz na każde z pytań listy kontrolnej wybierając wariant odpowiedzi mieszczący się na skali 1-10. Bardzo silne „tak” oznacza wybór oceny 10, a bardzo silne „nie” wybór oceny 1.
- Następnie uporządkuj pytania Listy Kontrolnej o numerach od 1 do 4 według kryterium ważności. „1” będzie uznaniem pytania za najważniejsze, a „4” będzie uznaniem go za najmniej ważne.
- Wreszcie, uporządkuj pytania Listy Kontrolnej o numerach od 5 do 8 (*Nawigowanie w czasie przebiegu konfliktu*) według kryterium ważności. „1” będzie uznaniem pytania za najważniejsze, a „4” będzie uznaniem go za najmniej ważne.

Nie powinno się zakładać, że pytania Listy Kontrolnej z najmocniejszą oceną „nie” są tymi pytaniami, które grupa powinna uznać za najważniejsze i do których powinna się odnieść w pierwszej kolejności. To jest kwestia, która w ramach Ćwiczenia Listy Kontrolnej może okazać się najistotniejsza. Podczas gdy pytania Listy Kontrolnej były formułowane na podstawie założenia, że są one jednakowo ważne, tylko miejscowi dysydenci mogą przypisać poszczególnym pytaniom odpowiedni priorytet pasujący do ich lokalnego kontekstu.

Samodzielna analiza powinna zostać przeprowadzona w ciągu 45 minut, następnie facylitator powinien ponownie zebrać całą grupę. Każda osoba powinna przedstawić swoją listę rankingową i

przesłanki uszeregowania pytań w przyjęty przez siebie sposób; facylitator będzie zapisywał punkty na arkuszach flipchartów. Zakładając, że w ćwiczeniu bierze udział dwudziestu uczestników, a każdy z nich przedstawi swoje opinie w ciągu pięciu minut, wówczas wszystkie oceny będzie można syntetycznie zebrać w ciągu 100 minut. Faza oceny może zostać przeprowadzona w ciągu niecałych trzech godzin.

W każdej fazie ważne jest, by poszczególni uczestnicy przedstawiali swoje poglądy w jasny i krótki sposób. Nie powinno być żadnych „raket naprowadzanych przy pomocy podczerwieni” jednego uczestnika chcącego zestrzelić pomysły innego uczestnika. Będzie bardzo dużo czasu na staranne przedyskutowanie i krytykę w czasie przerw i posiłków, a także w fazie zobowiązań. Celem fazy oceny i innowacji jest wydestylowanie najlepszych pomysłów każdego uczestnika w oparciu o jego unikatowe doświadczenia. Zgodność poglądów wzmacnia pomysły jedynie wtedy, gdy jest niewymuszona i spontaniczna.

■ FAZA INNOWACJI

Faza innowacji skupia uwagę na tych pytaniach Listy Kontrolnej, które uczestnicy uważają za najważniejsze i przebiega w formie odnośnienia się do każdego z nich osobno po kolei.

Skupiając uwagę na jednym z pytań Listy Kontrolnej, do którego grupa decyduje się odnieść, facylitator prosi każdego uczestnika, by udać się w ustronne miejsce na 45 minut, by sporządzić listy pięciu najlepszych pomysłów na temat tego, jak poprawić działania w terenie, by przesunąć ocenę od 1 do 10. Następnie facylitator zbiera uczestników i każdy z nich opisuje swoje pięć najlepszych pomysłów. Facylitator, w możliwie najkrótszych słowach, pisze przedstawiane pomysły na flipcharcie. Przy dwudziestu uczestnikach facylitator umieści tam 100 różnych pomysłów (gdy pomysły mają części wspólne facylitator będzie miał prawo scalić je i zapisać jako jeden). Jeśli zabraknie miejsca do zapisania wszystkich, facylitator powinien oderwać górny arkusz flipchartu i przykleić go do ściany, tak by każdy mógł łatwo zobaczyć go i odnieść się do jego treści.

Następnie facylitator prosi każdego uczestnika, by udał się z powrotem w miejsce ustronne na 15 minut, spojrzął na wszystkie pomysły na poprawę oceny umieszczone na ścianie i wybrał pięć najlepszych nie wymyślonych przez niego. Gdy grupa zbierze się ponow-

nie, facylitator umieszcza znak przy wszystkich pomysłach danego uczestnika nie wymyślonych przez niego, tworząc 100 osobnych znaków. Dzięki temu facylitator może zapisać i uszeregować kolejno 10 pomysłów z największą liczbą znaków na osobnym flipcharcie.

Fazę innowacji można przeprowadzić w ciągu niecałych trzech godzin.

■ FAZA ZOBOWIĄZAŃ

W tym punkcie, ma miejsce intensywna licytacja pomysłów uczestników, ponieważ widzą oni i oceniają różne punkty widzenia swoich kolegów dotyczące tego, z czym będą musieli się zmierzyć, by pokonać swoich adwersarzy. Faza zobowiązań jest mniej ustrukturyzowana i bardziej subiektywna niż inne fazy. Poprzednie fazy powinny dać grupie poczucie tego, co jest potrzebne do zwycięstwa nad tyranem. Faza zobowiązań próbuje odpowiedzieć na pytanie: kto wśród nas powinien wziąć odpowiedzialność za konkretne kroki, by ten cel osiągnąć? Znalezienie odpowiedzi na to pytanie najlepiej definiuje cel Listy Kontrolnej: Ćwiczenia dla Wolności. Jednakże nie ma żadnych dobrych ani złych odpowiedzi. Są jedynie autentyczne odpowiedzi oparte na pomysłach miejscowych uczestników, a nie na odpowiedziach osób znajdujących się na zewnątrz konfliktu, nie narażonych na ryzyko represji ze strony tyrana.

Oddzielanie autentycznych pomysłów od nieautentycznych wymaga od facylitatora zachowania dyscypliny w pełnieniu swojej roli. Musi on powstrzymać się od oferowania swoich własnych taktycznych lub strategicznych sugestii i zamiast tego skupić się na zachęcaniu do wyrażania przez uczestników pomysłów, uważanych przez nich za najlepsze. Jeśli każdy pomysł zostanie uszanowany, a następnie sklasyfikowany na liście priorytetów przez samych uczestników, wynikiem tego będzie większa pewność siebie w czasie podejmowania działań.

Podstawy do przeprowadzenia pomyślanej fazy zobowiązań zostają stworzone w ciągu pierwszych 24 godzin. Półgodzinne przerwy i posiłki pozwalają uczestnikom na wzajemne zadawanie sobie pytań, oraz na eksplorowanie obszarów zgody i niezgody, jak również ich pomysłów na kolejne kroki kampanii oporu obywatelskiego, którą prowadzą. Faza zobowiązań pozwoli na wyzwolenie zebranej energii i entuzjazmu w oparciu o pomysły już przetestowane wśród uczestników.

Faza zobowiązań nie wymaga pracy indywidualnej. Jest to grupowa dyskusja, która po raz pierwszy będzie obejmowała intensywną krytykę i debatę. Faza zobowiązań kończy się, gdy uczestnicy czują satysfakcję, że mają dość pracy do wykonania, by skierować dynamikę konfliktu w pożądanym przez nich kierunku.

TABLICA 16: Program 36-godzinnego Ćwiczenia Listy Kontrolnej

DZIEŃ 1	
7:00 – 8:00	Śniadanie
8:00 – 10:00	<i>Faza wprowadzająca</i>
10:00 – 10:30	Przerwa
10:30 – 13:00	<i>Faza oceny</i>
13:00 – 14:00	Lunch
14:00 – 16:30	<i>Faza innowacji dla Kluczowych Pytań Listy Kontrolnej dotyczących budowania umiejętności (45 minut pracy indywidualnej, 1:45 h pracy grupowej)</i>
16:30 – 17:00	Przerwa
17:00 – 17:45	<i>Faza zobowiązań dla Kluczowych Pytań Listy Kontrolnej dotyczących budowania umiejętności (Sesja 1)</i>
18:15 – 19:15	Kolacja
19:15 – 21:00	<i>Faza zobowiązań dla Kluczowych Pytań Listy Kontrolnej dotyczących budowania umiejętności (Sesja 2)</i>
DZIEŃ 2	
7:00 – 8:00	Śniadanie
8:00 – 10:30	<i>Faza Innowacji dla Kluczowego Pytania Listy Kontrolnej na temat nawigowania w czasie konfliktu (45 minut pracy indywidualnej, 1:45 h pracy grupowej)</i>
10:30 – 11:00	Przerwa
11:00 – 12:30	Faza zobowiązań Kluczowych Pytań Listy Kontrolnej dotyczących nawigowania w czasie konfliktu (Sesja 1)
12:30 – 13:30	Lunch
13:30 – 15:00	Faza zobowiązań Kluczowych Pytań Listy Kontrolnej dotyczących nawigowania w czasie konfliktu (Sesja 2)
15:00 – 19:00	Czas nieustrukturyzowany (na przykład grupa może zdecydować się na pracę dotyczącą Innowacji i Zobowiązań w oparciu o inne pytania Listy Kontrolnej)

Miara sukcesu będzie to, czy uczestnicy zdecydują się na ponowne zorganizowanie Ćwiczenia Listy Kontrolnej samodzielnie po okresie kilku miesięcy, w celu refleksji nad osiągniętym postępowaniem. To wykaże, że rozumieją fakt dysponowania przez nich znaczną mocą wpływania na przebieg konfliktu. To pokaże także ich determinację do ponownego zobowiązania się do zrobienia tego, jakie działania trzeba w danym momencie podjąć, by zmaksymalizować perspektywę zwycięstwa. Ćwiczenia Listy Kontrolnej są sposobem do jednoczesnego potwierdzenia postępu, a także odnoszenia się do zmieniającej się rzeczywistości konfliktu niestosującego przemocy. Doświadczając mocy faz oceny, innowacji i zobowiązań będą wykazywali pewność co do rezultatów i sensu ponownego przejścia przez te fazy. Mogą nawet chcieć sami wybrać swojego facylitatora, co będzie wskazywało, że chcieliby zorganizować nową grupę na własną rękę.

Ćwiczenia Listy Kontrolnej są sposobem na jednoczesne potwierdzanie osiąganego postępu oraz reagowanie na zmiany okoliczności przebiegu konfliktu niestosującego przemocy.

Można radykalnie zwiększyć liczbę ludzi zorientowanych w oporze obywatelskim przy pomocy Ćwiczenia Listy Kontrolnej dla Wolności. Wyobraźmy sobie, że liczba uczestników w warsztatach prowadzonych w realu oraz w trybie on-line⁵³ rośnie do 2500 osób

rocznie i każda z nich poznaje, jak prowadzić 36-godzinne Ćwiczenia Listy Kontrolnej dla Wolności. Jeśli te osoby zobowiążą się do zorganizowania pięciu seminariów rocznie, każde z udziałem 20 uczestników w swoim własnym kraju, to możliwym będzie, by w ciągu czterech lat milion osób żyjących pod władzą najbardziej autorytarnych reżimów osiągnęło dużo wyższy poziom wiedzy o potencjale oporu obywatelskiego. Podczas gdy ta liczba wydaje się niska w porównaniu z miliardami obywateli na tej planecie, jest to

53 Najlepszą opcją dla Ćwiczenia Listy Kontrolnej, jeśli okoliczności pozwolą, jest zorganizowanie osobistego, bezpośredniego spotkania konkretnych osób. To będzie formą promowania trwałego zainteresowania i pogłębionej interakcji między uczestnikami. Jednakże jeśli problemy zdrowia publicznego, ograniczeń finansowych lub też logistyki czy bezpieczeństwa uniemożliwiają zorganizowanie osobistego spotkania, ludzie mogą próbować zorganizować ćwiczenie wirtualnie przy pomocy platformy konferencji realizowane w trybie on-line, jeśli jest to dla nich możliwe i jeśli można zapewnić możliwość wzajemnego komunikowania się. To, z jakiej platformy będą korzystać uczestnicy i jak z niej będą korzystać, będzie zależało od możliwości korzystania oraz implikacji bezpieczeństwa w kraju lub krajach, w których mieszkają uczestnicy.

statystyka zatrważająca autokratów, szczególnie jeśli uwzględnimy to, że ta liczba może nadal szybko rosnąć w miarę upływu czasu.

To wskazuje na fakt, że upływ czasu jest jednym z najważniejszych zalet, którymi cechują się kampanie oporu obywatelskiego w porównaniu z powstaniem stosującymi przemoc. Liderzy gwałtownych powstań muszą szybko zniweczyć militarną przewagę reżimu we wczesnej fazie konfliktu. Osiągają to zabijając możliwie wielu przedstawicieli rządowych sił bezpieczeństwa i przekonując do dezercji pozostałych. Jednakże, jeśli przewaga militarna rządu nie zostanie szybko zniweczona, wówczas gwałtowne powstanie będzie szybko wystawione na działanie przeważającej przemocy, która może zniszczyć zdolność do utrzymania się sił powstańczych przez dłuższy okres.

W odróżnieniu od tego, ruchy niestosujące przemoc mogą korzystać z upływu czasu. Mogą stosować deeskalację, a następnie eskalować i ponownie deeskalować swoje taktyki oporu. Mogą uprawiać długookresową grę przeciwko tyranowi, pozyskując strategiczne przewagi, nawet, jeśli ich opór wydaje się wycofywać do prywatnych i rodzinnych przestrzeni, zanim znowu nie pojawi się z dużą energią. W całym tym czasie autokrata musi pozostawać w stanie podwyższonego alertu, angażując swoje zasoby, a to podnosi koszty prób utrzymania kontroli.

Jednym ze sposobów utrzymania żywotności pola walki jest upowszechnienie prowadzenia tych Ćwiczeń Listy Kontrolnej.

Tyrani czytając tę książkę – można oczekiwać, że niektórzy z nich będą to robić – powinni sobie uświadomić, że kampania oporu obywatelskiego nigdy nie może zostać całkowicie stłumiona. Bez względu na trudność okoliczności, obywatele mogą zawsze zebrać się, by przeprowadzić Ćwiczenia Listy Kontrolnej dla Wolności.

Tyran może wysłać swoich oprawców aby przejąć uzbrojenie, by zapobiec powstaniu. Ale co mogą przejąć oprawcy tyrańcy, gdy zostaną skonfrontowani z ludźmi prowadzącymi Ćwiczenia Listy Kontrolnej? Próby rozbicia tych ćwiczeń mogą skończyć się sytuacją, w której oprawca może sam zechcieć uczestniczyć w nich jako dezerters.

Bitwa między dysydem a tyranem będzie rozstrzygnięta przez tę stronę, która jest pewna sensu kontynuacji konfliktu. Lista Kontrolna Ćwiczeń dla Wolności trzyma aktywistów prodemokratycznych na polu walki, pozwalając im dostrzec, że zawsze są moż-

liwości poprawy ich pozycji. Nawet w obliczu najgorszej opresji, dysydenci mogą budować jedność, dywersyfikować taktyki i wchodzić w interakcje z potencjalnymi dezertkami. Ćwiczenie Listy Kontrolnej udowadnia tyranowi, że musi on w ostatecznym rachunku oddać władzę. To jest prawdą w odniesieniu nie tylko do „łagodnych” tyranów, lecz do wszystkich tyranów.

Ostatnio jeden z najbrutalniejszych przywódców świata, Umar al-Baszir z Sudanu, został odsunięty od władzy w wyniku kampanii oporu obywatelskiego. Obecnie znajduje się w więzieniu czekając na proces, w którym jest oskarżony o zbrodnie przeciwko ludzkości. Zgodnie z opinią Stephena Zunesa, miał tam miejsce znaczny wysiłek dzielenia się wiedzą na temat oporu obywatelskiego:

Przez kilka lat prowadzących do rewolucji, wiele organizacji międzynarodowych (...) prowadziło warsztaty dla grup społeczeństwa obywatelskiego na temat edukacji obywatelskiej, rozwiązywania konfliktów i innych kwestii, które przypuszczalnie przyczyniały się do wzmożenia poczucia sprawczości u aktywistów, choć konkretne szkolenia zajmujące się strategiami i taktykami oporu obywatelskiego miały swoje źródło wyłącznie w Sudanie.

Jedną z grup, która odgrywała ważną rolę w promowaniu nieprzemocowych środków oporu była Organizacja na rzecz Niestosowania Przemocy i Rozwoju (Organisation for Nonviolence and Development – ONAD) (...) Przez wiele lat organizacja oferowała warsztaty na terenie całego kraju na takie tematy jak budowanie pokoju, gender, prawa człowieka, edukacja obywatelska, rozwój instytucjonalny, dobre rządzenie, rozwiązywanie konfliktów, dialog międzywyznaniowy oraz procesy grupowe. W sytuacji destrukcji większości instytucji społeczeństwa obywatelskiego w warunkach panowania dyktatury przez 30 lat oraz taktyki dziel i rządź stosowanej przez reżim, takie pozornie apolityczne tematy w praktyce miały znaczne implikacje polityczne. Poza szkoleniami w tych obszarach, ONAD prowadziła także warsztaty skupiające bezpośrednio uwagę na strategicznych działaniach niestosowania przemocy oraz utrzymywaniu dyscypliny w niestosowaniu przemocy w obliczu ataków i innych prowokacji ze strony sił bezpieczeństwa (...).

Podczas gdy organizacja opracowała swoje własne programy, ONAD znajdowała się pod wpływem podręczników pochodzących z różnych grup europejskich i hinduskich, w tym Instytutu Gandhiego, War

Resisters' International, oraz Swedish Fellowship of Reconciliation. Wartościowe były także płyty DVD oraz inne materiały dokumentujące kampanie oporu obywatelskiego i wiedza przeznaczona dla aktywistów pochodząca z amerykańskich fundacji edukacyjnych, takich jak Międzynarodowe Centrum Rozwiązywania Konfliktów bez Przemocy oraz Instytut Alberta Einsteina. ONAD szacuje, że przeszkoliło bezpośrednio co najmniej 10 000 osób i 50 000 pośrednio przy pomocy szkoleń dla trenerów. Nacisk organizacji na działania niestosujące przemocy wzrósł w miarę upływu czasu, przy czym prawie 70% swoich szkoleń skupiała na bezpośrednie rzucanie wyzwania rządowi oraz innym opresywnym instytucjom.⁵⁴

To, co stało się z al-Baszirem, było całkowitym zaskoczeniem dla regionalnych ekspertów, ale nie było żadnym łutem szczęścia; było wynikiem przeszkolenia aktywistów prodemokratycznych we wzmacnianiu siły oporu obywatelskiego.

ICNC umieści tę książkę do darmowego ściągnięcia z internetu i przetłumaczy jej treść na wiele języków. Ponieważ spodziewamy się, że tyraniczne reżimy będą próbować wykluczyć możliwość jej czytania przez swoich obywateli, będziemy ją także dystrybuować w uniwersalnej formie papierowej. Niniejsza książka w taki czy inny sposób będzie przekraczała granice, nawet, jeśli tyrani będą próbowali ją zatrzymać i będzie dostępna każdemu, kto chciałby zostać efektywniejszym aktywistą prodemokratycznym. Nie można jej łatwo zabronić, a gdy tylko znajdzie się wewnątrz kraju może być kopiowana i rozpowszechniana między ludźmi. W tym momencie istnieje możliwość rozmnożenia tysięcy razy liczby prodemokratycznych aktywistów, którzy będą mogli pozyskać umiejętności potrzebne do zwycięstwa w konflikcie niestosującym przemocy, w którym biorą udział.

54 Stephen Zunes, *Sudan's 2019 Revolution: The Power of Civil Resistance* (Washington, DC: ICNC Press, 2021), ss. 14–15.

*W tej konkretnej chwili tyrani
mogą nie doceniać wielkości
ryzyk, wobec których stawia ich
konflikt niestosujący przemocy.
Ten stan samozadowolenia
naraża ich na zagrożenia,
które podważają trwałość
nawet najmocniej okopanych
reżimów, takich jak Iran,
Rosja, Chiny, Korea Północna,
Wenezuela i Mjanmar.*

HISTORYCZNY WYBÓR:

Pogodzenie się z tyranią lub uruchomienie Czwartej Fali Demokratyzacji

Los miliardów ludzi na całym świecie będzie określony przez efekty konfliktów występujących między dysydentami a tyranami. Szacuje się, że 2,5 miliarda ludzi na świecie żyje w jarzmie tyranii. Życie niewinnych ludzi jest zdominowane przez kaprysy nieodpowiedzialnych przed nikim władców, którzy nie zwracają uwagi na fundamentalne prawa człowieka. Fakt ten niesie ze sobą olbrzymie konsekwencje. Wiele z najgorszych działań ludzkich w historii zostało popełnionych przez reżimy, które powstały z opresji i deprawacji tworzonych przez tyranów.

Tyranie zmieniały swoje oblicze w miarę upływu czasu, ale leżąca u ich podstaw dynamika i zachowania pozostają takie same. Imperia kolonialne wyglądały inaczej niż dyktatury z czasów zimnej wojny, które z kolei wyglądały inaczej niż dzisiejsze nowoczesne autokracje, które zależą od technologii. O ile to rozróżnienie może być istotne, nie powinno odwrócić naszej uwagi od rzeczywistych przejawów tyranii bez względu na to, jak próbuje ona przedstawić się w oczach świata. Bez względu na to, czy tyrania wydaje się w oczach zewnętrznych obserwatorów jako zaawansowana technologicznie; izolacjonistyczna i nieprzewidywalna; teokratyczna; paternalistyczna; ideologicznie lewicowa czy prawicowa, lub będąca jakąkolwiek kombinacją pomiędzy nimi, możemy zidentyfikować ją przy pomocy ciężarów, jakie nakłada na ludzi, którzy żyją w jej ramach. Patrząc na nią od wewnątrz, widać że tyraniczne reżimy

tworzą społeczeństwa w których:

- Lęk jest wszechobecny
- Korupcja i wyraźnie niesprawiedliwe polityki prowadzą do szeroko zakrojonego rozziwu między zamożnością a skrajnym ubóstwem
- Pracownicy są wyzyskiwani bez ograniczeń
- Kryzysy humanitarne i zdrowia publicznego pojawiają się z dużo większym prawdopodobieństwem w wyniku niekompetencji lub rozmyślnej obojętności dysponentów władzy
- Aktywa poszczególnych obywateli mogą zostać przejęte na podstawie kaprysu
- Wybory są nieuczciwe, oszukańcze lub nie mają miejsca
- System sądownictwa jest wyraźnie stronniczy i służy interesom elit, podczas gdy indywidualni obywatele bywają aresztowani na podstawie arbitralnych decyzji
- Środki masowego przekazu i środowisko edukacyjne są zmonopolizowane przez propagandę i dezinformację
- Próby rzucenia wyzwania systemowi lub próby jego zmiany przez osoby, które żyją w jego ramach napotykać na surowe represje i systemowe naruszanie praw człowieka.

Podczas gdy tyranie są główną przyczyną rozległych cierpień ludności, ich istnienie ma także negatywne konsekwencje w skali globalnej. Niedemokratyczne rządy podnoszą ryzyko wojny (zarówno domowej, jak i między państwami), przynosząc skutki w postaci aktów okrucieństwa, ekstremizmu, kryzysów humanitarnych, naruszeń praw człowieka, masowych migracji uchodźców i korupcji (która często przekracza granice). Te autorytarne reżimy osłabiają trwałość państw i niszczą źródła społecznej odporności na kryzysy. Ponadto dążą one do podkopania istniejących demokracji i prowadzą do erozji międzynarodowego prawa i instytucji. Mają na celu doprowadzenia – przez swoje członkostwo – do perwersyjnego interpretowania misji Rady Praw Człowieka Organizacji Narodów Zjednoczonych. Bardziej autorytarny świat jest światem niestabilnym i niebezpiecznym, a żaden kraj nie jest na te przypadłości odporny.

W czasie stałej konkurencji o władzę między tyranami a prodemokratycznymi aktywistami występowały długie cykle zwycięzców i przegranych. To wyjaśnia dlaczego – od wczesnych lat dziewiętna-

stego wieku – demokracja postępowała w trzech kolejnych falach. Według Samuela P. Huntingtona:

Pierwsza „długa” fala demokratyzacji zaczęła się w latach 1820-tych, w jej ramach zwiększał się udział mężczyzn mających czynne prawo wyborcze w Stanach Zjednoczonych; trwała przez prawie całe stulecie (...) aż do roku 1926, przyczyniając się do powstania około 29 demokracji. Jednak w 1922 roku przyjscie Mussoliniego do władzy we Włoszech zaznaczyło początek pierwszego okresu fali reakcji, która w roku 1942 zmniejszyła liczbę demokratycznych państw świata do 12. Zwycięstwo aliantów w drugiej wojnie światowej zainicjowało drugą falę demokratyzacji, która osiągnęła swój szczyt w roku 1962, w którym 36 krajów było rządzonych demokratycznie, by następnie doświadczyć drugiej fali reakcyjnej (w latach 1960-75), gdy liczba demokracji uległa obniżce do 30.⁵⁵

Trzecia Fala Demokratyzacji rozpoczęła się w 1974 roku od rewolucji goździków w Portugalii. Wówczas rozprzestrzeniła się do krajów Ameryki Łacińskiej, krajów Azji leżących nad Pacyfikiem, Europy Wschodniej oraz Afryki Subsaharyjskiej. Zgodnie z rankingiem Freedom House, 35 krajów w czasie tego przybliżonego okresu (1972-2005) zmieniło swoje miejsce w rankingu od „nie wolnych” do „częściowo wolnych” i „wolnych”⁵⁶. Najbardziej znaczącą cechą Trzeciej Fali Demokratyzacji było to, że przytłaczająca większość tych transformacji odbyła się dzięki niestosującym przemocy kampanii oporu obywatelskiego.

Druga połowa Trzeciej Fali została przyjęta z wielkim optymizmem. Jego duch został skodyfikowany w wielokrotnie cytowanej pracy Francisa Fukuyamy pt. *Koniec historii i ostatni człowiek* (*The End of History and the Last Man*) opublikowanej w 1992 roku wkrótce po zakończeniu zimnej wojny, gdy Trzecia Fala nabierała dodatkowej dynamiki. Głównym argumentem Fukuyamy było to, że proces ludzkiego organizowania się w struktury polityczne ma swój ostateczny cel lub punkt równowagi dla całej ludzkości, w postaci zachodniej demokracji liberalnej.

Wszystkie polityczne społeczności muszą wykorzystać dążenie do bycia uznanymi, chroniąc się w tym samym czasie od jego destrukcyjnych skutków. Jeśli współczesny konstytucyjny rząd faktycznie znalazł for-

55 Samuel P. Huntington, *Democracy's Third Wave* w: *Journal of Democracy* 2, no. 2 (1991), s. 1.

56 Karatnycky i Ackerman, s. 18.

mulę, w ramach której wszyscy są uznawani w sposób, który jednak unika pojawienia się tyranii, wówczas rzeczywiście będzie miał szczególną przesłankę do osiągnięcia stabilności i długowieczności pośród reżimów, które powstały na Ziemi.⁵⁷

Niestety od roku 2005 Freedom House zanotował piętnaście kolejnych lat spadających zagregowanych miejsc w światowym rankingu. W miarę jak Trzecia Fala Demokratyzacji stopniowo odchodzi w niepamięć, wzrost autorytarnych rządów oraz ich efektów, takich jak skorumpowany sposób sprawowania władzy, może wydawać się nie do zatrzymania. Nie zaskakuje więc, że teza Fukuyamy jest niezasłużonym przedmiotem drwin, będąc błędnie traktowana jako przejaw naiwności.

Pytanie, które dzisiaj przed nami stoi, dotyczy tego, czy po cofającej się fali, z którą obecnie mamy do czynienia, nastąpi Czwarta Fala Demokratyzacji? Jeśli to będzie miało miejsce, wówczas główna teza Fukuyamy udowodni w ostatecznym rachunku swoją prawdziwość.

Realiści odrzucają możliwość zaistnienia Czwartej Fali Demokratyzacji, uważając, że tyrania pozostanie dominującą siłą w świecie. Myślą, że obecnie Trzecia Fala Demokratyzacji już przeminęła, kampanie oporu obywatelskiego nie zagrażają już więcej autorytarnym władcom i nie mogą konkurować z władzą państwa.

Tyrani, którzy raz odczuli skutki lekceważenia wielu kampanii oporu obywatelskiego w czasie Trzeciej Fali Demokratyzacji obecnie współpracują ze sobą szukając najlepszych sposobów tłumienia ich. Wykazali się większą zdolnością konsolidowania władzy przy pomocy stosowania niewielkiej liczby jawnych form przemocy i utrzymywania władzy przy pomocy gróźb prawnych, oraz stosując minimalne formy represji. Wykorzystywanie nowych technologii nadzoru i śledzenia stanowi bardzo istotną formę ochrony przed oporem obywatelskim, przy jednoczesnym podkopywaniu instytucji, które chronią prawa polityczne i prawa człowieka. Autokraci czują, że mogą działać z większą bezkarnością przy pomocy ustalania terminów końca kadencji zmieniając ustawodawstwo, zamykając kanały medialne, które były najaktywniejsze we wspieraniu praw politycznych i wolności obywatelskich wszystkich mieszkań-

⁵⁷ Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man* (New York, NY: Free Press, 2006), ss. xxi-xxii.

ców, oraz stosując agresywniejsze aresztowania, a nawet zabójstwa aktywistów prodemokratycznych.

Realiści argumentują, że kluczowym powodem wzrostu znaczenia autorytaryzmu jest to, że Stany Zjednoczone – chorąży przekazu „wolności” – przestały być jedynym supermocarstwem. Zamiast tego mamy do czynienia z wielowymiarową konkurencją między Chinami, Rosją, Iranem, Koreą Północną i innymi wrogimi dyktaturami. Bez prestiżu amerykańskiego wsparcia, społeczność promowania demokracji, która wykonała tak znakomitą pracę, jest w pełnym odwrocie.

Zarozumiałe przekonanie, że Stany Zjednoczone mogą przekształcić wszystkie kraje w skonsolidowane demokracje zostało wielokrotnie zniweczone, od Wietnamu, przez Afganistan, do Iraku. Pogląd, że Waszyngton powinien zaoferować lśniący przykład, ale nic więcej, nie okazuje się przejawem wystarczającego docenienia niebezpieczeństw współczesnego świata, w którym grupy i poszczególne osoby dysponując niewielkimi zasobami mogą zabić tysiące lub nawet setki tysięcy Amerykanów. Stany Zjednoczone nie są w stanie rozwiązać problemów świata, ani też nie mogą spocząć w luksusie ignorowania ich.⁵⁸

Realistyczna perspektywa jest organicznym elementem poglądów prawie wszystkich specjalistów regionalnych, których główna uwaga jest skupiona na wyjaśnianiu zachowań elit. Mają oni trudności w ustalaniu ważności procesów odbywających się na poziomie podstawowym, szczególnie dotyczących zmian poziomu zdolności tyrana do bronięcia się przed konfliktem niestosującym przemocy. To wyjaśnia, dlaczego realiści i regionalni specjaliści wykazali się godną pożałowania niezdolnością przewidzenia początku prawdopodobnej kampanii oporu obywatelskiego. Zawsze są nią zaskakiwani i są skłonni postrzegać masowe protesty, strajki i bojkoty jako niewarte większej uwagi zjawiska, które rychło się zakończą bez jakichkolwiek konsekwencji.

Regionalni eksperci byli przekonani, że serbski dyktator Slobodan Milošević nigdy nie odda władzy, zanim nie odwoła się do przemocy. Zielony Ruch w Iranie był uważany za coś niemożliwego

58 Stephen Krasner, *Learning to Live with Despots: The Limits of Democracy Promotion*, Foreign Affairs 99, no. 2, (dostęp 10 Luty, 2020). <https://www.foreignaffairs.com/articles/2020-02-10/learning-live-despots>.

do pomyślenia aż do momentu, gdy się pojawił. Bezpośrednio przed powstaniem z roku 2011 i okupacją placu Tahrir, regionalni specjaliści byli pewni, że wydarzenia w Tunezji nigdy nie przeniosą się do Egiptu. A w Sudanie wydawało się mrzonką to, że Umar al-Baszir mógłby zostać odsunięty od władzy i znaleźć się w więzieniu.

Realisci nie dostrzegają różnicy między pozostałościami upadku gwałtownych powstań a tym, co pozostaje po porażce insurekcji niestosujących przemocy. Stosująca przemoc insurekcja jest tłumiona wtedy, gdy napotka na przeważającą siłę wojska i policji tyrana. Uczestnicy przemocowego buntu, którzy unikną egzekucji lub uwięzienia, nie mają do dyspozycji spoistej siły, by móc podjąć walkę w kolejnych latach lub kiedykolwiek później. Jednakże tyran nigdy nie może w pełni zgasić przegranej kampanii oporu obywatelskiego. Nawet jeśli tyrani wygrywają, nadal muszą zaspokajać podstawowe potrzeby obywateli, lub tracić korzyści z powodu ich

Realisci i regionalni specjaliści wykazali się godną pożałowania niezdolnością przewidzenia początku prawdopodobnej kampanii oporu obywatelskiego

apatii. To dostosowanie się pozwala nawet najbardziej obumierającym kampaniom oporu obywatelskiego odzyskać siłę i doprowadzić do demokracji w kolejnych latach.

W ciągu ostatnich piętnastu lat cofania się demokracji, realisci wskazywali na tak zwany zgon Arabskiej Wiosny jako na dowód tego, że postęp demokracji będzie w przyszłości ograniczony. Inni, jednakże, postrzegają powstania arabskie jako coś, co się nigdy nie zakończyło:

W roku 2021 trudno było znaleźć bardziej rozpowszechnione opinie, niż takie, że powstania arabskie upadły. Łatwo zrozumieć atrakcyjność takich poglądów, energicznie promowanych zarówno przez autokratyczne reżimy, jak i realistów polityki zagranicznej. To oznacza powrót do tradycyjnego układu relacji (business as usual). Zarówno administracja prezydenta Obamy jak i Trumpa akceptowały ten pogląd gdy przeniosły swój wzrok na inne cele w tym regionie – pierwsza na negocjacje nuklearne z Iranem, druga na normalizowanie stosunków arabsko-izraelskich. Jednak to przekonanie jest faktycznie najnowszą opinią w serii przedwczesnych konkluzji. Mimo wystawianiu powstaniom arabskim przedwczesnego aktu zgonu oraz ciemnemu pokłosiu tych wydarzeń, rewolucyjna fala 2011 roku nie okazała się przejściową uludą. Dziesięć lat później, autokratyczna fasada regionu wykazuje

kolejne pęknięcia. Ważne powstania w ostatnim okresie zablokowały reelekcję niedołęzłego prezydenta Algierii, doprowadziły do obalenia długoletniego przywódcy Sudanu, oraz rzuciły wyzwanie sekciarskim porządkom politycznym w Iraku i Libanie. Liban zdołał ledwo co utworzyć rząd po roku protestów, katastrofie finansowej oraz pozostałości niewyobrażalnej eksplozji w porcie w Bejrucie. Arabia Saudyjska była świadkiem szybkich zmian w kraju w czasie przygotowań do przewidywanej koronacji następcy tronu saudyjskiego, Muhammada „MBS” ibn Salmana.⁵⁹

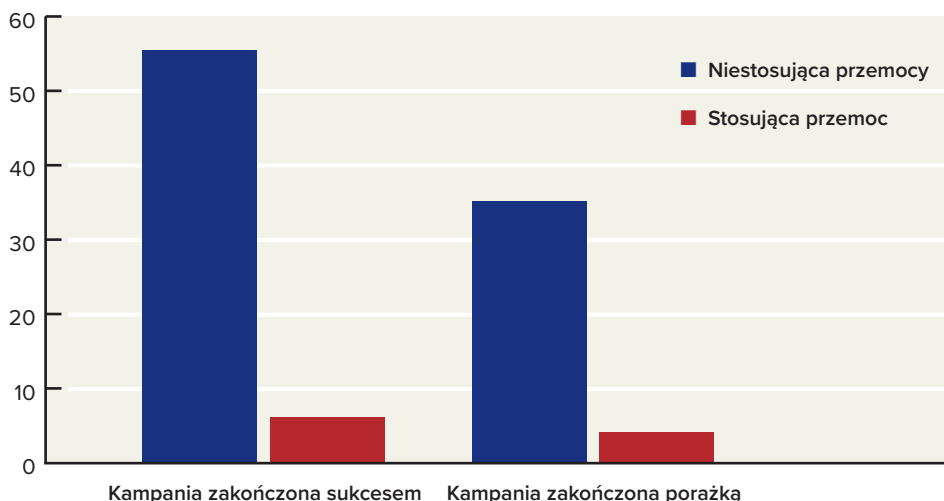
Tyrani nigdy nie czują, że mają dość władzy, by czuć się bezpiecznie. Są oni pogrobowcami słynnego aforyzmu Lorda Actona, który powiedział: „Władza skłania do korupcji, a władza absolutna korumpuje absolutnie”. Im bardziej narzucają duszącą kontrolę ludności, którą rządzą, tym jest większe prawdopodobieństwo że liczba skrytych dwójmyślowców ulegnie zwiększeniu i w miarę upływu czasu przekształcą się w jawnych dwójmyślowców i w ostatecznym rachunku – dezertów. To wyjaśnia, że nawet w warunkach ogólnej obniżki poziomu wolności na świecie, liczba kampanii protestów ludności rośnie w rekordowym tempie. Obecnie tyrani mogą niedoceniać ryzyka, z którymi mogą mieć do czynienia ze strony konfliktów niestosujących przemocy. To samozadowolenie naraża ich na zagrożenia, które podważają trwałość nawet najmocniej okopanych reżimów, takich jak Iran, Rosja, Chiny, Korea Północna, Wenezuela i Myanmar.

Aby przygotować się do przedstawienia Pytań Listy Kontrolnej w rozdziale 2 przedstawiłem listę pięciu idei, które dysydenci powinni znać przede wszystkim. Jednakże, jest tam szósta idea dla dysydentów, która jest najbardziej pełna nadziei ze wszystkich (co stanie się bardziej jasne gdy aktywiści prodemokratyczni przejdą całe Ćwiczenie Listy Kontrolnej dla Wolności): o ile dyktator może zniszczyć siłę partyzantów i skończyć z przemocowymi powstaniem na dziesięciolecie jeśli nie na zawsze, dyktatorzy nigdy nie mogą faktycznie zakończyć kampanii oporu obywatelskiego wszczętej w celu wsparcia demokracji i praw człowieka. Jednym z najbardziej motywujących efektów badań jest Rys. 20, który pokazuje, że nawet jeśli niestosujący konflikt nie osiągnął swojego celu, nadal ma 35 procent szans, że uda mu się to w ciągu kolejnych pięciu lat.

⁵⁹ Marc Lynch, *The Arab Uprisings Never Ended: The Enduring Struggle to Remake the Middle East*, w: *Foreign Affairs* (Styczeń/Luty 2021).

ILUSTRACJA 20: Prawdopodobieństwo, że kraj będzie demokracją w ciągu pięciu lat po zakończeniu kampanii

Źródło: Erica Chenoweth i Maria J. Stephan, *Why Civil Resistance Works: The Strategic Logic of Nonviolent Resistance* (New York, NY: Columbia University Press, 2011).

Czego więc zabrakło? W publikacji pt. *Przyszłość oporu niestosującego przemocy* (The Future of Nonviolent Resistance), Erica Chenoweth podaje dowody, które pokazują, że poziom umiejętności aktywistów prodemokratycznych spada. Przejawy tego są następujące:

- Udział ludności w kampaniach oporu obywatelskiego spadł z poziomu 2,7% w latach 90-tych do 1,3% dzisiaj.
- Występuje nadmierna skłonność do polegania na masowych demonstracjach w porównaniu do innych taktyk o różnych profilach ryzyka, takich, jak strajki i bojkoty.
- Występuje nadmierna skłonność do polegania na spontaniczności cyfrowego organizowania się, zamiast na planowaniu sekwencji kluczowych działań taktycznych.
- Występuje zwiększona skłonność do pośredniego kojarzenia się ze stosującymi przemoc aktorami z przekonaniem, że to zwiększy szanse sukcesu.⁶⁰

W miarę jak zwiększa się liczba kampanii konfliktu niestosującego przemocy, nieuchronnie występuje sytuacja, że bez proporcjonalnego rozwoju szkoleń, prawdopodobieństwo poprawy wskaźników sukcesu będzie malało. Wyobraźmy sobie, co mogłoby

60 Chenoweth, *The Future of Nonviolent Resistance*.

się wydarzyć, gdyby wzrostowi liczby kampanii odpowiadałby wzrost liczby dysydentów, którzy odbyli Ćwiczenie Listy Kontrolnej dla Wolności. To jest to, co będzie potrzebne do uruchomienia Czwartej Fali Demokracji.

W czasie pisania tego opracowania wielkie konflikty o panowanie między Stanami Zjednoczonymi i jego demokratycznymi (także pewnymi niedemokratycznymi) sojusznikami, a Chinami, Rosją i Iranem ulegają intensyfikacji. W sojuszu, któremu przewodzi USA, uwaga ekspertów od mediów, profesjonalistów think-tanków, oraz rządowych decydentów politycznych skupiona jest prawie wyłącznie na wywieraniu nacisku na autokratów przy pomocy sankcji, rozbudowy środków nacisku militarnego oraz budowaniu sojuszy – czyli na wszelkich działaniach podejmowanych z zewnątrz. Bardzo niewiele uwagi poświęca się kwestii, jak zwiększyć presję, którą tyrani mogą odczuwać z obszarów leżących w ich granicach, mimo sprawiającego duże wrażenie zestawu kampanii oporu obywatelskiego podejmowanego przeciwko rządóm dyktatorów.

Nawet Chiny – matka wszystkich tyranii oraz największe strategiczne zagrożenie społeczeństw krajów demokratycznych – nie jest wolna od tych zagrożeń. Orville Schell w swoim eseju "Życie Partii: jak bezpieczna jest KPCh?" (Life of the Party: How Secure Is the CCP?), przedstawia na to silne argumenty:

Być może KPCh udało się udoskonalić zupełnie nowy model rozwoju, który nie wymaga takich osobliwych wartości jak wolność, sprawiedliwość i wolność. Ale najnowsza historia sugeruje, że brak tych elementów może być źródłem zagrożenia dla danego kraju. Pomyślmy o faszystowskich Włoszech i Niemczech, imperialnej Japonii, frankistowskiej Hiszpanii, teokratycznym Iranie, oraz Związku Sowieckim. (...)

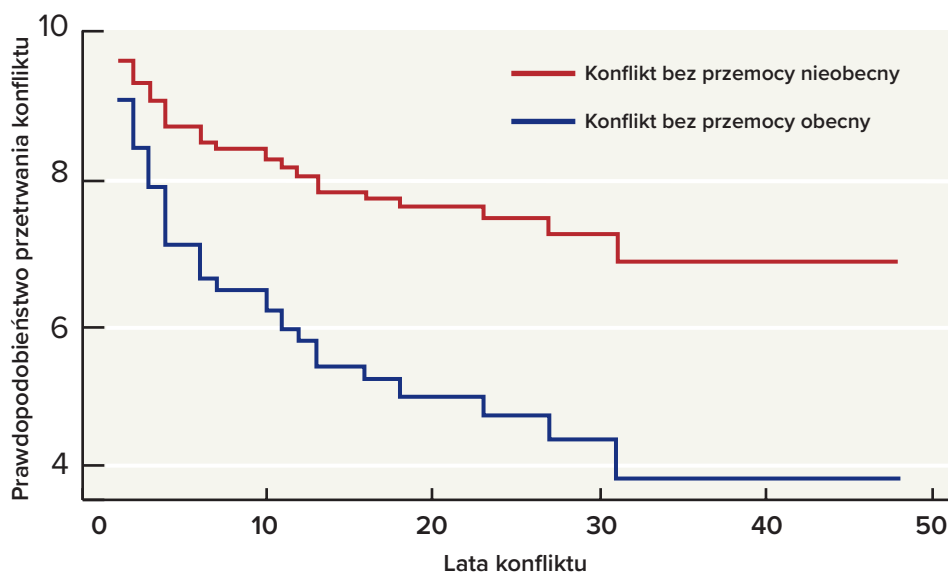
Czy Chińczycy są po prostu inni niż wszyscy pozostali, szczególnie ci, którzy mieszkają na Zachodzie? Być może, niektórzy mówią, obywatele Chin sami pokażą, że są zadowoleni z możliwości gromadzenia majątku i władzy, bez tych aspektów życia, które inne społeczeństwa uznały za podstawę bycia ludźmi. Takie założenie wydaje się nierealistyczne, żeby nie powiedzieć kolonialne. W ostatecznym rachunku Chińczycy najprawdopodobniej udowodnią, że w niewielkim stopniu różnią się od Kanadyjczyków, Czechów, Japończyków czy Koreańczyków. To, że osoby spoza Chin nie mogą zobaczyć ani usłyszeć pełniejszych przejawów uniwersalnych wartości w obecnej chwili nie oznacza, że takie

oczekiwania nie istnieją. Stłumione obecnie, pojawiały się one raz za razem w przeszłości i na pewno w przyszłości pojawią się ponownie.⁶¹

Dawni i obecni liderzy, analitycy polityki, oraz media działające w najstarszych demokracjach świata powinny patrzeć na opór obywatelski świeżym wzrokiem. Powinny porzucić szeroko rozpowszechnione przekonania, że opór obywatelski musi ponieść porażkę, lub, co gorsza, nie ma sensu w czasie konfliktu z jednym lub z kilkoma protagonistami stosującymi przemoc. Nie ma jakiegokolwiek kontekstu, w którym realności nie byłiby pewniejsi, że opór obywatelski nie może zainicjować demokratycznej transformacji, niż w czasie wojen domowych. Rozumowanie polega na tym, że w momencie zakończenia takich intensywnie nasyconych przemocą konfliktów, zwycięzca na pewno narzuci okrutną dyktaturę przegranemu. Jednakże Luke Abbs po przeanalizowaniu danych dotyczących prawie sześćdziesięciu lat wyników oporu niestosującego przemocy w czasie wojen domowych, przedstawia nieoczekiwany

ILUSTRACJA 21: Kampanie niestosujące przemocy i czas trwania wojny domowej (1955-2013)

Źródło: Luke Abbs, *Wpływ oporu niestosującego przemocy na pokojową transformację wojny domowej* (*The Impact of Nonviolent Resistance on the Peaceful Transformation of Civil War*), Washington, DC: ICNC Press, 2021.

61 Orville Schell, *Life of the Party: How Secure Is the CCP?*, Foreign Affairs (lipiec/sierpień 2021): ss. 74-75.

wniosek:

Rys. 21 wizualizuje prawdopodobieństwo wojny domowej „dającej szanse przeżycia” na osi y oraz liczbę lat epizodów wojny domowej na osi x. Na wszystkich etapach cyklu życia we wszystkich wojnach domowych, uwzględnionych przez zgromadzone dane, prawdopodobieństwo przemocowego konfliktu trwającego nadal jest znacznie zredukowane, gdy w ramach konfliktu są prowadzone szeroko zakrojone kampanie niestosujące przemocy. Na przykład po 5 latach wojny domowej porozumienie pokojowe jest około 25% prawdopodobniejsze, gdy kampanie niestosujące przemocy są obecne, w porównaniu z sytuacją, w której nie mają one miejsca.⁶²

Szansą polityki jest zidentyfikowanie tego, jak zewnętrzni aktorzy mogą pomóc w rozwoju ruchów niestosujących przemocy, które już powstają w sposób organiczny. W ramach swoich badań *Roli zewnętrznego wsparcia kampanii niestosujących przemocy (The Role of External Support in Nonviolent Campaigns)*, Chenoweth i Stephan doszły do najistotniejszego ustalenia, że „wsparcie szkoleniowe okazuje się za każdym razem wywierać najistotniejszy wpływ”:

Szkolenie jest jedyną formą pomocy, która jest pozytywnie skorelowana z charakterystyką kampanii niestosujących przemocy. Ta teza jest szczególnie prawdziwa w okresie poprzedzającym kampanię, gdy większa skala działań szkoleniowych jest skorelowana z wyższymi wskaźnikami uczestnictwa, mniejszą liczbą ofiar śmiertelnych, oraz większym prawdopodobieństwem dezercji z szeregów sił bezpieczeństwa wtedy, gdy kampania zostaje zmobilizowana. Szkolenie w czasie szczytowego zmobilizowania kampanii jest również skorelowane ze wzrostem skali uczestnictwa oraz ostatecznym sukcesem kampanii. We wszystkich modelach postępowania szkolenie wydaje się nie mieć jakichkolwiek systematycznych, dających się zauważyć minusów – i jest jedyną formą wsparcia która wykazuje zawsze pozytywną korelację we wszystkich modelach.⁶³

Larry Diamond, wybitny uczony zajmujący się problematyką demokracji, zauważa:

Świat jest obecnie pogrążony w zażartej globalnej konkurencji idei, informacji i zasad. W epoce cyfrowej ta konkurencja odbywa się z

62 Abbs, *The Impact of Nonviolent Resistance*, s. 38.

63 Chenoweth and Stephan, *The Role of External Support*, ss. 65–66.

*błyskawiczną prędkością co godzinę, kształtując to, jak ludzie myślą na temat swoich systemów politycznych, oraz przyszłego porządku świata. Obecnie szczególnie – gdy na Zachodzie rosną wątpliwości i zagrożenia demokracji – jest to konkurencja, na przegranie której demokracje nie mogą sobie pozwolić.*⁶⁴

Odwrócenie procesu cofania się demokracji w okresie ostatnich piętnastu lat będzie wymagało, by dysydenci częściej wygrywali konflikty niestosujące przemoc. Jeśli mamy doświadczyć Czwartej Fali Demokratyzacji, trzeba doprowadzić do przeszkolenia dużo większej liczby dysydentów, niż to ma miejsce obecnie.

Lista Kontrolna Obalania Tyranii daje lokalnym dysydemtom narzędzia do wzajemnego szkolenia się w ramach ich stref konfliktu, dostarczając im zaawansowanej wiedzy o „planowaniu strategicznym, dyscyplinie taktycznej, mobilizacji zasobów, oraz skutecznym powstrzymaniu przemocy państwa.”⁶⁵

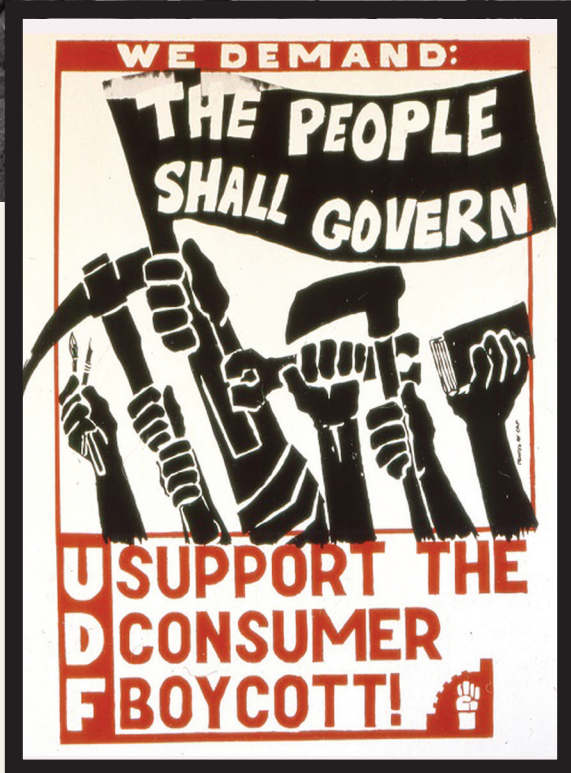
Niniejsza książka w rękach dysydentów jest kolejnym krokiem w procesie ewolucji przekazywania wiedzy o oporze obywatelskim. Dostępność i strategiczne zastosowanie jej treści w każdym przyszłym konflikcie niestosującym przemoc może radykalnie zmienić równowagę sił na niekorzyść tyrana, na rzecz prodemokratycznych aktywistów w tych obszarach, o których mówi.

64 Larry Diamond, *America's Silence Helps Autocrats Triumph*, Foreign Policy, September 6, 2019, <https://foreignpolicy.com/2019/09/06/americas-silence-helps-autocrats-triumph-democratic-rollback-recession-larry-diamond-ill-winds/#>.

65 Chenoweth and Stephan, *The Role of External Support*, s. 67.

Po prawej: Lech Wałęsa, przywódca Solidarności, celebryje ustanowienie Solidarności Rolników Indywidualnych w Polsce w roku 1981.

Powyżej: Jack Mkhoseli prowadzi bojkot konsumencki w Port Elizabeth przeciwko apartheidowi, Afryka Południowa, rok 1985.

Po lewej: Plakaty wykorzystywane w celu mobilizacji do wsparcia tego bojkotu.

ANEKS

Warsztat i ocena kursu prowadzonego w trybie on-line

W miarę upływu czasu, ICNC otrzymał bardzo dużo informacji zwrotnych na temat naszej pracy oraz zaangażowania na całym świecie. W odpowiedzi na konkretne żądania, zorganizowaliśmy wiele seminariów i warsztatów, prowadziliśmy także cyklicznie roczne programy edukacyjne. Te cyklicznie prowadzone programy obejmują:

Letnie Instytuty: W latach 2006-2016 ICNC w ramach partnerskiej współpracy z Fletcher School of Law and Diplomacy oferował 5- i 6-dniowe warsztaty na temat oporu obywatelskiego dla uczestników z całego świata. Przykładowy program Letniego Instytutu przedstawiony jest na Tabl. 17 na s. 163.

Instytuty Regionalne: w lutym 2018 roku ICNC współpracował z kilkoma lokalnymi partnerami w celu ustanowienia regionalnego instytutu dla studiowania konfliktu niestosującego przemocy w stolicy Ekwadoru, Quito. Trzydziestu pięciu uczestników z jedenastu krajów Ameryki Południowej lub położonych w jej pobliżu uczestniczyło w sześciodniowym seminarium w tamtym roku. Jesienią 2018 roku drugi instytut został zorganizowany wspólnie w Kijowie, na Ukrainie, skupiając uwagę na krajach Europy Wschodniej i Azji Środkowej; uczestniczyło w nim czterdziestu uczestników z dziesięciu krajów. Trzeci instytut został zorganizowany z lokalnymi partnerami w stolicy Nepalu Katmandu, we współpracy z lokalnymi uniwersytetami oraz NGO-sami, by dzielić się badaniami, strategiami oporu obywatelskiego, oraz doświadczeniami ruchów z dysydentami i aktywistami prodemokratycznymi, uczestniczyło w nim trzydzieści sześć osób z dwunastu krajów.

Kursy prowadzone w trybie on-line: ICNC rozpoczął prowadzenie swoich flagowych kursów w trybie on-line w roku 2012, we współpracy z Rutgers University.⁶⁶ „Siła Ludu: Strategiczna Dynamika Oporu Obywatelskiego” („People Power: The Strategic Dynamics of Civil Resistance”) przyciąga uczestników z całego świata na siedmiotygo-

66 W roku 2020 ICNC rozpoczęło prowadzenie kursu bez współudziału Rutgers University.

dniowy, intensywny kurs obejmujący następujące tematy:

MODUŁ 1. Wprowadzenie do kursu: Przywitanie i webinaria przekazujące podstawowe informacje • Przedstawienie się uczestników • Sprawdzenie dotychczasowej wiedzy

MODUŁ 2. Fundament oporu obywatelskiego: Czym jest opór obywatelski? • Efektywność oporu obywatelskiego

MODUŁ 3. Przykłady oporu obywatelskiego z całego świata: Przykłady Wyzwolenia Narodowego • Przykłady bezpieczeństwa obywatelskiego i autonomii • Przykłady Obrony i Rozszerzania Praw • Przykłady Rozliczalności Publicznej

MODUŁ 4. Strategie i taktyki oporu obywatelskiego: Analiza Kampanii Sit-ins w kantine wydającej lunch w Nashville • Rola Kobiet w Oporze Obywatelskim • Strategiczne planowanie i Decyzje Taktyczne • Narzędzia Analizy Konfliktu

MODUŁ 5. Represja, reakcja zwrotna i dezercje: Represje i reakcje zwrotne • Strategie Ruchu Sprzyjające Dezercji

MODUŁ 6. Stosujące przemoc skrzydła, agenci-prowokatorzy, utrzymywanie dyscypliny w niestosowaniu przemocy: Stosujące Przemoc Flanki • Przewodnik Odkrywania Agentów - Prowokatorów • Utrzymywanie Dyscypliny Niestosowania Przemocy

MODUŁ 7. Nowe granice badań oporu obywatelskiego: Demokratyzacja i Opór Obywatelski • Opór Obywatelski Przeciwko Abuzywnym Praktykom Korporacyjnym • Opór Obywatelski a Społeczności Wierzących • Opór Kulturalny

MODUŁ 8. Zakończenie kursu: Badanie Pozyskanej Wiedzy • Ewaluacja Kursu

Wychodząc poza pisemne i ustne informacje zwrotne, nasze ilościowe dane wzmacniają to, co nam mówili absolwenci, stypendyści i współpracownicy programu ICNC. Na przykład poniżej podane są rezultaty ewaluacji siedmioletniego kursu ICNC pt. „Siła ludu: strategiczna dynamika oporu obywatelskiego”, w którym co roku bierze udział od 55 do 65 osób z całego świata. Aby przeprowadzić

TABLICA 17: Próbką programu letniego instytutu

Sesja	Poniedziałek	Wtorek	Środa	Czwartek	Piątek
9:00 – 10:30	Przedstawienie się wszystkich uczestników oraz kadry prowadzącej zajęcia w tygodniu	Niestosująca przemocy dyscyplina a stosujące przemoc skrzydła Ćwiczenie – aktywność opcjonalna	Represje i reakcja zwrotna Ćwiczenie – aktywność opcjonalna	Język i znaczenie w ruchach społecznych	Sprawczość obywatelska w zdeintegrowanych społeczeństwach oraz/lub przeciwstawianie się stosującym przemoc podmiotom niepaństwowym
10:30 – 11:00	Przerwa				
11:00 – 12:30	Wprowadzenie do oporu obywatelskiego	Dlaczego ruchy oporu obywatelskiego ponoszą porażki?	Zewnętrzne podmioty a ruchy oporu obywatelskiego	Niestosująca przemocy obrona przeciwko zewnętrznej agresji	Kampanie antykorupcyjne
12:30 – 14:00	Obiad	Mówca w czasie obiadu: Peter Ackerman	Luncheon Nagrody Jamesa Lawsona	Obiad	Group photo
14:00 – 15:30	Sytuacje stresujące wymagające mobilizacji a trwałość ruchu Ćwiczenie – aktywność opcjonalna	Panel: gender a opór obywatelski		Przerwa	Podzielona sesja 2: Strategie oporu obywatelskiego na rzecz budowania pokoju i przejściowej sprawiedliwości Opór obywatelski przeciwko niesprawliwym aktorom korporacji
15:30 – 16:00	Przerwa	Przerwa	Praca w grupach Ćwiczenia i ewaluacja w środku tygodnia	Przerwa	Konsolidowanie zdobyczy i transformacje demokratyczne
16:00 – 17:30	Strategia a taktyki Ćwiczenie – aktywność opcjonalna	Podzielona sesja 1: Jak i dlaczego ruchy oporu obywatelskiego wywołują dezercje? Sztuka i opór środowisk kultury Opór obywatelski a Międzynarodowe Prawa Człowieka		Podzielona sesja 3: Przeciwdziałanie przemocowemu ekstremizmowi Diaspory a opór obywatelski Gwałtowny ekstremizm Opór cyfrowy	
17:30 – 19:00	Kolacja	Kolacja	Rejs po rzece	Kolacja	Przerwa
19:00 – 21:00	"Zapał" Prezentacje historii oporu obywatelskiego	Prezentacje gości specjalnych		Wolny wieczór	Podzielona sesja 4: Uczenie, dzielenie się i tłumaczenie wiedzy na temat oporu obywatelskiego Patronat medialny przyczyniający się do sukcesu ruchu
					Czas wolny
					Ceremonia zakończenia kursu i kolacja

ewaluację tego kursu, ICNC przeprowadził:

- Natychmiastową ocenę wstępną kursu w celu pozyskania informacji na temat wiedzy, postaw i działań podejmowanych przez uczestników
- Natychmiastową ocenę po zakończeniu kursu, w celu pozyskania wiedzy na temat wiedzy, postaw, działań uczestników, by można było ustalić ich zmiany w wyniku odbycia kursu
- Ogólną ewaluacyjną ocenę kursu, w której uczestnicy mogli przekazać informację zwrotną na temat samego kursu
- Ocenę wyrażaną w ciągu trzech miesięcy po zakończeniu kursu, byśmy mogli ustalić, jak wiedza pozyskana na kursie wpłynęła na podejmowane później przez uczestników decyzje i działania.

Poniżej przedstawione są pewne kluczowe ustalenia wyniesione na podstawie oceny kursu z roku 2018 przeprowadzonej w trzy miesiące po jego zakończeniu:

I. Respondenci informowali o wyraźnych przejawach wzrostu efektywności planowania oraz angażowania się ludzi w opór obywatelski.

- 94% stwierdziło, że *ich umiejętności planowania kampanii oporu obywatelskiego poprawiły się po wzięciu udziału w kursie ICNC.*
- 94% stwierdziło, że *wykazywali się większą skutecznością w osiągnięciu celów w kampaniach oporu obywatelskiego lub szkoleniu po wzięciu udziału w kursie ICNC, przy czym 62% uznało że byli „o wiele bardziej” (5 na skali 5 punktowej) lub znacznie bardziej (4 na skali 5 punktowej) skuteczni.*
- 94% stwierdziło, że *byli skuteczniejsi w pisaniu, uczeniu, lub prowadzeniu badań na temat oporu obywatelskiego po przebyciu kursu ICNC, 75% uznało, że byli „o wiele bardziej” (5 na skali 5 punktowej) lub znacznie bardziej (4 na skali 5 punktowej) skuteczni.*
- 86% uznało, że *działania oporu obywatelskiego w których uczestniczyli po odbyciu kursu ICNC były skuteczniejsze niż te, które podejmowali przed odbyciem kursu, 50% uznało że akcje oporu obywatelskiego w których uczestniczyli były „o wiele bardziej” (5 na skali 5 punktowej) lub znacznie bardziej (4 na skali 5 punktowej) skuteczne.*

II. Respondenci informowali o większym zaangażowaniu w kampanie oporu obywatelskiego, jak również w pisanie, uczenie i prowadzenie badań na temat oporu obywatelskiego.

- 56% respondentów stwierdziło, że *kurs ICNC wpłynął w bardzo dużym stopniu na ich kolejne decyzje włączenia się w kampanie oporu obywatelskiego.*
- 62% respondentów powiedziało, że *stali się aktywniejsi w prowadzeniu lub planowaniu kampanii oporu obywatelskiego po wzięciu udziału w kursie ICNC.*
- 62% respondentów stwierdziło, że *byli aktywniejsi w pisaniu, uczeniu oraz prowadzeniu badań o oporze obywatelskim po wzięciu udziału w kursie ICNC.*

III. Respondenci stwierdzili, że bezpośrednio stosowali wiedzę przedstawioną na kursie oraz korzystali z niej po zakończeniu kursu.

Bezpośrednio po zakończeniu kursu:

- 75% respondentów stwierdziło że zastosowało wiedzę pozyskaną na kursie *do planowania kampanii oporu obywatelskiego.*
- 75% respondentów stwierdziło, że zastosowało wiedzę pozyskaną na kursie *w czasie prowadzenia szkoleń lub uczeniu na temat oporu obywatelskiego.*
- 62% respondentów stwierdziło, że zastosowało wiedzę pozyskaną na kursie *przy pisaniu na temat oporu obywatelskiego.*
- 56% respondentów stwierdziło, że zastosowało wiedzę pozyskaną na kursie przy bezpośrednim zaangażowaniu się w działania niestosujące przemocy.

Trzy miesiące po zakończeniu kursu:

- 100% respondentów stwierdziło, że *wróciło do zajęć prowadzonych przez ICNC aby odnieść się ponownie do materiałów pozyskanych na kursie co najmniej od 1 do 5 razy od czasu zakończenia kursu, przy czym 50% stwierdziło, że czyniło tak od 6 do 10 razy, a 6% stwierdziło, że uczyniło tak od 11 do 15 razy.*
- W czasie kursu wprowadzono sześć narzędzi planowania strategicznego. Po kursie, nie mniej niż 56% respondentów stwierdziło, że *stosowali każde z tych narzędzi częściej niż przed odbyciem*

kursu, a trzy narzędzia planowania były według nich stosowane częściej przez 69% respondentów.

IV. Respondenci informowali, że byli bardziej zainteresowani uczeniem się o oporze obywatelskim po kursie, a znaczna ich liczba informowała, że w ciągu trzech miesięcy po kursie uznali, że jego treść była wartościowsza niż bezpośrednio po odbyciu kursu.

- 94% stwierdziło, że po kursie *byli bardziej zainteresowani uczeniem się o oporze obywatelskim*.
- 44% respondentów stwierdziło, że trzy miesiące po zakończeniu kursu ICNC, *uznali, że treść kursu wydała im się wartościowsza niż bezpośrednio po zakończeniu kursu*.

V. Respondenci (którzy pochodzili z krajów całego świata) informowali, że utrzymywali wzajemne kontakty po ukończeniu kursu.

- 44% respondentów stwierdziło, że *komunikowali się z co najmniej jednym uczestnikiem kursu na temat oporu obywatelskiego od 1 do 5 razy po zakończeniu kursu*.
- 12% informowało, że komunikowali się od 6 do 10 razy od czasu zakończenia kursu.
- 19% informowało, o komunikowaniu się ponad 21 razy od czasu zakończenia kursu.

Powyższe ustalenia zostały potwierdzone przez ewaluacje innych danych ilościowych, które otrzymało ICNC. Na przykład natychmiastowa ewaluacja oraz ewaluacja dokonana w rok po przeprowadzeniu tygodniowego regionalnego instytutu dotyczącego oporu obywatelskiego w stolicy Ekwadoru Quito, wykazały podobne rezultaty.⁶⁷

Patrz kluczowe efekty programu ⁶⁸:

67 Niektóre z tych rezultatów zostały także opublikowane w recenzowanych periodykach akademickich. Por. Jeffrey Pugh, *A Catalyst for Action: Training and Education as Networking Platforms for Peace Projects*, *Journal of Peacebuilding & Development* 15, no. 1 (kwiecień 2020): ss. 127–132; Jeffrey Pugh, *Weaving Transnational Activist Networks: Balancing International and Bottom-up Capacity-building Strategies for Nonviolent Action in Latin America*, *Middle Atlantic Review of Latin American Studies* 2, no. 1 (czerwiec 2018): ss. 130–144.

68 Pugh, *A Catalyst for Action*, s. 130.

TABLICA 18: Kluczowe efekty programu

Zwiększona wiedza	Pojęcia budujące pokój, teorie i przypadki, które pozwalają uczestnikom na budowanie towarzyskich relacji w tym obszarze, wchodzenie w interakcje z innymi praktykami, oraz opracowywania wypowiedzi w oparciu o lepszy poziom poinformowania, który odzwierciedla obecnie najlepsze praktyki i dobrze rozwinięte teorie przeprowadzania zmian.
Budowa osobistych kwalifikacji i rozwój zawodowy	Powoduje, że uczestnicy stają się lepiej uzdolnieni do wykonywania kluczowych zadań lub pozyskiwania bardziej konkurencyjnego profilu do zajmowania stanowisk pracy, uzyskiwania grantów i dostępu do programów akademickich.
Zmiany postaw, inspiracja i motywacja	Zachęca uczestników do kontynuacji pracy w obszarze pracy na rzecz pokoju lub też inwestowania czasu/zasobów w tym obszarze.
Nowe projekty	Mogą obejmować organizacje pozarządowe, kampanie, realizację kolejnych szkoleń i tak dalej przyczyniając się do budowania pokoju w szerszej społeczności która nie uczestniczyła sama w oryginalnym szkoleniu, przy wsparciu pomocy technicznej zapewnianej w ramach oryginalnego programu szkoleń (tj. inkubatorach projektu).
Większy kapitał społeczny	Dostęp do sieci absolwentów lub sponsorowanie portali organizacji które: a. zwiększają świadomość/dostęp do możliwości i zasobów, które umożliwiają realizację kolejnych działań, b. pozwalają na skalowanie mniejszych inicjatyw przez współpracowanie z ludźmi mieszkającymi w innych lokalizacjach lub obszarach problemowych, a także c. upowszechniają informacje.
Wzmacniane głosy	Publikowane artykuły, wywiady i tematy do opisanie w biuletynach informacyjnych przyczyniają się do zwiększenia widoczności pracy uczestników budującej pokój oraz zapewniają szerszą widownię, do której mogą dotrzeć aby opowiedzieć swoją własną historię zmiany (zamiast dopuszczania do filtrowania tych historii przez raporty darczyńców lub inne kanały rozpowszechniania pośrednich informacji).

Lista tablic

TABLICA 1: Wyjaśnienie pojęć związanych z działaniami niestosującymi przemocy	6-7
TABLICA 2: 74 języki w bibliotece zasobów ICNC	22
TABLICA 3: Nominacja ICNC jako kandydata do Pokojowej Nagrody Nobla w roku 2014	25
TABLICA 4: 5 idei, które dysydenci powinni znać	28
TABLICA 5: Kluczowe ustalenia sformułowane na podstawie ocen ewaluacyjnych uczestników	39
TABLICA 6: Lista kontrolna obalania tyranii	45
TABLICA 7: 41 Kampanii oporu społecznego z przykładami taktyk niestosujących przemocy	60-65
TABLICA 8: Czas udzielania pomocy	78
TABLICA 9: Rodzaje wsparcia	80-81
TABLICA 10: Rodzaje podmiotów wspierających	82-83
TABLICA 11: Rodzaje odbiorców	84-85
TABLICA 12: 95 skutecznych kampanii oporu obywatelskiego ze znacznym udziałem kobiet w pierwszych szeregach przeciwko zagranicznym lub krajowym tyranii w latach 1949-2013	92-95
TABLICA 13: 10 podstawowych przyczyn, dla których ludzie są posłuszni opresywnym systemom	100
TABLICA 14: Kampanie niestosująca przemocy z licznymi przejawami dezercji z szeregów sił bezpieczeństwa	114
TABLICA 15: Faza oceny: Lista Kontrolna ćwiczenia dla wolności	135
TABLICA 16: Program 36-godzinnego Ćwiczenia Listy Kontrolnej	139
TABLICA 17: Próbka programu Letniego Instytutu	161
TABLICA 18: Kluczowe efekty programu	165

Lista ilustracji

ILUSTRACJA 1: Teoria zmiany według ICNC	15
ILUSTRACJA 2: Niestosujące i stosujące przemoc masowe kampanie w kolejnych dekadach (1900-2019)	17
ILUSTRACJA 3: Wskaźniki sukcesu masowych kampanii niestosujących przemocy i stosujących przemoc w kolejnych dekadach (1930-2019) ..	17
ILUSTRACJA 4: Globalny zasięg ICNC angażujący aktywistów prodemokratycznych, uczonych, decydentów politycznych oraz dziennikarzy, w podziale na kraje	26
ILUSTRACJA 5: Potoczny obraz pola bitwy	32
ILUSTRACJA 6: Powstanie stosujące przemoc: teoria	33
ILUSTRACJA 7: Powstanie stosujące przemoc: ryzyko	34
ILUSTRACJA 8: Poziomy demokracji przed transformacją oraz demokracje po transformacji	36
ILUSTRACJA 9: Uczestnicy kursów ICNC prowadzonych w trybie on-line według miejsca pochodzenia	41
ILUSTRACJA 10: Potoczny obraz pola bitwy	55
ILUSTRACJA 11: Szansa	56
ILUSTRACJA 12: Opór obywatelski zakłóca spokój	57
ILUSTRACJA 13: Opór obywatelski zwycięża	58
ILUSTRACJA 14: Ustalanie priorytetów zgodnie ze skalą oczekiwanego wpływu	73
ILUSTRACJA 15: Osiem historii kampanii prowadzonych w pierwszych latach XXI wieku	78
ILUSTRACJA 16: Wpływ liczby uczestników na prawdopodobieństwo sukcesu kampanii	97
ILUSTRACJA 17: Kraje, w których miała miejsce co najmniej jedna transformacja zainicjowana przez opór obywatelski (1945-2015)	123
ILUSTRACJA 18: Im silniejsza koalicja obywatelska niestosująca przemoc, tym większe przyrosty wolności	127
ILUSTRACJA 19: Przeciętne poziomy demokracji przed i po różnych przełomach	128
ILUSTRACJA 20: Prawdopodobieństwo, że kraj będzie demokracją w ciągu pięciu lat po zakończeniu kampanii	152
ILUSTRACJA 21: Kampanie niestosujące przemoc i czas trwania wojny domowej (1955-2013)	154

Źródła fotografii

Poza zdjęciem autora i Gene'a Sharpa na Litwie, wszystkie pozostałe zdjęcia obrazują pomyślnie przeprowadzone kampanie oporu obywatelskiego.

OKŁADKA: Lana Haroun.

STRONA ii: Fethi Belaid/AFP via Getty Images.

STRONA iv: Cindy Karp/The Chronicle Collection via Getty Images.

STRONA 12: Zdjęcie dostarczone przez ICNC.

STRONA 17: Sergei Supinsky/AFP via Getty Images.

STRONA 38: Bettmann via Getty Images.

STRONA 73: Peter Charlesworth/LightRocket via Getty Images.

**STRONA 105: Universal History Archive/Universal Images Group
via Getty Images.**

STRONA 133: Bettman via Getty Images.

**STRONA 134: Photograph: Elijah Jokazi via Evening Post/The Herald/
Tisoblackstar.**

STRONA 144: Braca Nadezdic/Hulton Archive via Getty Images.

*Kolejna strona: Otpor - organizacja jednocząca opozycję przeciwko Slobodanowi
Miloszevicowi, Serbia, 2000.*

LISTA KONTROLNA OBALANIA TYRANII:

BUDOWANIE UMIEJĘTNOŚCI

- 1 Czy kampania oporu obywatelskiego przyczynia się do jednoczenia się wokół aspiracji, przywódców i strategii prowadzącej do zwycięstwa?
- 2 Czy kampania oporu obywatelskiego dywersyfikuje swoje taktyczne opcje przy jednoczesnym utrzymywaniu dyscypliny niestosowania przemocy?
- 3 Czy kampania oporu obywatelskiego stosuje taktyki w ramach przemyślanej kolejności, tak, by wywołać maksymalne zakłócenie przy minimalnym ryzyku?
- 4 Czy kampania oporu obywatelskiego odkrywa sposoby zwiększenia wartości zewnętrznego wsparcia?

NAWIGOWANIE W CZASIE KONFLIKTU

- 5 Czy liczba i różnorodność obywateli walczących z tyranią wykazuje tendencję do wzrostu?
- 6 Czy wiara tyrana w skuteczność represji stosujących przemoc wykazuje tendencję do spadku?
- 7 Czy liczba potencjalnych dezercji w środowisku kluczowych zwolenników tyrana wykazuje tendencję wzrostową?
- 8 Czy system polityczny, który prawdopodobnie może wytworzyć się po zakończeniu konfliktu, będzie spójny z demokratycznymi wartościami?

OBECNIE najbardziej śmiertelne konflikty występują nie między państwami, ale raczej wewnątrz nich, między tyranami a ludnością, którą uciskają. Dane zgromadzone z okresu ponad stu lat pokazują, że kampanie oporu obywatelskiego – polegające na strajkach, bojkotach, masowych protestach, oraz wielu innych nie stosujących przemocy taktykach – okazują się najsilniej działającymi sposobami, które społeczeństwa mogą wykorzystywać w celu podjęcia konfrontacji z autorytarnymi despotami.

Lista kontrolna obalania tyranii powstała, by umożliwić dysydemtom wypracowanie bardziej strategicznego podejścia w myśleniu a w wyniku tego podniesienie ich umiejętności w stosowaniu działań prowadzących do osiągnięcia (przywrócenia) demokracji i przestrzegania praw człowieka. Niniejsza publikacja jest także unikatowym źródłem – zasobem wspomagającym osoby pracujące w sferze polityki zagranicznej i w środowiskach promujących demokrację rozumienie na najbardziej podstawowym poziomie tego, czego potrzebują prodemokratyczni aktywiści do obalenia dyktatur, w warunkach których żyją.

Trudno wyobrazić sobie grę o wyższą stawkę. Jeśli na świecie ma się pojawić Czwarta Fala Demokratyzacji poszerzająca wolność przewyższającą opresję, kampanie oporu obywatelskiego będą w tym procesie wskazywać drogę i grać w nim wiodącą rolę.

International Center
on Nonviolent
Conflict
600 New Hampshire
Ave NW, Suite 710
Washington, D.C.
20037

www.nonviolent-conflict.org

